Hirdessen a *Szombat*-ban!
A *Szombat*-ban hirdetni nemcsak micve, de üzlet is egyben!

Put ads in *Szombat*!
Advertisement in *Szombat* –is not only a mitzve, but business!

Tartalom

Hazai dolgaink
„Részünk van a zsidó megújulásban" 2
Székely Magda versei 3
Mondd, érdemes? (Gadó György) 3
„Küldetésem kötelez..." (Vadász Ferenc interjúja Izrael új budapesti nagykövetével) 6
Zsidók a kálvinista Rómában (M. b. J.) 8
„Nemcsak a pénzgyűjtés a célunk! (V. F.) 10
A zsidó harlekin (Magén István) 10
Töltött libanyakak (Lugosi Viktória) 11

Gazdaság
Sikerhez segítjük! (Bánhidi László) 12

Külföld
„A szívemben élő halottakért kell élnem" – Simon Wiesenthallal beszélget Kroó László 14
Nelly Sachs verse (Schein Gábor fordítása) 14
A zsidó történelem és holocaust múzeuma Sydneyben (vf) 17
Tiltakozó antiszemiták a Szovjetunióban (–oó–) 18
Egy tóratekercset már visszaadtak (Feldmájer Péter) 19
Félmillió tag negyvenhat országban (Korányi László) 20

Izrael
Izraeli hírmozaik 21
Slomo Avineri: Második hazánk 22
Itamár Jáoz-Keszt: Az örökkévalóság tükre 24
Dávid tornya (szántó t.) 24
Uri Cvi Grinberg verse (Garai Gábor fordítása) 25
Jehuda Amiháj verse (Csoóri Sándor fordítása) 26

Hagyomány
Jólesz László: Fényünnep 28
Turczi István verse 28
Luáh (imaidők) 29

Történelem
Színe és fonákja – tudósítások egy konferenciáról (Braun Róbert, Schweitzer Gábor) 30
Dybuk-történelem (Róbert Péter) 34
Megtalálták a bűnöst! (-bert) 34
Karsai László: „Szenvedés és hátránylicit-játék..." 35

Kultúra
„Gyerekarcokat markolok vissza Izraelnek" (Mezei András versei) 36
Kortárs képzőművészet Izraelben (Magén István) 37
Add vissza a gyerekkoromat... (Kertai Klára) 38
„Bálint Biblia" (Babits Antal) 40
Ávós világ Magyarországon (-i -l) 41
„...sodrában a szörnyű malomnak" (magén) 42
A tradicionális zsidó dallamoktól a kortárs zenéig (Babits Antal) 43

Gyerekrovat 44

Contents

Our home affairs
"We have a share in the jewish revival" 2
The poems of Magda Székely 3
Say, is it worth it? 3
"My mission obligates..." Interview with the new Ambassador of Israel in Hungary 6
Jews in the calvinist Rome 8
"Our purpose is not only collecting money" 10
The Jewish Harlekin 10
Stuffed goosenecks 11

Economy
Our help to your success 12

Abroad
"I must live for the dead living in my heart." – An interview with Simon Wiesenthal 14
The poem of Nelly Sachs 14
The museum of Jewish History and the Holocaust in Sidney 17
Protesting antisemites in the Soviet Union 18
One Torah scroll was returned 19
Half million members in fourty six countries 20

Israel
News-mosaic from Israel 21
Our second home 22
The mirror of Eternity 24
The tower of David 24
The poem of Uri Cvi Greenberg 25
The poem of Jehuda Amichai 26

Tradition
The holiday of lights 28
The poem of István Turczi 28
Luah – times of prayers 29

History
Its good and its load side – a report about a conference 30
Dybuk-history 34
The guilty has been found 34
"Suffering and betting for backdraws" 35

Culture
"I am grabbing children's faces back for Israel" (The poems of András Mezei) 36
Contemporary art in Israel 37
Give me back my childhood... 38
"Bálint-Bible" 40
ÁVO world in Hungary 41
From the traditional jewish melodies to the contemporary music 42
"...in the stream of the terrible mill" 43

Children's page 44

Szombat

1991 november

A Magyar Zsidó Kulturális Egyesület folyóirata.
Megjelenik évente tízszer, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium és a Soros-alapítvány támogatásával. A kéziratok szerkesztése lezárult: 1991.október 25-én. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VII., Garay u. 48. Levélcím: Bp. 70. Pf. 216. 1440. Telefon: (36-1) 142-6924.
Szerkesztőségi órák és hirdetésfelvétel: csütörtökönként 16 és 17 óra között. Előfizethető a kiadóhivatalban, ill. postautalványon az Ybl Bank 219-98904/1264-7., „Szombat", 1264-7-5036 számú alszámlán. Megbízott főszerkesztő: Szántó T. Gábor. Lapengedély száma: III (Kul/174) 1989. HU ISSN 0865-3844. Készült a NEOTYP Kisszövetkezetnél. Felelős vezető: dr. Naszályi Gábor, a POLINOM Kft. közreműködésével, felelős vezető: Babits Antal.

A harmadik közgyűlés előtt

Részünk van a zsidó

December elsején tartja a Magyar Zsidó Kulturális Egyesület soron következő „parlamentjét", hogy elemezze az előző közgyűlés óta végzett tevékenységét, értékelje eredményeit, feltárja fogyatékosságait, közösen döntsön a következő hónapok tennivalóiról. E témákról és egyesületünk egész eddigi létéről beszélgetett három elnökségi taggal, V. Bálint Évával, Deák Gáborral és Kádár Ivánnal a Szombat képviseletében Szántó T. Gábor és Várai Emil.

SZOMBAT: *Sokan úgy vélik, hogy a MZSKE működésének három éve három részre tagolódik. Az első a felívelés ideje, a második a stagnálásé, a harmadik a hanyatlásé.*

V. BÁLINT ÉVA: Ez így nem igaz. Csupán az történt velünk, mint Magyarországon az elmúlt esztendőkben minden egyesülettel. A miénk még a jelenlegi politikai struktúra kialakulása előtt jött létre, tele ambícióval, de célja elérését illetően nem pontosan meghatározott részletekkel. Magára vállalta – amit teljesített is – egy közösségi életforma megszervezését, a magyarországi zsidó kultúra ápolását, karitatív tevékenységet, s mindezek széles körű ismertté tételét. Az idő sodrásában azonban, mint a gogoli köpenyből a MZSKE-ből *számos szervezet bújt elő,* többek világrajötténél bábáskodtunk. Nem hanyatlott közösségi életünk, hanem tevékenységi területünk módosult. Az is természetes – mivel önállóan gondolkodó egyedekből állunk –, hogy ahol sok zsidó kerül össze, ott ok a vita.

Több volt a tett...

KÁDÁR IVÁN: Én elfogadom, hogy a különböző időszakokban váltakozó sikerrel funkcionált egyesületünk. De ha arra gondolunk, hogy mit tűztünk ki a megalakuláskor, és abból mit valósítottunk meg, akkor mindenképpen pozitív az összegzés.

Több volt a tett, mint az elmulasztott lehetőség. Teljesült legfontosabb vállalásunk, nevezetesen az, hogy összeszedjük és összefogjuk a zsidóságot, a vallásosokat s a nem templomjárókat, a cionistákat és a szülőföldjükhöz kötődőket, s hogy mindegyikük szívében és fejében erősítsük identitásukat. Szerénytelenség nélkül mondhatjuk, hogy *a zsidó megújulásban részünk van!* Hibáztunk is, sok dolgot másként, jobban lehetett volna csinálni. Ki adott volna azonban ezekhez receptet, ki dolgozta volna ki számunkra a módszereket? Továbbá: leomlott a régi, még a pártállamban tákolt, de az örökölt hatalommal erős hitközség fala, s a bontásban nekünk is szerep jutott. Büszkék vagynk arra, hogy elnökségünk volt tagja ma a *Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének* első embere. És még egy tény: ugyan melyik társadalmi szervezetnek sikerült két év alatt egy új tartalmú, nagyszerű iskolát alapítania? A támogatók megszerzése mellett a Lendvay utcai épület megszerzése az oktatáshoz az elnökség fáradozásának köszönhető.

V. BÁLINT ÉVA: Csak tömondatokban említem eredményeinket: ma is remekül működik a *Chagall-kör.* Egy-egy kiállításának megnyitása szinte társadalmi esemény. Jelentős tudományos munkát folytat a KÚT. Szombat esténként a város különböző részeiből emberek tucatjai indulnak el, hogy magányukból társaságra találjanak klubunkban. A szerkesztői változások ellenére jelentős zsidó folyóirat a *Szombat.* És még folytathatnám a sort.

DEÁK GÁBOR: Legkevésbé sem értek egyet a három korszak teóriájával. Már csak azért sem állja meg a helyét, mert a felívelés legalább két éven át tartott. A MZSKE alapításakor az első szabad zsidó szervezkedés volt, vele szemben, mellette semmi. Ma tucatnyi szövetség, egyesület, klub, ifjúsági szervezet tanúsítja a zsidó jelenlétet. Ezekben a tagság jelentős része, szinte mindegyik alapítója nálunk kezdte társadalmi tevékenységét. Tehát az ernyőnk alatt született szellemi műhelyek önállósultak, bővültek önálló mozgalmakká. Ezek felvirágzása egyesületünk sikere is. Megváltozott a politikai szituáció is. Amíg 1989 őszén az alapító közgyűlésen részt venni állásfoglalást jelentett a társadalmi megújulás mellett, ma már „csak" zsidó belügy egyesületünk létezése.

Átkos közömbösség

SZOMBAT: *Tehát a programok bősége, a több szervezet önálló rendezvényei osztják meg az érdeklődést? Ezért kevesebb egy-egy előadáson, esten az érdeklődő?*

DEÁK GÁBOR: A nagyobb választék mellett jelentkezik egy bizonyos *közömbösség* közös dolgaink iránt. Ennek egyik legjellemzőbb példája a fák újéve ünnepségünkön. Sok pénzbe került nívós vasárnapi műsort hirdettünk meg, bízva abban, hogy több mint ezer fős tagságunk gyermekei közül sokat elhoznak majd szüleik. Kérem, hat! gyerek jelent meg.

Legnagyobb gyengeségünknek mégis azt tartom, hogy nem tudtuk egyesületünket *társadalmasítani,* vagyis kiszélesíteni az aktívan tevékenykedők körét. Ma háromnegyed részükben ugyanazok a vezetők, a résztvevők, akik kezdetben is voltak. Én nem azt mondom, hogy ezek elfásultak, inkább azt, hogy azért kellenek az újak, mert azok talán ötletekkel vannak tele. És még egy dolog, ami elfáradásunkat okozta: az elmúlt időben egy csomó *politikai* terhet is magunkra kellett vennünk!

SZOMBAT: *Talán túl is politizálta magát az egyesület.*

DEÁK GÁBOR: Meglehet! De ebbe belejátszott, hogy ha a kezdeti időszakban megjelent egy új politikai alakulat, volt légyen az az MDF vagy az SZDSZ, akkor „zsidóügyben" minket keresett meg. Naponta kaptunk meghívót, felkérést, hogy hol tartsunk előadást, milyen ügyhöz csatlakozzunk...

V. BÁLINT ÉVA: Azért sem lehet elválasztani a politizálást az egye-

megújulásban!

sülettől, mert az egyes személyeknél összefonódik. Köztudott, hogy tavaly a parlamenti választások során három vezetőségi tag honatya lett. És hogyan politizálnának azok az elnökségi tagok, akik a kormány kisebbségi ügyek vitelére létrehozott hivatalában képviselik zsidóságunkat. Azt sem vitathatja senki, hogy helyesen tettük, amikor tiltakoztunk a különféle antiszemita vagy rasszista megnyilvánulások ellen.

SZOMBAT: *Azért akadtak elmulasztott lehetőségek. A hiányosságok miként fogalmazhatók meg?*

KÁDÁR IVÁN: Sokat markoltunk, több olyan kezdeményezésünk volt, amihez nem tudtunk megfelelő vezetőket adni, vagy nem mértük fel előzetesen az érdeklődést. A fő célra, az öntudat erősítésére összpontosítottunk, a súrlódást okozó részleteket nem tudtuk megelőzni, de lehet, hogy csak nem figyeltünk azokra.

V. BÁLINT ÉVA: Az egyesület *főváros centrikus*, s ez még akkor is *hiba*, ha a zsidóság 90 százaléka Budapesten él. A vidékiek jelezték igényüket a bekapcsolódásra, azt azonban mi nem segítettük elő.

DEÁK GÁBOR: Nem tettétek fel ugyan a kérdést, mégis válaszolok azokra a *híresztelésekre*, hogy egyeseknek jelentős *anyagi hasznuk* származott tisztségükből. Közlöm, bár közismert a tény, hogy e funkciónkat társadalmi munkában végezzük. Egyszer valóban kaptunk jutalmat, az pénznél értékesebb volt: a *Szohnut* néhány napra vendégül látott minket Izraelben.

Mögöttünk nem áll patrónus

KÁDÁR IVÁN: Nem hivalkodunk vele, de *mi nem vittük, hanem hoztuk a pénzt.* Azt senki sem vitatja, hogy a tagdíj nem fedezi kiadásinkat. Rajtunk kívül nincs egyetlen zsidó szervezet, vagy intézmény, amelyik mögött állandó patrónus ne állna. Nekünk magunknak kellett a forrásokat megtalálni, az alkalmi szponzorokat megnyerni. És ez a feladat a jövő elnökségére is vár, sőt, egyre nehezül. Ez a Garay utcai helyiség, ahol most beszélgetünk, ez is az *Általános Értékforgalmi Bank* terme, az újította fel és rendezte be számunkra.

SZOMBAT: *Az anyagiakért tett erőfeszítéseiteket és más munkátokat valóban alig ismerheti a tagság, ennek ellenére elvárja, hogy gondosan készítsétek elő a jövőt, annak szellemi, személyi és anyagi feltételeit. Október második felében beszélgetünk, hol tart a közgyűlés előkészítése?*

KÁDÁR IVÁN: Azzal már az elnökség egyes tagjai hetek óta foglalkoznak, és a közgyűlés, a továbblépés mikéntje az elkövetkező elnökségi ülés témája. Vannak elképzeléseink a további tevékenységről, a személyekről, s ezekre már tagjainktól is kaptunk javasolatokat. Ezek egyike, hogy *klubok* ne csak itt működjenek, rendezvények *a város más részeiben is legyenek*, s mint arról előbb már szó esett: más településeken is.

SZOMBAT: *Nemcsak az elnökségnek, hanem mindnyájunknak szól a kívánság: legyen tartalmas a közgyűlés, legyünk ott minél többen, vitázzunk sokat, adjunk további lendületet a zsidó közéletnek!*

*

Az MZSKE közgyűlése 1991. december 1-én, 10 órakor a VII., Síp u. 12. szám alatti Goldmark teremben kezdődik. A közgyűlés vitái után este 7 órakor Hánukká bál az Óbudai Társaskörben (III., Kiskorona utca 7.)

Székely Magda:

BÁLÁM

Legelébb is a Bál hegyén
hét oltárkő emeltetett
hogy Jákob átokkal veressen
az égőáldozat felett

Hét tulkok hét kosok leölve
lesi a móábita nép
az idegen prófétaszájba
hogy adja Isten az igét

Akit a Móáb fejedelme
Árámból idehozatott
három ízben szólt vala Bálám
és megáldotta Jákobot

BÁLÁMRÓL ÚJRA

Átok feszítette a gégét
és áldást kellett mondani
lenn a sivatag napsütésben
Jákob sértetlen sátrai

A létezés ha leomolva
mind ami volt megméretik
adassék akkor szó megáldani
a Móáb népeit

Mondd, érdemes?

Barátom, zsidó diák, fiatal zsidó értelmiségi, üzletember, vagy más szakember, mondd: érdemes?

Hogyne, hiszen itt nincs antiszemitizmus – hallhatjuk. Nincs *olyan*... Nincs *abban az értelemben*... Itt az antiszemitizmus *állítólagos*, az érvényesülésért küzdő zsidók *aktív* védekzése ez – olvashattuk legutóbb is az Új Magyarországban („Tiszta lap, új hang"...) –, *szimuláló* védekezés... Az antiszemitizmus nemzetrágalmazó fantomját te agyaltad ki, barátom, te vetíted a társadalom égboltozatára, hogy jobban érvényesülj. Ugye, magad sem vetted észre, hogyan csinálod? Azt sem fogod észrevenni, hogyan kiáltanak ki (újra) nemzetellenesnek, hazaárulónak azok a nem-antiszemiták, azok a szabadalmazott hon- és nemzetmentők, akik egyre kevésbé hajlandók megbocsátani neked a te „sérült pszichédet".

Mert ha nem tudnád, barátom, elárulja *Sándor András* (Új Magyarország, július 31.), hogy „a magyar társadalomnak »nem jutott eszébe« a származás szerint való osztályozás; az 1939- es zsidótörvények (sic!) abszurd kategorizálási rendszerét éppen a sérült pszichéjű zsidó értelmiség konzerválta". Hogy van hát az, hogy bárhová mégy, bármerre fordulsz ebben a társadalomban, a hátad mögül hallod a suttogást: Zsidó! Olykor nem is suttogják – kiáltják. Kik? Annyira azért nem sérült a te pszichéd, hogy azt hidd: te magad kiáltozol.

Pedig ezt akarják veled elhitetni. És azt, hogy itt senki másnak a lelke nem szorul kúrára, csak a tiéd. Itt te vagy az egyetlen, aki nem tud felejteni és nem akar megbocsátani. Nem akarod elfelejteni azt a semmiséget, hogy ötven éve kiütötték a kenyeret az apád kezéből és aztán nyolcvanad magával *egy* vagonban gázkamrába küldték. Pedig hát ez az egész ország elszenvedte a maga holocaustját, mit akarsz a te külön kis zsidó holocaustoddal? Szenvedett az is, aki a vagonba lökte apádat, és az is, aki beült a házába. De látod, az ő memóriája nem forgatja görcsösen az 1944-es évszámot, ő képes feledni és megbocsátani. (Lám, a kárpótlási törvényből is milyen szépen kifelejtettek! Ha el nem kezdesz kiáltozni, senkinek se jutottál volna az eszébe.)

Feledik és megbocsátják neked azt is, hogy ha már megúszta a családod a deportálást, a Rákosi-féle kitelepítést nem kerülhette el. No, mondjuk az egy Rákosit meg Kun Bélát, őket aztán nem felejtik el *neked*...

Barátom, te, azzal a *sérült pszichéddel* mindent olyan furcsán értelmezel. Ha azt mondja valaki a parlamentben, hogy a Hitler szövetségeseként harcoló magyar hadsereg a keleti fronton igazságos háborút folytatott, akkor azt hiszed, Hitler háborúját dicsérte. Ha azt mondja valaki a főváros közgyűlésében, hogy a numerus clausus a nemzet védelmét szolgálta, akkor ezt úgy érted, hogy a numerus clausus által kirekesztett zsidók a szónok szerint a nemzetet fenyegették. Ha a legnagyobb kormánypárt egyik funkcionáriusa justizmordnak nevezi a nürnbergi per ítéleteit, akkor szerinted ezzel elfogadhatónak minősítették a II. világháború kirobbantását.

Nem látod be, hogy félreértetted őket?

Te már azt is felrovod a kormánynak, hogy kultuszt csap a zsidótörvényt előterjesztő Teleki Pálnak, a numerus clausus atyjának. Neked már az sem tetszik, hogy Horthynak új temetést akarnak rendezni, persze szigorúan magánjelleggel, a helyi önkormányzat és néhány társadalmi szervezet közreműködésével. Téged ingerel, hogy egyesek föl akarják támasztani a Vitézi Rendet, amelynek zsidók nem lehettek a tagjai. Azt is zokon veszed, hogy cikkek jelennek meg, amelyek zsidó propagandafogásnak nevezik hatmillió zsidó pusztulását.

Nem vagy te túlságosan érzékeny?

Ó, nem! Nagyon is érzéketlen vagy. Nem bírod belátni, hogy magad vagy a hibás. Azért, mert asszimilálódni akartál. Azért, mert nem akartál asszimilálódni. Azért, mert internacionalista voltál. Azért, mert a nemzeti ügy képviselőjének toltad fel magad. Hibás vagy, mert több helyet foglalsz el, mint amennyi megillet. Ott is te ülsz, ahol nem te ülsz, és még csak észre sem veszed.

Megszálltad az apparátust: te voltál háromezer tanácselnök, ötezer párttitkár, nyolcszázezer párttag. Megszálltad a gazdaságot: te voltál a tízezer gyárigazgató és vállalatvezető. Megszálltad a tudományt és a sajtót: te voltál minden egyetemi tanár, minden főszerkesztő és slapaj. Mit, hogy csak voltál? Ma is az vagy, mindez vagy. A tényleges hatalom vagy és a névleges ellenzék vagy.

Mondd, hát érdemes így hajtani?

De hadd fordítok a szón. Érdemes eltűrni, hogy a politikai periférián nyíltan, a politikai hatalom bizonyos központjaiban burkoltan, de egyre gyalázzanak? Érdemes vállalni a bűnbak szerepét?

Érdemes-e vállalni ükapáink sorsát, akik becsülettel és sok küzdelemmel polgári Magyarországot teremtettek, és „keresztény kurzust" kaptak cserébe? Nagyapáinkét és apáinkét, akik meggyászolták *Trianont*, építették a kisebb Magyarországot, és gázkamrát kaptak érte? Az előttünk járók sorsát, akik – tíz- meg tízezrek – más százezrekkel és milliókkal együtt naiv hittel és becsülettel dolgoztak egy igazságosnak remélt rendért, azokkal együtt csalódtak és szenvedtek terrortól, börtöntől, megszállóktól és állami fosztogatástól, de akiket most egyesek a Gonosz egyedüli megtestesítőjének próbálnak beállítani?

Zsidó diákok, fiatal szakemberek, barátaim: érdemes ifjúi lázas szenvedélyt, szellemet és energiát, éveket és életeket áldozni egy társadalomért, mely nem akar befogadni?

„Itt nincs antiszemitizmus." Itt egy torz történelmi tudat munkálkodik, egy narcisztikus nemzetszemlélet, sántító önismeret.

„Itt nincs antiszemitizmus." Zsidó barátom, csak ki kell bújnod a bőrödből, és számodra máris igaz lesz e tétel.

Gadó György

*

Kemény hangú a fenti cikk, vitára ingerel. Szerkesztőségünk egy véleménynek tartja a benne megfogalmazottakat a számos lehetséges álláspont között.

Mi nem tetszik?

Nem tetszik például, hogy a Salgótarjánban október folyamán az országos működés igényével megalakított Kommunistaellenes Szövetség kapcsolatra szándékszik lépni olyan nyugateurópai szervezetekkel, mint a francia *Le Pen* szélsőjobboldali, fajgyűlölő pártja. Nem tetszik, hogy ezt úgy jelentették be, mintha semmi megbotránkoztató nem lenne benne.

Nem tetszik, hogy a kormányhoz „közel álló" *Új Magyarország* a védelmébe veszi a zsidóság ellen uszító *Hunniát* (szeptember 16.), és olyan „olvasói véleményeknek" ad bőséges teret, amelyek százszor fölmelegített és megcáfolt antiszemita rágalmakat tálalnak százegyedszer is – méltányolható vélemény gyanánt.Nem tetszik, hogy ebben a lapban vitára elfogadható véleményként jelenik meg, hogy „a magyarság igazságos harcot vívott – Hitlerrel vagy anélkül – a keleti fronton". A mi számunkra ugyanis nem mindegy (nem volt az), hogy a dicső magyar királyi honvédség Hitler szövetségese volt-e, vagy sem. Mellesleg: úgy tudjuk, Rooseveltnek és Churchillnek sem volt mindegy.

Nem tetszik, hogy a magyar szellemi élet olyan rangos személyiségei, mint *Makovecz Imre, Szervátiusz Tibor* és *Szörényi Levente,* semmi kivetnivalót nem találnak abban, hogy elfogadják a hol útszéli módon, hol körmönfontan zsidózó Hunnia meghívását, és előadást tartanak a Hunnia Klubban. Mi azt reméltük, hogy a magyar értelmiség javának jobb az ízlése.

Nem tetszik, hogy megalakul a *Csendőrök Bajtársi Szövetsége,* miközben az antifasiszta harc vértanúinak emlék- és utcanév-tábláit sorra eltakarítják. Nem tetszik, hogy a zsidókat gettóba terelő volt csendőr már kapja az internálótáborban eltöltött idő után a nyugdíjkiegészítését, de a haláltáborból megmenekedett nyolcvanéves zsidótól újabb és újabb igazoló okmányokat kérnek a kiegészítés megadásához.

Nem tetszik, hogy a kormány által előterjesztett *vagyonpolitikai irányelvek* nem szólnak az 1938–1949 között kisemmizettek kárpótlásának a privatizációval való összefüggéséről (amint erre a kisgazdapárti *Ómolnár Miklós* a parlamentben rámutatott), így a zsidótörvények és deportálások áldozatait ért anyagi károk ügye rendezetlen marad, sőt tán még kuszábbá válik. Az sem tetszik, hogy a második kárpótlási törvényre a kormány által kidolgozott javaslat, mely a személyes szabadság egyes súlyos sérelmeiért és törvénytelenül elvett emberéletekért kíván bizonyos kárpótlást nyújtani, *megint nem intézkedik a deportáltakról, a holocaust áldozatairól.*

Nem tetszik az a hónapok óta folyó dühödt sajtókampány, amelyet a kormánykoalícióhoz közel álló személyek folytatnak (szemlátomást összehangoltan) a „kozmopolita liberálisok", a „liberálbolsevikok" ellen. Nagyon is jól értjük, merről és hová fúj a szél: emlékszünk még a háború alatti jobboldali és nyíltan fasiszta vezércikkek terminológiájára. Nem tetszik, amikor a Reggeli Pesti Hírlap azt írja, hogy a „Szabad Demokratákat... az idegen kézben lévő sajtó támogatja". (*Kubinyi Ferenc* fogalmaz így.) Gyöngeelméjűnek vélnek bennünket, akik azt hiszik, hogy nem vesszük észre: itt burkoltan, de nagyon is egyértelműen *zsidózás* folyik.

Röviden: nem tetszik a magyar belpolitikai élet érezhető jobbratolódása, a szélsőjobb orgánumainak és figuráinak elszemtelenedése és „szalonképtelensége".

Végül nem tetszik az sem, hogy ha mindezek miatt nemtetszésünknek és kétségeinknek adunk hangot, nekik odaát nemcsak hogy ez nem tetszik, de még ki is akarnak oktatni bennünket. Például hazafiságból.

Uraim, a maguk hazafisága 1944/45 fordulóján már egyszer romhalmazzá tette az országot.

G. GY.

Az uszítás nem tűrhető!

Lehet, hogy mire ezek a sorok napvilágot látnak, ismerni fogjuk már az Alkotmánybíróság döntését arról, vajon *megengedhető- e* a társadalom nemzeti, kisebbségi, etnikai vagy vallási csoportjai elleni nyilvános uszítás, gyűlöletkeltés. Erősen reméljük, hogy a döntés nemleges lesz. Ellenkező esetben a politikai konzekvenciák haladéktalan levonása mellett szorgalmazni fogjuk a vonatkozó törvények sürgős módosítását abban az értelemben, hogy az egyének és közösségek sérelmére elkövetett rágalmazás esetén a bíróság köteles legyen a sértettek javára jelentős összegű kártérítést megítélni.

Közismert, hogyan került az ügy az Alkotmánybíróság elé. A *Szent Korona* című lapot több mint egy esztendeje (!) többen feljelentették uszító, közösséget sértő közleményei miatt, mire a vádlottak védője különféle időhúzó praktikák alkalmazása után magát a büntető törvénykönyv idevágó cikkelyét kérdőjelezte meg. Sokak meglepetésére a Pesti Központi Kerületi Bíróság érintett bírája maga is hasonló kérdéssel fordult a törvényminősítés legfelső fórumához.

Azt csak mellékesen említjük meg itt, hogy e lépések következtében egyfelől felfüggesztették az eljárást mind a Szent Korona, mind a hasonló váddal megtámadott *Hunnia* ellen, másfelől a két szélsőséges orgánum nekibátorodva folytatja inkriminált tevékenységét.

Fontosabb rámutatnunk arra, hogy az antiszemita és soviniszta gyűlöletkeltést nemcsak a magyar alkotmány tiltja, hanem a párizsi békeszerződés is. *Dr. Kertész Imre* a *Magyar Nemzetben* pedig arra figyelmeztetett, hogy a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya elő is írja a tilalmat a nemzeti vagy vallási gyűlölködés bárminő propagálására.

Az Alkotmánybíróságnak módjában áll kezdeményezni a Büntető Törvénykönyv vagy akár az Alkotmány módosítását, de nincs lehetősége revideáltatni a békeszerződést vagy nemzetközi egyezségokmányokat.

Túl ezen a gyakorlatias megfontoláson, korunk történelmi tapasztalatai okán is elutasítjuk az uszítók iránti „méltányosság" és tolerancia gondolatát. Jól tudjuk: a pogrom nem akkor kezdődik, amikor a megvadult csőcselék már gyújtogat és gyilkol. A felbújtók működését kell megakadályozni. A mai kelet- európai helyzetben különösen nagy ennek az elemi felismerésnek a jelentősége. Antonescu, Tiso, Pavelic kultusza újjáéled a szomszédságunkban, és a holocaust főbűnöseinek már Magyarországon is az „ártatlanságát" merészelik hangoztatni egyesek.

Ostobán, sőt közveszélyt keltve cselekszik, aki doktriner módra, valamiféle elvont libralizmustól vezettetve a mai Kelet-Európa puskaporos hordójában akarja meggyújtani az abszolút tolerancia világító mécsesét.

A Romhányi- és Kunszabó-szerű uszítóknak igenis bíróság előtt a helyük.

(stark)

„Küldetésem kötelez, s én méltó akarok lenni a bizalomra"

David Kraus – Krausz Dávid – Izrael új magyarországi nagykövetével beszélget Vadász Ferenc

– A magyarországi közvélemény már ideérkezését megelőzően értesült arról, hogy Nagykövet úr a csallóközi Dunaszerdahelyen született. Amióta itt van, sok helyen megfordult, interjút adott a Rádiónak, a Televíziónak és a különféle lapoknak. Örülnénk, ha mondana valamit gyermekkori emlékeiről, családjáról és későbbi izraeli pályafutásáról.

– Vallásos zsidó családból származom, őseim több generációja élt, dolgozott, boldogult ugyanabban a környezetben, Dunaszerdahelyen. 1929-ben születtem. Hét fiú- és egy lánytestvérem volt, valamennyien nálam fiatalabbak. A fennmaradt okmányok szerint a kisvárosban az 1774-es összeíráskor százhúsz zsidó család élt. A közösség már akkor iskolát tartott fenn, tudós rabbik és a hitközség tekintélyes emberei vezették őket, iparosaikat, kereskedőiket ismerték a környékbeli falvakban. Keresztények és zsidók sok-sok évtizeden át békességben éltek együtt. Otthon, a szomszéd családok gyerekeivel, a szüleinkkel, barátainkkal magyarul értettük meg egymást, s ezt a nyelvet, annak ellenére, hogy új hazánkban négy évtizede héberül beszélünk, máig sem felejtettem el.

– Hadd vessem közbe, hogy mint földije – Komáromban születtem és nevelkedtem –, még egy kis csallóközi tájszólást is felfedezni vélek a kiejtésében.

– Ez könnyen meglehet. Harmincnyolc őszéig a szülőházat biztonságos otthonunknak érezhettük, ezt követően a harmónia fokozatosan szétzilálódott. Jöttek a zsidótörvények, zaklatottabb lett a sorsunk, az évszázados nyugalom, az együttélés kötelékei a diszkrimináció következtében megbomlottak. Apámnak negyvenkettőben munkaszolgálatra kellett bevonulnia. A család magára maradt. Két évvel később, negyvennégy koranyarán csaknem háromezer embert zsúfoltak össze a gettóban, ahonnan június közepén a nagymagyariakkal, somorjaiakkal és más környékbeliekkel, nyolcezernyi sorstársukkal együtt a több mint két és félezer szerdahelyit is *Auschwitzba* szállították a vagonok. Családunkból egyedül én éltem túl ott a megpróbáltatásokat.

Minden megsemmisült

Apám csodával határos módon visszatért a munkaszolgálatból, negyvennégyben Aradon szabadult. Családot alapított, két fia született és 1962-től Izraelben folytatta életét. Hatvanynyolcban halt meg, Jeruzsálemben nyugszik.

Amikor negyvenötben visszatértem szülővárosomba, megbizonyosodhattam róla, hogy rokonságunkból alig maradt valaki életben, minden megsemmisült, csak a temetőben talált sírkövek emlékeztettek a múltra.

Negyvenhatban megkezdtem előkészületeimet az alijára. Egy évet Olaszországban töltöttem, aztán visszajöttem szerelmemért, Juditért, hogy az új életet együtt kezdhessük el. A mi exodusunk sem volt könnyűnek mondható. Marseillaise-ből egy halászbárkán hatszázan indultunk útnak, fölöttünk angol repülőgépek szálltak, azzal a feladattal, hogy megakadályozzák célbaérésünket. Csak sok izgalom és veszély közepette, Ciprus közbejöttével jutottunk el Izraelbe, ahol akkor még dúlt a háború, súlyos harcok folytak. Azonnal jelntkeztem katonai szolgálatra. A hadseregből két év múltán a rendőrséghez kerültem. Meggyőződésemmé vált, máig is azt vallom, hogy a mi *hazánknak erősnek, legyőzhetetlennek kell lennie,* mert népünknek a szétszóródás tragédiákkal teli korzaka után először nyílt alkalma önálló, független államot alakítania, s ennek az ellenséggel körülvett országnak a biztonsága mindennél előbbre való.

A rendőrségnél kezdőként járőri szolgálatot láttam el Haifán, s csak sok tanulás, tapasztalatszerzés után, az akadémia elvégzését követően kerültem tiszti állományba. Már alezredes voltam, amikor Tel-Avivba helyeztek. Aztán a belbiztonsági erők jeruzsálemi, majd tel-avivi parancsnoka lettem, végül országos főkapitányhelyettessé neveztek ki. Nyolcvanöttől kilencvenig tábornoki rangban országos főkapitányként az izraeli rendőrség munkáját irányítottam. Tavaly tértem vissza a civil életbe.

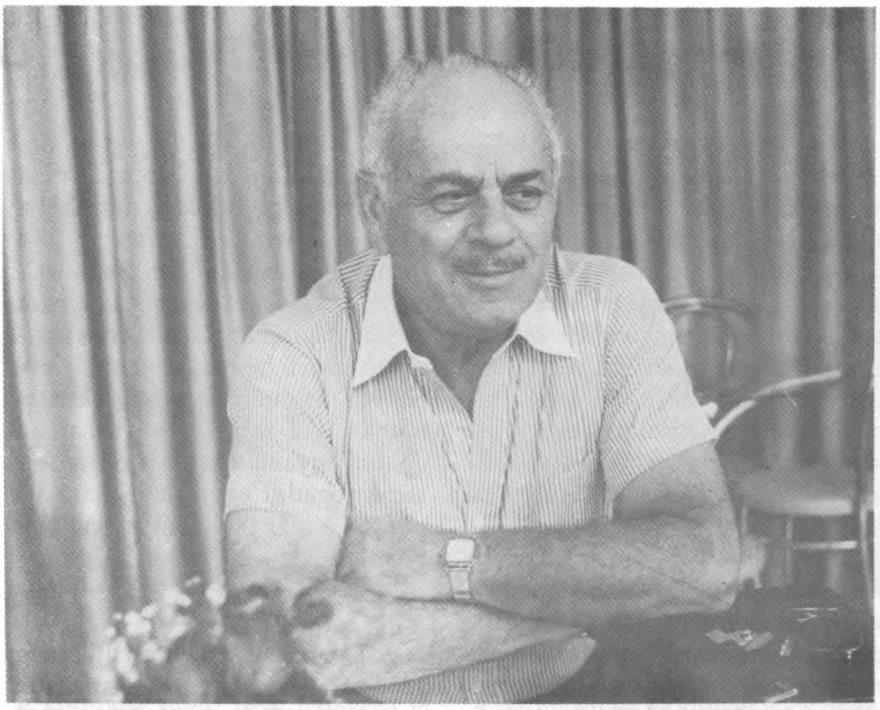
– A Magyarországról származó izraeliek, gondolom, büszkék voltak rá, hogy valaki, aki közülük való, ilyen kulcsfontosságú tisztségbe került. Ez csehdült ki az Új Kelet *című magyar nyelvű hetilap híradásaiból is, ahonnan időnként az Ön munkájának sikereiről is értesülhettünk.*

– Csaknem háromszázezer izraeli a magyar nyelvterületekről érkezett. Kerültek ki közülük tábornokok, magas rangú katonai vezetők, jónéhányan a tudományos, a művészeti, a gazdasági élet reprezentánsaiként váltak ismertté. Érthető, hogy magyar nyelvű napi- és hetilapjaink megkülönböztetett figyelemmel kísérik tevékenységüket.

Visszatérve a családi életünkre vonatkozó kérdésére: lányom, fiam, öt unokám maradt otthon és feleségem kilencvenegy éves édesanyja. Sokirányú elfoglaltságom miatt unokáimmal a legutóbbi időkig nem tudtam annyit foglalkozni, amennyit szerettem volna. Erre csak idejövetelem előtt nyílt lehetőségem. Remélem, hogy szüleikkel együtt eljönnek majd hozzánk Budapestre. Jómagam tíz évvel ezelőtt hivatalos ügyben jártam itt, aztán két alkalommal látogatóként jöttünk. Felhasználtuk az alkalmat és átmentünk Csehszlovákiába, hogy fejet hajtsunk elődeink még fellelhető nyugvóhelyénél Szerdahely ősrégi temetőkertjében.

– Beszéljünk kevésbé szomorú dolgokról. Szeretném, ha elmondaná, milyen érzésekkel, tervekkel kezdte meg diplomáciai tevékenységét, miként kívánja gyarapítani el-

ődjének, Slomo Marom úrnak eredményeit a magyar–izraeli kapcsolatok fejlesztésében. Ismeretes, hogy az itteni zsidóság több részre tagolódik. Vannak – különösen fiatalabbak között –, akik az alija lehetőségeivel foglalkoznak, vannak, akik asszimilálódtak, és vannak magukat kettős kötődésűeknek vallók. Számíthatnak-e az Izraelbe készülők arra, hogy esetleges kivándorlásuk anyagi feltételei, vagyonjogi kérdései a két állam megállapodása szerint tisztázódnak és rendeződnek? Az ittmaradók maguk mögött érezhetik-e a zsidó állam erkölcsi-politikai támogatását, szolidaritását?

A zsidóság élvezi erkölcsi támogatásunkat

– Elődöm jól megalapozta a két állam közötti együttműködést, a kapcsolatok fejlesztésének további lehetőségeit. Felépült a követség és minden tekintetben készen áll arra, hogy megvalósítsa munkaprogramját, megfeleljen rendeltetésének. Munkatársaimmal együtt a további eredmények elérésébe vetett bizalommal láttunk hozzá tennivalóinkhoz. A hivatalos kapcsolatfelvételek a legszívélyesebb légkörben folytak le.

Arra törekszem, hogy a követség a szükséges elkerülhetetlen biztonsági intézkedések ellenére is „nyitott" legyen, minden ügyfélnek és érdeklődőnek rendelkezésére álljon. A lehetőségekhez képest anélkül, hogy bármiképpen is beavatkoznánk az itteni belügyekbe, *a zsidóságnak élveznie kell erkölcsi támogatásunkat*, sorsa iránti érdeklődésünket, szolidaritásunkat.

Egyik legfontosabb teendőnknek tartjuk, hogy a lakosság több és jobb információt kapjon Izrael életéről, helyzetéről, viszonyairól. Ma szabad minden irányban a tájékoztatás, korlátlan az utazás, a kölcsönös ide- és odalátogatás lehetősége. Szeretnénk ezt minden módon előmozdítani.

Otthon sok súlyos gonddal, nehézséggel kell megküzdenünk. Tízezrével érkeznek hozzánk a világ minden tájáról új bevándorlók. *Több mint nyolcvan országból* jött embereket kell egy néppé kovácsolnunk. Csak a vallásuk közös, de mind más nyelvű, más mentalitást, más kultúrát hoz magával. Eggyé forrasztásuk nem könnyű feladat. Ehhez évtizedek kellenek. Nem nehéz elképzelni, hogy milyen különbség van a harmincas években a náci Németországból kimenekültek, a később bevándorolt magyarok, a mai oroszok, grúzok vagy a Salamon-akció során betelepített falassák, a magukat az ősi zsidó törzsből származtató etiópiaiak között.

Az ország négy és fél évtizede szinte állandó háborús veszélyeztetésnek van kitéve. Az arab államok egyikemásika ma is országunk megsemmisítését tervezi. Az állandó fenyegetettség és készenlét miatt a véderő korszerűsítése állami költségvetésünkben a legnagyobb tétel. Mi sose veszíthetünk háborút, ez számunkra élet és halál kérdése.

– *Az ma már nyilvánvaló, hogy az utóbbi években Izrael elismertsége megnőtt és ezzel együtt erősödött nálunk is a zsidó állam tekintélye. Mind szélesebb körben tapasztalható elismerés az ott elért gazdasági, kulturális és tudományos vívmányok láttán.*

– Nagyra értékeljük a magyar állam vezetői, politikai pártjai, intézményei és lakossága részéről irántunk megnyilvánuló rokonszenvet. *Antall József* miniszterelnök úrnak az ENSZ-hez intézett felhívása, hogy töröljék el az emberi jogokat sértő, tarthatatlan és indokolatlan cionizmus ellenes határozatot, olyan gesztus volt, melyben az Izrael iránti barátság jutott kifejezésre.

Vannak a két állam között olyan érvényes keretegyezmények, melyeket *tartalommal kell megtölteni.* Hamarosan esedékes lesz a magyar kormány több tagjának látogatása és tárgyalása Izraelben. *Göncz Árpád* köztársasági elnök urat államfőnk, Hájim Herzog hívta meg. *Tavasszal* előreláthatólag *Jichak Samir* miniszterelnök is Budapestre jön.

Népem követeként térhettem vissza

Ami az itteni zsidósággal való kapcsolatunkat illeti: egyetlen lehetőséget sem akarunk elmulasztani, hogy segítsük öntudatosodásukat, történelmi ismereteik gyarapítását, a fiatalok zsidó szellemű iskoláztatását, művelődését. Arra törekszünk, hogy minél több alkalom nyíljék diákok, értelmiségiek, írók, művészek kölcsönös látogatására, tanulmányútjaira. És csak természetes,hogy említett gondjaink és nehézségeink ellenére, Izrael most és a jövőben is szeretettel fogadja mindazokat, akik a bevándorlási feltételeknek megfelelnek, és nálunk kívánják folytatni életüket.

Magamról még annyit: felemelő érzés arra gondolni, hogy én, aki fiatal gyerekként, kiűzöttként hagytam el ezt a földet, népem követeként térhettem vissza egy szabad, demokratikus, lakóinak egyenjogúságot biztosító országba. Küldetésem sokra kötelez, méltó akarok lenni a bizalomra, szeretném kiérdemelni Izrael minden barátjának támogatását a két ország együttműködését építő és erősítő törekvéseinkhez.

– *Kedves Nagykövet úr! Szerkesztőségünk és a magam nevében is sok sikert kívánok Önnek!*

Zsidók a kálvinista Rómában

Ebben az évben jubileumot ünnepeltek. Kétszáz éve annak, hogy a város határában élők – mert a falakon belülre még nem költözhettek – önálló hitközséget teremtettek, s az együttes imádkozás és a vallás előírásainak végzése mellett gondoskodtak gyermekeik tanulásáról, a rászorultak segélyezéséről, a közösség céljaira adót szedtek, s vezetőikkel képviseltették magukat a város urainál.

Debrecenben a bicentenárium nem maradt zsidó ügy, hanem a város eseményévé vált. Az évfordulóra emlékező rendezvényen megjelentek a város vezetői, kulturális-tudományos kiválóságai, a római katolikus kivételével a többi keresztény egyház tiszántúli személyiségei, a pártok képviselői.

Hasonló jeles embereket láthattunk a legfrissebb eseményen: a Debreceni Akadémia Bizottság székházában megalapították a Budapesten kívüli első *Magyar–Izraeli Baráti Társaságot.* Elnöke az Orvostudományi Egyetem jelenlegi dékánja, *Gergely Lajos* professzor lett. Az Izrael állam iránti érdeklődés, a két ország közeledését szolgáló társaság alakítása nem előzmények nélküli. Ezt kulturális és sportkapcsolatok, diákcserék tanúsítják. Legutóbb augusztusban, az itteni *virágkarneválon* a civis város lakói a sivatagból termővé változott föld szépségeit láthatták, no meg a tel-avivi szépséges cserkészlányokat és jóképű fiúkat. Debrecennek állandó izraeli lakosai is vannak: néhányan az itteni egyetemeken tanulnak. Az érintkezés várhatóan bővül, ugyanis testvérvárossá tervezik fogadni egy ottani diákközpontot, a már Bibliából ismert *Beer Sevát.*

*

A Debreceni Izraelita Hitközség 1888-as jelentésében olvasható: „...adjon az Ég a nemes és szent cél iránt lelkesedni tudó ügybuzgó és áldozatkész elöljárókat, hogy hitközségünk szent vallásunk üdvére mindig, az idők végtelenségéig virágozzék..." Mi valósult meg a fennkölt szavakkal megfogalmazott vágyakból?

Annak ellenére, hogy 1944-ben a sárgacsillagosok kisebbik részét nem megsemmisítő táborba hurcolták, a balsors hatezret közülük is elragadott. A háború befejezése óta tovább apad az itteni zsidóság létszáma, alacsony a gyermekáldás, nagyarányú az elvándorlás, és számosan elszakadtak hitüktől, vagy a közösségtől. Mégis akadnak ügybuzgó elöljáróik, s áldozatkész az egész *kile.*

Közülük kettővel, a 70 éves *rasekollal, Lázár Ernő* nyugdíjas kereskedelmi osztályvezetővel, és a 44 éves belgyógyásszal, *dr. Weisz Györggyel* beszélgettünk, utóbbi egyben a Magyarországi Zsidó Hitközségek Szövetségének egyik alelnöke is. Ők mondták el, hogy háromszáz család ezernél több tagjából tevődik össze a hitközség. Ortodoxok. Van metszőjük, vágóhídjuk, pékségük, mészárszékük. A gyülekezet jórésze idős, a nagyünnepeken azonban a zsinagógában imádkozik a középgeneráció és az ifjúság is. Közös kincsük – azoknak is, akiknek nem vérszerinti leszármazottai – a Talmud Tórára járó húsz gyerek és a *Habonim Dror* huszonöt ifja. Sajnos, elég dolga akad a *Chevra Kadisának,* míg a *Nőegylet* tagjai a rendezvényeken serénykednek. Örvendetes, milyen gondozott a templom, a hitközség épülete, annak szobái, kultúrterme. Ezt még tiszteletreméltóbbá teszi, hogy mindezt saját anyagi erőforrásaikból teremtették elő.

*

Most mégis megtorpant a hitélet. El kellett búcsúzniok szeretett rabbijuktól. A magyar anyanyelvű izraeli *Aser Erenfeld* két évig szolgálta híveit. A Talmud ismereteibe avatta be a felnőtteket, gyerekeket, héberre is tanítva őket, megnövelte és állandósította a templomjárók számát. Tudásával és magatartásával tekintélyt és népszerűséget szerzett más hitfelekezetek papjai között is. A debreceniek mindent megtettek, hogy jólérezze magát, amennyire tudták biztosították életkörülményeit. Megértették, hogy a rabbinak gyakran kell hazájába, családjához utaznia, azoknak eljönni hozzá Debrecenbe, de költségeit már nem bírták fedezni. Egy kanadai adakozó – mert immár

A debreceni virágkarneválon résztvett tel-avivi cserkészcsapat

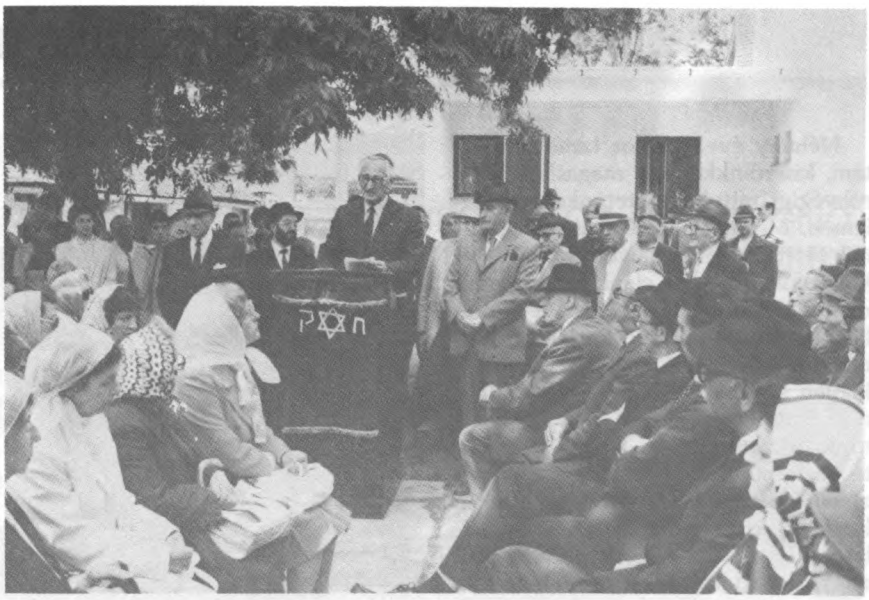
orosz zsidóknak nyújt segítséget – megszüntette Erenfeld rebe eddigi honoráriumának folyósítását. Magára maradt a gyülekezet. Nyár óta – ahogy mondják – „a fél világot bejárták", mégsem találtak helyébe mást. A sabeszt köszöntő lejnolást fővárosi „vendég" végzi, az ivritet az egyik izraeli diák tanítja, a Talmudóra megszűnt...

*

A régi közösség jómódú volt, értékes ingatlanokkal rendelkezett. Elvettek tőlük kórházat, iskolát, szeretetotthont, továbbá telkeket és házakat. A tulajdonjogot bizonyító dokumentumok összeállításához, mely a jövőre nézve biztatást jelent, a Kereszténydemokrata Néppárt is felajánlotta segítségét.

*

Érdeklődöm, hogy Debrecenben miként jelentkezik az antiszemitizmus. A válasz: Talán szelídebben, mint másutt. Néhány, tavalyról megmaradt választási mázolmány még látható: SZDSZ és mellette egy *Mogen Dovid*. Egy ugyancsak tavalyi, vihart kiváltó cikken kívül a sajtó is tisztességes. A toleranciát annak tudják be, hogy a város a magyar reformátusok központja, ezért is nevezik a kálvinista Rómának. A gályarabságra hurcolt protestáns prédikátorok emlékműve a vallási gyűlölködésre emlékeztet. A zsidók társadalmi helyzete összhangban van a város egészével. Vannak közöttük kétkezi dolgozók, sok az alkalmazott, de jelentős számú a diplomás, köztük egyetemi oktatók, s bővült a kiskereskedők, kisiparosok köre, néhányan vállalkozásba kezdtek, de kiugró sikerű üzletember nincs közöttük. Nagy visszhangja volt nemrégiben egy előadásnak. *Őszintén a zsidóságról* címmel *Vajda Mihály* filozófus, a Kossuth Lajos Tudományegyetem tanszékvezetője tartotta. Felvetette annak lehetőségét, hogy a lehetséges további gazdasági romlás felerősíti az antiszemitizmust. Talán ennek hatására foglalkoztatja a debreceni zsidókat a kérdés, hogy a kormány miért nem határolja el magát mindenféle rasszista jelenségektől. Egyesek ezt úgy válaszolják meg, hogy az elhatárolódással – a romló közhangulatra gondolva – nem akarja *„kompromittálni"* magát.

Júniusi mártíristentisztelet

*

Mint minden hitközség, a debreceni is kötelességének tartja a rászorultak támogatását. Vagy hatvan személyről gondoskodnak valamilyen formában. Kóser konyhájukon naponta közel negyvenen ebédelnek. Az étkezők beszélgetését hallgatni közéjük ültem. A világ és főleg a maguk gondját-baját mesélték egymásnak, az ételt a szokásos tréfás megjegyzésekkel fogadták. *„Ez is Zilahy-leves..."* Nekem azért eldicsekedtek, hogy igen ízletes a koszt. Majd elhangzott egy szomorú bejelentés: Ismét kevesebben vagyunk... Hétfőn temettünk... Ebben az évben ez már a sokadik.

Hát *brisz* volt-e? – tudakolom. Először határozottan rávágják az igent, azután elbizonytalanodnak. Lehet, hogy utoljára tavaly vettek fel új „jelentkezőt" Ábrahám szövetségébe...

*

A világ elől a temető magas fallal zárja el az örök álmukat alvókat. A debreceniek elődeiket is tisztelik, ápolják sírjaikat, karbantartott az egész sírkert. A múlt században állított kövekről az enyészet letörölte a betűket. A háború után állítottakra rávésték az ismeretlen helyen porladókét is. A mártírok parcellájában a jelképes sírhantokon nevek. Itt található a városban 1944 októberében legyilkolt munkaszolgálatosok emlékoszlopa, és feliratok: *„Míg zsidó él a Földön, nincs hatalma rajtuk a feledésnek... Mi elpusztultunk, de népünk örök! Átok a gyilkosokra!"*

Egy hármas kőtáblán a temető legszomorúbb mártír névsora: *Schreiber Jenő*, felesége és lányai: *Piroska, Erzsébet, Judit, Ilona, Erna, Hilda* emlékére. E temetőben vannak azoknak a környékbeli mártíroknak az emléktáblája is, akiknek nem jutott hely falujukban.

Kevés síron látható kő, ami jelezné: van gyászolója az ott nyugvónak. Mintha a természet is felismerné ezt, éppen a legrégebbi sírok tömbjén az egykor elültetett, de gondozatlan rózsákat nem pusztította el, csak vadrózsává változtatta. Vörös leveleikkel betakarják a dombokat, mintha csak a csontokat védenék...

Fotó: *Gervai Tamás*

M. b. J.

„Nemcsak pénzgyűjtés a célunk!"

Néhány éve, amikor Izraelben jártam, kísérőinkkel egy magaslati pontról végigjárattuk tekintetünket Jeruzsálemen. Mintha a tájképfestő két színnel, sötétzölddel és halványsárgával alkotta volna meg az elénk táruló hatalmas tablót. Egyik felét, ahol a zsidók laknak, erdők, parkok, kertek borították, a másik felén kősziklák, homok, a kietlen sivatag egyhangúsága uralkodott. S amikor már bent a városban jártunk, utcáról utcára, lépésről lépésre tapasztalnunk kellett, hogy a város zöld részében madárcsapatok éltek a lombok között, amott, az arab negyedben, még a paloták környékén is csak nagyritkán láttunk egy-egy teraszon, erkélyen kalitkát, néhány bennük árválkodó madarat.

– Egy évszázaddal ezelőtt zöld színből valóban keveset tudott volna felhasználni az a festő, aki országunk különböző tájait akarta vásznán megörökíteni – válaszolta a fent említettekre *Mordeháj Dajan*, a Zsidó Nemzeti Alap, a *Keren Kajemet Lejiszrael* igazgatója, aki októberben rövid látogatást tett Magyarországon. – Szervezetünk kilencven éve, 1901-ben jött létre a cionista világszervezet kongresszusán. Támogatóink jóvoltából sikerült jelentékeny pénzalapot teremteni ahhoz, hogy a zsidó városi és falusi telepítés céljára földet vásároljon és azt a bevándorlók rendelkezésére bocsássa.

– Mekkora volt kezdetben ez a földterület?

– Már a húszas évek közepén kétszázezer *dunam*, mintegy harmincezer holdnyi mezőgazdasági művelésre alkalmas területen negyvenhat zsidó kolónia létesült. Ezen kívül városnegyed Jeruzsálem, Tel-Aviv, Tibériás és Haifa területén.

Müller László felvétele

– Mit teremtett ezt követően az alapítvány?

– Hatalmas arányú lecsapolási munkák folytak, kutak, vízvezetékek, csatornák, öntözőművek, mezőgazdasági és ipari üzemek épültek, kórházak, iskolák, technikumok, egyetemek...

– Magyarországról is kapott támogatást a Keren Kajemet?

– Már megalakulása után két évvel itt is kibontakozott a támogató tevékenység. A századeleji Magyarországnak szinte minden nagyobb helységében folyt szervező munka és gyűjtés. Egymillió dunam földet vásárolt visszza az alap a zsidó intézmények részére.

– Ön mikor kapcsolódott ebbe a munkába?

– Jómagam első negyven évemet Argentínában éltem le. De azt már tevékenyen nyomon követhettem, hogy világszerte gyűltek az adományok az erre a célra szolgáló kék perselyekben, melyeket zsidó egyesületek helyiségeiben, zsinagógákban, üzletekben és másutt helyeztek el. Erdőtelepítés, parkosítás során már csaknem *kétszáz millió* facsemetét ültettek a Keren Kajemet közreműködésével. Ezáltal lettek zöldek, friss levegőjűek és madárdaltól hangosak mindenütt a zsidók által lakott területek.

– Mik a terveik Magyarországon?

– Azt szeretnénk, ha a századeleji hagyományok folytatódnának és az újjáalakult szervezet iránt sikerülne felkelteni az érdeklődést. Nem egyszerűen pénzgyűjtés a célunk, de országunk itteni barátai mégis gondoljanak arra, hogy akár a legkisebb, szinte csak jelképes adományokkal is kézzelfogható módon járulhatnak hozzá Izrael további felvirágoztatásához.

(vadász)

A zsidó harlekin

Latyakos, víztől csillogó őszi este a Vörösmarty téren. A közeli Vigadóból még átszűrődnek a kandeláberek fényei. A tágas oszlopcsarnokokban könnyű szellő jár, lágy zenét hoz valahonnan. Szállnak az akkordok a kirakatok között. Nekiütődnek az üvegeknek, táncolnak az emberek körül.

Kis csapat állja körül a zenészt. Hónapok óta szórakoztatja a pestieket ez a fiatalember itt, a Vörösmarty téren. Magyarul egy szót sem tud ugyan, de ha felemeli a kezében V alakban tartott ütőket, mindenki elcsendesedik. A fákon összesereglett verebek is visszafojtják lélegzetüket, amikor a marimba lapocskái megrezdülnek az orgonasípszerűen elhelyezett fémcsövek fölött. Ezek intonálják a hangot, mely vibrálva úszik a levegőben. Különös jószág ez a zongorányi, kerekeken járó instrumentum. De aki játszik rajta, az sem megszokott jelenség a pesti utcán. Elmélyülten kuporodik a hangszere fölé, miközben hanyag mozdulattal pöcköli arrább fején a színes kipát. Barna arcát szakáll keretezi és az ingéből kilógó cicesz rojtjaiba bele- belekap a szél. Zsidó harlekin? Angolul magyaráz időnként, de az őt körülálló tömeg nem a szavak értelmére figyel. Mosolyognak, átadják magukat a hangoknak, melyek mint egykor a főpap áldozati füstje, az ég felé szállnak.

Halk morajlás hallatszik a Váci utca felől. Mintha a föld gyomrából jönne. Ahogy erősödik, emberi hangok szakadnak ki belőle. Dübörög, őrjöng. Sűrű sorokban ömlenek az emberek a térre. Suhancok. Zöld-fehér zászlókat lobogtatnak és ütemesen kántálnak. Fra-di-fra-di-fra-di... A térre érkezve tetőzik a hangulat, a tombolás. A kezek-lábak görcsbe rándulnak. Pár százan lehetnek. A zene elcsitul, a zenész a semmibe bámul. Az őt körülállók kis csapata szorosabbra fonja körülötte a gyűrűt. A tömeg meglódul, futásnak ered az Erzsébet tér irányába, majd egy szeszélyes hajtűkanyar után egyenesen a galériának ront.

„Haza kéne menned!" – súgja a zenésznek valak iviritül.

„Játszani akarok." – szól a harlekin.

A kis csoport megretten. Ő áll büszkén, egyenesen, kezében a V alakban tartott ütőkkel. A meglódult tömeg észre sem veszi őket. Trappolva tűnnek el a Duna-part irányában.

Halk futam szakad fel a hangszer mélyéből. A művész megigazítja fején a rituális sapkát, táncraperdülnek a ciceszrojtok. 1991 őszén a Vörösmarty téren.

Magén István

Töltött libanyakak

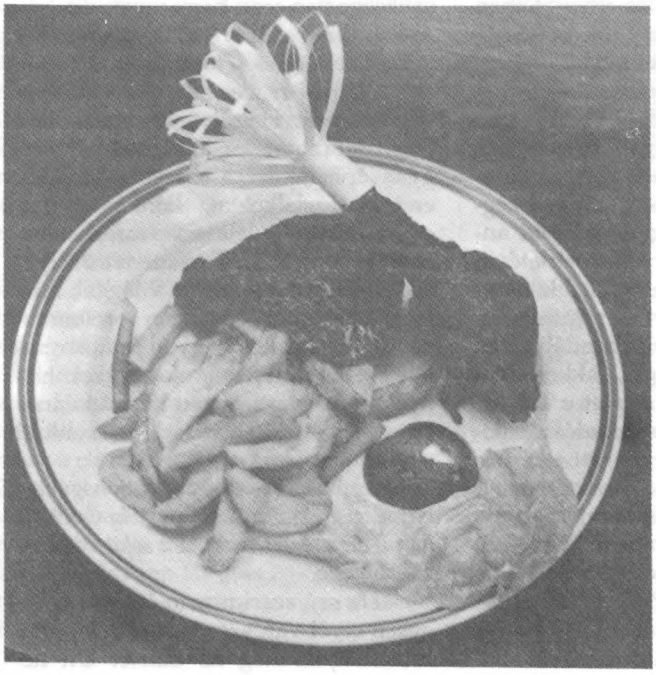
RÉGI ÍZEK – ZSIDÓ ÉTELEK „FŐCÍM" ALATT ZAJLOTT EGY GASZTRONÓMIAI FESZTIVÁL OKTÓBER VÉGÉN A BUDAPESTI KULACS ÉTTEREMBEN. AZ *ÍZES VÁLLALKOZÁS* NEMCSAK ZSIGERI EMLÉKEKET CSALT ELŐ TUDÓSÍTÓNKBÓL:

Nem ettem még *gefilte fish*-t és *kreplachot* sem. Így van ez manapság egy ilyen kelet-európai kiválasztottból lett választós zsidónál, akinek már a szülei is maguk döntötték el, hogy mit tartanak meg a hatszáz egynéhány törvényből, s aki már az előző generáció csekély számú magafestette záróvonalán is lelkiismeretfurdalás nélkül gurul át.

Így azután a múlt héten a *Kulacs étteremben* tudtam meg, hogy a libalevesbe tésztába csomagolt darált marhahús való és hogy az *ejer cibel* az, amit tegnap dobtam össze vacsorára.

De hol van, tessék mondani, a *töltött libanyak*, amit gyerekkoromban fakanállal tömködött nagymama a régi zöld kredenc tetején. Mert a töltött libanyak nem csak hús és rizs, valami ki tudja mibe töltve, mint ahogy a *false fish* se csak egy darált csirkemell. Mindkettő jelent zöld kredencet, amibe sohase látott dédémama még *kétféle edényt* pakoltatot a lánnyal. Jelent tavasz táján kis *morzsakupacokat* a lapáton, amihez én is kaptam külön kisseprűt. A töltött libanyak jelent még *gyertyákat* és *„nemszabadeloltani" kis lámpát*, és azt a soha vissza nem térő gyönyörűséget, hogy fényénél próbálhattam ki életem első golyóstollát, ami pedig csak a másodikosoknak járt.

A töltött libanyak jelent még vajaskenyér illatot a hozzá tartozó Annus nénivel, akinek csak két foga lévén, más uzsonnát nem tudott megenni. *Maceszgombócot* is jelent a libanyak, amit Annus néni főzött, aki 14 éves korától rendes zsidó házaknál szolgált – amire nem kis büszkeséggel emlékezik, és aki most 80 évesen is úgy számon tartja az *ünnepeket*, mintha ez még ma is a kenyeréhez kellene.

A false fish hátborzongató meséket is jelent a jó meleg szobában: félelemről, éhezésről, kincsnek emlékezett csecse-becsékről, és a false fish jelent még avas zsírszagot is, amit csak lopva lehetett anyának kidobni, mert „lehet, hogy még újra jól jön" az új nélkülözésben.

A *libaleves kreplacchal* mesésen jóízű. Meg is csinálom egyszer otthon. De nem jelent semmit.

Lugosi Viktória

Vállalkozásfejlesztő Alapítvány

Sikerhez segítjük!

A közép- és kelet-európai országok részére a legfejlettebb országok különféle módszereket és sajátos eszközöket alkalmaznak, hogy a piacgazdaság kialakulását és megerősítését serkentsék. A vállalkozók és a vállalkozások részére elsősorban szellemi segítséget nyújtanak, amelynek eredményei a gyakorlat után azonban nagyon is készpénzre válthatók. Ezen szervezetek egyike Budán, a Déli pályaudvar szomszédságában a Böszörményi út 8. szám alatt működik. A *B'nai B'rith Alapítvány* tevékenységével *Bakonyi Éva* igazgató ismertetett meg.

– Hogyan jött létre az Alapítvány, és melyek a legfontosabb céljai?

– A magyarországi B'nai B'rith páholy megalakításához egy angol páholytól kaptuk a legtöbb segítséget, és tudni kell, hogy ennek a páholynak létezik egy B'nai B'rith Enterprise nevű szervezete, amellyel nagyon szorosan együttműködünk. Az angol kormány *25 millió fontos Know-How Alapot* hozott létre a kelet-európai piacgazdaságok kialakulásának ösztönzésére. A pénz kezelői úgy döntöttek, hogy a segítségnek sajátos formáit kell megtalálni, hogy megismertessék az üzleti módszereket, átadják a piaci tapasztalatokat vagyis tulajdonképpen a kelet-európai átalakuló gazdaságok számára gyakorlati szakismereteket tehessenek hozzáférhetővé. A B'nai B'rith széles körű karitatív tevékenységet folytat, és a Magyarországon életrehívott B'nai B'rith Alapítvány, amelyet az angol Know-How Alap tőkéjével hoztak létre, sokirányú szellemi kapacitást kínál a piaci alapon újjáformálódó magyar gazdaság szereplőinek.

Hivatásos KINCSKERESŐ

A legmordenebb technológiával vállalja, a történelem folyamán a földbe elrejtett családi értéktárgyak felkutatását és kiemelését.

Ne feledje, a legtöbb családi legendának valós alapja van!

Várjuk szíves érdeklődését a Budapest, 1064 Izabella u. 77. szám alatt Galántai Zoltán címén.

Nincs megkülönböztetés!

– Kik azok, akik az Alapítványhoz fordulhatnak?

– Nincsen semmi megkülönböztetés, bárki eljuthat hozzánk, és akik megkeresnek bennünket, azoknak kivétel nélkül a rendelkezésére állunk. Mégis azt mondanám, hogy azoknak tudunk hatékonyan segíteni, akik már valamilyen céget, vállalkozást létrehoztak, és megkezdett tevékenységüket kívánják megerősíteni, biztonságosabbá tenni, mondhatnám versenyképesebbé a nyugati piacokon. Ebből következik, hogy a nyugati piacokra is dolgozó *kis- és középvállalkozók* rétegének megsegítését tartjuk a legfontosabb feladatunknak.

– Milyen szolgáltatásaik vannak, mit kínálnak a partnereknek?

– Budapesti irodánkban dolgozó állandó tanácsadók segítenek a vállalkozóknak a cégalapítás útvesztőiben eligazodni. Tanácsot adunk és közreműködünk az üzleti tervek kidolgozásában, a marketing stratégia elkészítésében. Miután elsősorban azzal foglalkozunk, hogy a nyugati piacon versenyképesek lehessenek ezek az újonnan alakult cégek, ezért az egyik legfontosabb dolog, hogy megfelelő angol nyelvű cég- és termékismertetővel rendelkezzenek. Felkutatjuk a lehetséges üzleti partnereket és segítünk elhárítani a piacra kerülés akadályait is. Amennyiben szükséges, akkor Magyarországra hívjuk azokat a szakterületen jártas angol tanácsadókat, akivel az adott cég egyeztetheti elképzeléseit és megoszthatja konkrét üzleti gondjait. Van egy üzleti könyvtárunk, amelyben megtalálhatja a jelentkező az európai, a távol-keleti és amerikai országokban működő cégek és az általuk gyártott termékek átfogó és könnyen kezelhető információs adatait. A KOMPASS sorozat kiadványát birtokoljuk mint adatbázist. Évente többször rendezünk szemináriumot és ezt követően a résztvevők közvetlen konzultációt folytathatnak a meghívott szakértőkkel. Lehetővé tesszük, hogy szükség esetén szakmai tanulmányúton is résztvegyenek a hozzánk fordulók.

– Segítsük az olvasókat azzal, hogy megkíséreljük gyakorlati példán bemutatni, hogy működik az Alapítvány. Ráakadok az újságban a hirdetésükre, elolvasom, hogy szemináriumot szerveznek ekkor és ekkor, itt és itt, felveszem a telefont, hívom a 156-23- 57-es számot és megbeszélem Önnel, hogy részt veszek a szemináriumon. Vagy csak egyszerűen tudomást szerzek valakitől a B'nai B'rith Alapítvány létezéséről és felhívom Önöket. Mi történik ezután?

– A legelső dolog, hogy megismerkedünk. Önnek mint vállalkozónak is szüksége van arra, hogy megtudja, mire számíthat akkor, ha a segítségünket kéri és nekünk is szükségünk van arra, hogy alaposan megismerjük Önt és a vállalkozását. Ha ugyanis nem tudjuk, hogy mit csinál, mivel foglalkozik, hogyan építette fel a szervezetét, hány embert foglalkoztat, konkrétan mit gyárt, milyen üzleti terve van jelenleg, hogyan próbálja megismertetni cégét és tevékenységét, áruit a világgal, mi a legközelebbi tervei, és nem sorolom tovább – de számos nagyon fontos részletet kell tudnunk –, akkor ezek hiányában nem vagyunk képesek arra, hogy megfelelő úton indulhassunk el együtt.

– Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy úgy kell megismernünk a céget, amely Önökhöz fordul segítségért, mintha a saját vállalkozásuk lenne?

– Ha szó szerint nem is, de ténylegesen erről van szó. Ugyanis mi nem csinálhatjuk meg az üzletet Ön he-

lyett, de értenünk kell gondolkodásmódját, és Önnek is el kell sajátítani az európai üzleti gondolkodásmódot, sőt az amerikait és a távol-keletit is, ha az ottani piacon sikeresen akar tevékenykedni.

A Rossz név „hírnév"

– Hogyan történik ez a megismerkedés?

– Többször kell találkoznunk itt az Alapítvány irodájában és természetesen az Ön cégénél is, ahova kimegyünk és mindazokkal a dolgokkal megismerkedünk, amely a tevékenységhez szükséges. Gondolom, egy példával talán megismertethetem, anélkül természetesen, hogy a cég nevét megemlíteném. Az egyik hozzánk forduló cég az Egyesült Államokba szeretett volna termékeket exportálni. Volt már angol nyelvű termékismertetője, a céget bemutató anyaga, prospektusa, és azt kérte, hogy nézzük meg, megfelelő-e? Amikor szakmai konzultánsaink kézbe vették az anyagot, csupán csak ránéztek, s közölték: nem jó! A cég vezetőjének érthetetlen volt, hogy ebből a ránézésből hogyan tudták rögtön eldönteni, hogy az anyag alkalmatlan az amerikai pacon való megjelenésre. Tedig a dolog rettentesen egyszerű volt. A céget Magyarországon bejegyezték és ezzel a névvel kívánt az amerikai piacon is érvényesülni. Nevük egyszerűen alkalmatlan volt az ottani megjelenésre, ugyanis a hagyományok miatt az ottani kultúrkörben nevük a *halál* szimbólumával, az elmúlással volt azonos. Gondolhatja, hogy nem temetkezési vállalat volt ez a cég és nem kegytárgyakat kívánt exportálni az Egyesült Államokba. Új nevet kellett találni, meg kellett tervezni a cég új arculatát, üzleti tervet készítettek, prospektusokat, névjegykártyát és levélpapírt. Kerestünk számukra partnereket is, akikkel felvették a kapcsolatot és megkezdték az üzletet.

– 1990 szeptemberében kezdte meg működését a B'nai B'rith Alapítvány. Hogyan vonhatná meg az alig több mint egy éves mérleget?

– Az indulásunkat sikeresnek érzem. Hat kétnapos szemináriumot tartottunk, amelyen esetenként 15 cég vett részt, a résztvevő személyek száma 20–25 volt, s a rendezvények közül hármat vidéken tartottunk. Mára már *30 olyan vállalkozás van, amellyel rendszeresen foglalkozunk* és ezen kívül is 20–30 cég keresett fel, akikkel egyszer vagy kétszer már találkoztunk.

– Szóba hozta az üzleti könyvtárat. Tulajdonképpen ez mire szolgál?

– A KOMPASS sorozatban a világ valamennyi vállalkozását megjelentetik, a kötetek száma folyamatosan gyarapodik. Tematikusan kereshetjük országonként az egyes cégeket és vállalkozókat, illetve tevékenységi körre vonatkozó bontásban is. Nemcsak azt tudhatjuk meg, hogy mit gyártanak, mivel foglalkoznak, hanem azt is, hogy az adott cégnél hogy hívják a vezetőket, milyen bankkapcsolataik vannak, vagyis szinte nélkülözhetetlen adatokat adhatunk meg. Hozzátenném, hogy Magyarországon eddig nem sok szervezetnél találkozhatnak ezzel a szolgáltatással a vállalkozók.

– Szakmai tanulmányutakról és tanácsadók ajánlásáról is említést tett. Tudhatnánk erről valamit részletesebben is?

– Ezek a szolgáltatások akkor vehetők igénybe, ha az előzetes közös munka kapcsán kölcsönösen úgy látjuk, hogy a cég fejlődését, további sikereit teszi lehetővé ennek a két szolgáltatásnak, vagy akár közülük az egyiknek az igénybevétele. A szakmai tanulmányúton a vállalkozás munkatársai megismerhetik, hogy egy fejlett piacgazdaság viszonyai között hogyan dolgoznak az ottani cégek, és megszervezhetjük, hogy egy vagy akár több hónapra is azon a szakterületen működő nyugati cég fogadja a mi vállalkozóinkat, és bevezesse őket a szakmai titkokba. Hangsúlyozom, hogy *szakmaiba*, mert valószínű, hogy bizonyos üzleti titkait továbbra is minden cég megőrzi magának. Partner szervezeteinken keresztül lehetőségünk van arra is, hogy hosszabb időre – akár három vag négy hónapra – egy adott területen dolgozó angol szakembert hívjunk meg konzultánsként a magyar céghez. Valószínű, hogy ezek nagy tapasztalattal rendelkező, ma már nyugdíjban lévő szakemberek.

Szinte ingyen

– Mibe kerül nekem, a vállalkozónak mindez?

– Szolgáltatásaink túlnyomó többsége ingyenes. Elképzelhető azonban – és többnyire ez a gyakorlat –, hogy bizonyos kéréseket csak úgy tudunk teljesíteni, ha szerény mértékben hozzájárul költségeinkhez az adott cég. Például, amikor Szombathelyen a kétnapos szemináriumot megrendeztük, akkor személyenként 4500,– Ft-ot kértünk a résztvevőktől. Azt hiszem, aki ismeri a magyarországi viszonyokat, ebből látja, hogy a költségeknek csak egy töredékét kértük. Minden esetben attól függ a költégtérítés, hogy miről van szó.

– Miből finanszírozzák akkor a tényleges költségeket?

– Mi alapítványként non-profit szervezet vagyunk. Jelenleg két főállású munkatárssal dolgozik irodánk, közülük én vagyok az egyik, és az angol Know-How Found az, amely a költségeket állja.

– Milyen magyarországi vállalkozói szervezetekkel állnak kapcsolatban? Lehet, hogy ez lényegtelennek tűnő kérdés, azonban tudjuk, hogy ma már számos szervezet kívánja segíteni az induló vagy éppen hogy elindult vállalkozásokat...

– Tagjai vagyunk a *Vállalkozói Tanácsnak* és ismerjük a Magyarországon ebben a témakörben dolgozó összes szervezetet, alapítványt, intézményt, ne kívánja, hogy valamennyit felsoroljam. Ma már közel 25–30 ilyen szervzet működik. Szükség esetén konzultálunk, egyeztetünk, ez minden esetben a hozzánk forduló vállalkozók előnyére válik.

– Befejezésül, kérjük, mondja el, hogy e cikk elolvasása után az alapítványhoz forduló és segítségét kérő vállalkozónak hogyan fogalmazná meg tevékenységük lényegét?

– Szlogenünket idézném: *Mi nem vállalkozhatunk Ön helyett, de segítünk, hogy sikerre vigye vállalkozását.* Azt hiszem, hogy ebben minden benne van.

Bánhidi László

Gazdasági rovatunk várja sikeresen működő cégek és vállalkozók jelentkezését, hogy tapasztalataikat közreadhassuk. Írjanak, jelentkezzenek azok is, akik most kezdik meg üzleti életüket.

Levélben a szerkesztőség címén, telefaxon a (36) 1-153-2273, telefonon a 131-7092 számon várjuk tapasztalataikat, javaslataikat, ötleteiket, kérdéseiket.

„A szívemben élő halottakért kell élnem"

Simon Wiesenthalnak fenti szavaiban tömören kifejezésre jut élete krédója. Lehet, ha másvalakinek a szájából hallanám, érzelgősnek tartanám. De ő, noha érzelmességtől sem mentes, csupa realitás. A világ közvéleményét felrázó, Galíciából, egy elmaradt, egykori gettóvárosból származó zsidó egyidejűleg a szó legnemesebb értelmében világpolgár. Vannak, akik áhítattal ejtik ki nevét, mások viszont időzített bombát helyznek lakása elé.

Egy élő legenda szentélyében vagyok. Intézményének hivatalos neve: _A Nácirezsim Zsidó Üldözöttei Szövetségének Dokumentációs Központja._ Amerre csak nézek, a falakról nemzetközi hírű tudós társaságok plakettjei, köszönetnyilvánítások, nagynevű egyetemek díszdoktori diplomái tekintenek le rám. A világ közvéleménye főhajtással adózik az előtt az ember előtt, aki ma, nyolcvanon túl is emberfeletti erővel küzd millió és millió áldozat emlékének ébren tartásáért, egy letűnt, gyilkos rendszer kiszolgálóinak felelősségre vonásáért. Olyan fitten fogad, hogy már találkozásunk első pillanatában ámulatba ejt.

Alighogy helyet foglaltam, titkárnője behozza Wiesenthal napi postáját. Majd félszáz levél. A világ minden tájáról írnak neki. Informálják, tanácsot kérnek, vagy csupán kiöntik a szívüket. Ki az USA-ból, ki Izraelből, ki Lengyelországból jelentkezik, de még Új-Zélandban is akad hűséges levelezője. Az emberek drukkolnak Wiesenthalnak, ha kell, segítik. Újabban megszaporodtak a szovjet levélírók. Sokáig hallgattak. Hogy miért, nem szorul magyarázatra.

– *Van-e a mai postájában levél Magyarországról?*

– Bevallom, zavarban vagyok. Pécsről érkezett két levél, a fordító révén szereztem tudomást tartalmukról. Nem ezt vártam onnan. Az egyik arra hívja fel a figyelmem, többet foglalkozzam az 1945 után hatalomra jutott vezetők önkényuralmával. A másikon még kevésbé tudok eligazodni. Egy auschwitzi orvosnőről szól, aki kíméletlenül gyilkolta a foglyokat, most pedig a levélíró személyi jogaiba tapos bele – ha minden igaz –, még a tulajdonára is kivetette a hálóját. Nagyon zavaros írás.

– *És a korábbi levelek?*

– Volt munkaszolgálatosok, koncentrációs táborok egykori foglyai nem kevés panasszal fordultak hozzám, de Magyarországról nem tolonganak a levélírók. Én ezt azzal magyarázom, hogy sokáig éltek egy olyan társadalmi rendszerben, amely leseperte az asztalról a holocaust problémát, az abból származó milliónyi sebbel együtt. Ma más a helyzet. Hol mert volna régen a keleti tömb valamely országa filmet vetíteni egy Wiesenthalról, a tevékenységünkről? Nagyot változott arrafelé a világ. De sajnálatos jelenségek is felbukkantak, s ezeket sem hallgathatom el. Az antiszemitizmus újjáéledésére gondolok. Nem elszigetelt jelenség. A politikusok pedig ahelyett, hogy gerincesen elhatárolnák magukat az ilyen jelenségektől, mérlegelik, hány szavazatot veszítenek vele a választók körében. Név szerint is kipellengérezhetném őket, de minek, maguk jobban ismerik ezeket az urakat.

– *Remélem, másfajta magyar ismerősei is akadnak. Beszéljünk inkább róluk. Azokra célzok, akik segítették munkájában.*

Nelly Sachs:

Volt egyszer egy férfi

Volt egyszer egy férfi,
Ki megfújta a sófárt –
Fejét hátravetette,
Ahogy az őzek, a szarvasok
Mielőtt isznak a forrásból.
Fújja:
Tekia
És halált sóhajt
Sevórim
Gabonaszemek hullanak
Terua
A levegő fényről mesél!
A föld kering s a csillagok keringnek
A sófárban,
Mit egy férfi fúj,
És a sófár körül lángol a templom –
De a férfi még fújja,
És a sófár körül ledől a templom –
De a férfi még fújja,
És pernye hull a sófár körül –
De a férfi még fújja.

Schein Gábor fordítása

– Nézze, úgy alakultak a dolgok, hogy keveset jártam az Önök országában. Mindössze háromszor. Többnyire egy-két napot töltöttem ott. Ez kevés a kapcsolatteremtésre. Régebben pedig *persona non grata* voltam. Még a könyveimet se nézték jó szemmel Magyarország akkori urai. De mindig akadtak olyan emberek, akik kockázatot vállalva tartották a barátságot velem. Ilyen volt *Lévai Jenő* történész, akinek köszönhetem, hogy értékes információkhoz jutottam *Wallenberg* hollétére vonatkozóan. Arra hamarosan rájöttem, a szovjet dokumentumoknak nem lehet hitelt adni. Kínkeservesen kiderítettem, hogy Wallenberg 1947-ben *nem halt meg* Ljubjankán. Ma már ez köztudott. Értékes segítséget kaptam a szegedi *Schwarcz Magdától* a Finta-ügyben. *Finta* , ez a volt közönséges csendőr Abromeittel, *Eichmann* emberével paktált le. Hanem mit tapasztalunk: manapság a volt kommunista országokban a háborús bűnösök szabadságharcosoknak tüntetik fel magukat, akik igazságtalanul szenvedtek. A pápai gettóba zárt emberek, akik túlélték a holocaustot, nyilván más véleménynyel vannak *Kecskésiről*, aki kegyetlenkedett a zsidókkal, majd ártatlan báránynak adta ki magát. És hány ilyen Kecskési van?

Szomszédaink

– *Pásztázzuk végig a szomszédainkat is!*

– Jó, hogy említi, legalább elmondok egy szlovákiai esetet. *Mikulas Polhoráról* van szó, aki a novakyi koncentrációs tábor parancsnoka volt. Jelenleg Innsbruckban él. Az osztrák hatóságoknál sehogy sem tudtuk elérni, hogy bíróság elé állítsák. Pedig házkutatás során a többi között negyvenkilenc értékes órát találtak a lakásán, mind zsidó vagyon. Ma már csak két élő tanúja van mindannak, amit elkövetett, az egyik Vancouverben, a másik Pozsonyban él. De ennél különb esetet is tudok prezentálni. *König* pere, aki Auschwitzban megszámlálhatatlan gaztettet követett el, nem kevesebb, mint 44 hónapig tartott. Roppant nehézkesek igazságügyi szerveink, mikor nácikat kell felelősségre vonni.

– *Hosszú éveken át azt próbálták velünk elhitetni, hogy a nácik Nyugaton bújnak meg, Keleten pedig a bűnösök már réges-régen elnyerték méltó büntetésüket.*

– Ezt meg kell cáfolnom. Hadd mondjak el egy nemrég feltárt bűnügyet. *Gerhard Thielét*, aki a háború utolsó napjaiban nem sokat töprengett, hogy intézze el a rábízott, még életben maradt foglyokat. Bezáratta őket egy fabarakkba, és rájuk gyújtotta az épületet. 1016 fogoly veszett oda. A STASI, a volt keletnémet politikai rendőrség felkutatta Thielét, de bűnei felett szemet hunyva, kényszerítette, hogy besúgójuk legyen. Nem egy ilyen eset szárad a lelkükön.

– *Mi a helyzet ma a volt keleti tömb országaiban a háborús bűnösök tekintetében?*

– Ukrajna, Litvánia van terítéken. Máris felemeltük szavunkat, amiért az alighogy független lett litván kormány válogatás nélkül mintegy 1200 elítéltet rehabilitált. Európa-szerte terjesztettek aktivistáink egy fotót, amelyen egy SS büszkén tekint le áldozataira, kettő már kötélen lóg, a harmadik élettelenül fekszik a lábánál. S mi tűnt ki? Hogy ez a hős SS a buchenwaldi koncentrációs tábor egykori pribékje. Neve: *Roscher*. De ha rá kerül a sor, ő is ártatlannak vallja magát.

– *Ha már ezt a bűntényt felhozta, hadd kérdezzek rá: hogyan tekint a megbocsátásra? Hiszen önnek nem egy és nem két háborús bűnös, többszörös gyilkos aktája ment és megy keresztül a kezén. Mélységesen megdöbbentette az olvasót, amit Braunstein Herminéről, a birkenaui hóhérról írt a könyvében.*

A bocsánatért esedező hóhér

– Nincsenek rá megfelelő szavak. Braunstein a siralomházban megbocsátásért esedezett egy ugyancsak halálra ítélt lengyel fogolynőnek, aki ártatlan volt, és a náci kínzás minden poklát végigélte. A lengyel fogolynő megbocsátott a birkenaui hóhérnak. De én azt vallom, *egy zsidó csak annak bocsáthat meg, aki személy szerint vele szemben követett el valamilyen aljasságot*, de a másik, pláne mások, százak, ezrek nevében erre nincs joga. Egyébként erről a kérdésről, már-

mint a megbocsátásról szóló könyvemben sokat foglalkozom a problémával. Itt talán helyénvaló volna megemlíteni Hudal atyát, aki Olaszországban a megbocsátás ürügye alatt egész hálózatot épített ki a náci bűnösök menekítésére. Ez már közönséges cinkosság!

– *Mi a véleménye arról, hogy a náci háborús bűnösök feleségei, családtagjai mindent elnéztek, mindent vállaltak hozzátartozójukért?*

– Úgy tettek, mintha semmiről sem lett volna tudomásuk. De például *Stanglné*, akinek férje a treblinkai tábor parancsnoka volt, ott élt a táborban a férje mellett, közvetlen közelében játszódtak le a dolgok, hiába is dugta volna be a fülét, hunyta volna be a szemét, nincs olyan fal, amelyen át ne hatolna százezrek szenvedése, kínja. Vagy Stanglé nem látta, hogy férje olyan korbáccsal jár-kel a táborban, amelynek fogantyúja az agyonvert, elgázosított zsidók *aranyfogaiból* készült? Egyetlen kivétel *Mengeléné* volt, aki nem lakott a férjével a táborban, s mikor a háború után tudomására jutott, hány embert küldött a férje a gázkamrába, azonnal beadta a válópert. De ez, ismétlem, ritkaságszámba ment.

– *Mengeléről lévén szó, min múlott, hogy ő elkerülte az igazságszolgáltatást? Gondolom, sokért nem adták volna, ha elkapják.*

– Nézze, a kutatások rengeteg pénzt emésztenek fel. Van fogalma,

mibe kerül egyetlen embert Dél-Amerikába küldeni, márpedig köztudott, hogy a náci gyilkosok ott bújtak meg. És ki garantálja, hogy egy ilyen út máris eredménnyel jár? Mengele esetében is sokkal többet tehettünk volna, de nem volt pénzünk. A *Zsidó Világszövetség* egy centet sem adott nekünk. Kinyitják a bukszájukat – mondották –, de ők szabják meg: ezt az SS-t bíróság elé lehet állítani, amaz pedig *tabu*. Érthető okokból ebbe nem mentem bele. Mindvégig független voltam, és az is maradok. Inkább vállalom az anyagi küszködést, bár meg kell mondjam, az Eichmann-per után megváltozott a helyzet. Azóta más szemmel tekint a világ a mi dokumentációs központunkra. Anyagi gondjaink sokat enyhültek. De az elvesztegetett időt már semmilyen pénz nem hozza be. Lassan kihalnak a dél-amerikai farmjaikon bújdosó gyilkosok. Némelyik nem bírta cérnával, inkább az önkéntes halált választotta. Nem mondanám, hogy ez nekünk különös örömöt szerzett volna.

– *Majd fél évszázada folytatja a bűnösök felkutatását, az igazságszolgáltatás kezére juttatását. Mélységesen elítéli a bosszút, az egyéni leszámolást. Megbánt-e valamit? Mi az, amit ma másképpen csinálna, ha választás előtt állna?*

– Nincs megbánnivalóm. Ma is ezt az utat járnám. Mit tagadjam, sok kudarc is ért. Itt van például *Brunner* esete. Eichmann jobbkeze jelenleg Szíriában élvezi házigazdái vendégszeretetét. Nagy megbecsülésben van ott része. Mi minden követ megmozgattunk, hogy rács mögött tudjuk ezt a fenevadat. De *Asszad*, Szíria teljhatalmú ura hallani sem akar kiadatásáról.

– *Ön itt él Ausztriában, itt működikaz Ön dokumentációs központja. Milyen szemmel nézik ezt az osztrákok? Egyáltalán, milyen érzés ma ebben az országban zsidónak lenni?*

– Aki elolvassa legutóbbi könyvemet, kimerítő választ kap ezekre a kérdésekre. Azt mondják egyesek, túl sötétre sikeredett a kép, amit Ausztriáról festek a könyvemben. Nézze, én arra törekedtem, hogy se rózsaszínűre, se sötétre ne fessem azt az országot, amelynek utcaköveit rovom, hanem olyannak, amilyen valójában. Abból kell kiindulnunk, hogy itt az antiszemitizmusnak mélyebbek a gyökerei, bármily hihetetlen is, mint Németországban. Ha csak egy tényt ragadok ki, máris világos a kép: Eichmann stábjának hetven százaléka osztrák volt. És nemigen szólal meg az osztrákok lelkiismerete. Egyik-másik náciperben hozott felmentő ítéletet üdvrivalgás fogadja. Jócskán felkavarta a kedélyeket a *Waldheim*-ügy. Még szerencse, hogy van egy olyan kancellárunk, mint *Vranitzky*, akinek legutóbbi idevonatkozó nyilatkozata döntő fordulatot hozhat. Merem remélni, mikor a Bécsi Egyetem díszdoktorrá avatott, ez nemcsak a személyemnek szólt, hanem bizonyos tendenciát is jelez. Ez feltétlen pozitívum. De szolgálhatok nem egy kirívó negatív példával is. Az *Osztrák Szabadság Párt* vezetője kijelentette, kemencéket építenek, de önnek, Wiesenthal úr, megkülönböztetettet. Visszatérve a kérdésére, hogy milyen egy zsidó közérzete itt és most, azt felelem: nem a legjobb.

– *Hogy viszonylik az új nemzedék apáik és nagyapáik múltjához?*

– Javarésze másképpen gondolkodik, mint ahogy azt feltételeznénk. Sokszor felkeresnek és kérve kérnek, mondjam el, mit követett el az apjuk, mivel ők hallgatnak, nem merik felfedni magukat. Túl sok van a rovásukon. Nem könnyű megválaszolni a fiataloknak. Tanácsot adni. Némelyik alig múlt 14 éves. De az igazságot, bármily keserű is legyen az, nincs jogom eltitkolni. Megesik, a fiatalok készek nagyszüleik bűneiért vezekelni is.

A félelem nélküli szabadság díja

– *Mivel foglalkozik most az Önök központja?*

– Meglehetősen sokrétű a tevékenységünk. Hangsúlyozni szeretném, figyelmünk középpontjában most is a haláltáborok, gettók túlélői állnak. Keressük, kutatjuk őket a világ minden táján, morzsánként szedjük össze információinkat. Egy példa a sok közül: bulletinünkön keresztül hírül adtuk, hogy Radzihov nyugat- ukrajnai városkában a háború előtt 2000 zsidó lakost élt. A nácik mind megölték őket. Hat ukrán rendőrt azonosítottunk, akik részt vettek legyilkolásukban, kettő Kanadában él. Ha van e városkából túlélő, kérjük, adjon életjelt magáról.

– *Milyen adatokkal tud szolgálni Jugoszláviáról, Romániáról?*

– Az utóbbi időben aktivizálódtak Romániában a Vasgárda tagjai. Szorosabbá fűzik kapcsolatukat a külföldön élő vasgárdistákkal. Mi pedig, hogy tiszta vizet öntsünk a pohárba, egy listát köröztetünk a Vasgárda külföldön élő tagjairól. Jugoszláviával kapcsolatos egyik legutóbbi tiltakozásunk: Zágrábban *A fasizmus áldozatai* teret a *Horvát vezetők* terére keresztelték át. Ez már több a soknál. Különben Jugoszláviában a régi rezsim nem nagy hajlandóságot mutatott a velünk való együttműködésre.

– *Önök elvállalták a cigányok érdekképviseletét is?*

– Ha hozzánk fordulnak a holocausttal kapcsolatos ügyekben, nem zárkózunk el. Legutóbb fel kellett szólalnunk, amiért bizonyos hivatalok, személyek eltüntették a német cigányok deportálására vonatkozó okiratokat.

– *A családjáról nem ejtett egy szót sem. Tudtommal ezekben a napokban ünnepelték feleségével házasságuk 55. évfordulóját.*

– Mit tagadjam, a feleségemnek nem volt könnyű élete mellettem. A múltról nem is szólva. Állandó félelemben kellett, és kell ma is élnie. Három szép unokám van, lányom és családja Izraelben él, jó körülmények között.

A sajtóból értesült a világ, hogy hárman kapták meg a félelem nélküli szabadság nemzetközi díját: *Tőkés László, Václav Havel* és *Simon Wiesenthal*. A díj átadásánál jelen volt Vranitzky kancellár, s a holland királynő.

Ezzel zárnám az interjút, de nem vagyok elégedett. Ez az ember még oly sokat tudna mondani, de már így is szemmel láthatóan kifárasztottam. Óvnunk, kímélnünk kell e 80 éves férfit. Wiesenthal-ja csak egy van a zsidóságnak. S ő nemcsak a zsidóságé. Az egész emberiségé.

Kroó László

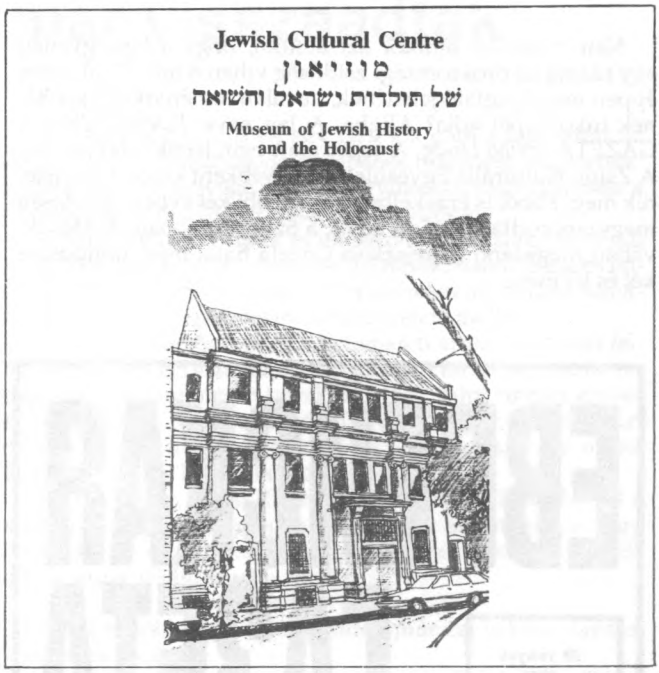
A zsidó történelem és a holocaust múzeuma Sydneyben

A mai Ausztrália egyik legtekintélyesebb nagyiparosa, a sátoraljaújhelyi születésű *John Saunders* elhatározta: zsidó múzeumot építtet Sidneyben. Az intézmény bemutatja, hogy a 200 évvel ezelőtt alapított államban a világ minden részéből odaérkezett bevándorlók között mennyien voltak a zsidók és mivel járultak hozzá új hazájuk felvirágzásához.

John Saunders-t és családját a magyarországi deportálások idején Auschwitzba vitték. Fiatalságának és erejének köszönhette, hogy az alsó-sziléziai Dörnhau KZ táborában túlélte a megpróbáltatásokat. A háború után kivándorolt és a nagykiterjedésű szupermodern kereskedelmi központokat építő világhírű *Westfield* cég egyik létrehozójaként vált ismertté. Néhány évvel ezelőtt építtette a „Hope Town" nevű telepet, ahol otthont, ellátást, tanulási lehetőséget nyújtanak nemzetiségükre, felekezetükre való tekintet nélkül mindazoknak a hátrányos helyzetű testi és szellemi fogyatékos gyermekeknek, fiataloknak, akiknek felkészítése az életre, szakmához juttatása csak erre a célra szolgáló speciális nevelőotthonokban valósítható meg.

Az új múzeumot Sydneyben most hozták tető alá. Helyet kapnak majd benne a fasiszta barbárság, az európai népirtás több millió áldozatára emlékeztető tárgyak és dokumentumok.

Megnyitására 1992 tavaszán kerül sor.

VERBATRON SZÓTÁRTÓ

185 ezer szó - 185 grammban

6 szótár a mellényzsebben:

- magyar-angol
- angol-magyar
- magyar-német
- német-magyar
- angol-német
- német-angol

A VERBATRON elektronikus szótár nem külföldi szótárak fordítása, hanem kiemelkedő magyar szótárkészítők eredeti alkotása.

A VERBATRON segítségével

az üzletember megtalálja
- a nemzetközi kereskedelem
- a bankszakma
- a biztosítás
- a számítástechnika legfontosabb szavait és kifejezéseit

a nyelvtanuló rendelkezésére állnak
- a szinonímák
- a külön előhívható nyelvtani információk

a hétköznapi használó könnyen elboldogul
- az utazás
- az újságolvasás
- a kapcsolatteremtés nyelvi problémáival.

Magyar-izraeli fejlesztés.

Ára: 14.900.-Ft
A Szombat olvasóinak 10% kedvezmény (ezzel a hirdetéssel).
Megrendelhető (utánvéttel): Medorg Rt.
1389 Budapest 62. Pf.150.
Kérjen részletes ismertetőt! Tel/Fax: 129-4281

Tiltakozó antiszemiták a Szovjetunióban

Nem túlzok-e, amikor azt állítom, hogy a lap egyetlen egy száma az oroszországi zsidóság viharos múltjának, nem éppen megnyugtató jelenének, de talán reménytkeltő jövőjének tükörképét adja? Aligha. A lap neve: JEVREJSZKAJA GAZETA: *Zsidó Újság*. A fejléc alatt nem jelzik a lapgazdát. A Zsidó Kulturális Egyesületnek egyébként külön lapja jelenik meg. Ebből is érzékelhető, az utóbbi két évben ígéretesen megszaporodtak a zsidó lapok a Szovjetunióban. A Moszkvában megjelenő Jevrejszkaja Gazeta fiatal még, mindössze két és fél éves.

„Kérjenek bocsánatot!"

Kezdjük el az ismertetést a lapnak egy nem mindennapi merész kezdeményezésével. Leközölték a SZU-ban megjelenő összes antiszemita lap névjegyzékét. Ki ezért, ki azért tiltakozott, bírósággal fenyegetőzött. Az olyan veretes lapok, mint a *Molodaja Gvargyija, Krasznaja Zvezda, Szovjetszkaja Rosszija* szerkesztősége panasszal fordult a főügyészhez. Ezzel szemben a *Narodnije Novoszty*i és a *Russzkij Klics* amiatt háborodott fel, hogy *kihagyták* ebből az előkelő listából. A többi között így adtak hangot méltatlankodásuknak: *„Miután elolvastuk az önök lapjában az antiszemita kiadványok névsorát, felháborodottan tapasztaltuk, hogy a mi lapjaink kimaradtak belőle. Követeljük, hogy a szerkesztőség nyilvánosan kérjen bocsántot, és utólag vegyen fel bennünket a névsorba. Különben még valaki azt hihetné, hogy a zsidókat emberszámba vesszük."* (A rasszisták a zsidók megjelölésére a „zsid" szót használják, amelynek nemcsak pejoratív kicsengése van, hanem a szovjet törvény is tiltja, magyarán annyit jelent, hogy büdös zsidó.) A tiltakozók így fejezték be levelüket: A zsidók iránti megvetésünk jeléül: s valamilyen aláírás következett.

Rendkívülinek tartom *Tankred Golenpolszkijnak*, a lap főszerkesztőjének kimerítő válaszát, melyet *Ivan Frolovnak*, a *Pravda* főszerkesztőjének „Az SZKP az antiszemitizmus ellen" című írására adott. Sorra cáfolja meg, miszlikre tépi Frolov szegényes érveit, melyekkel védelmébe veszi az SZKP-t. T. G. szemére veti, hogy a pártnak minden nemzetiség tekintetében volt bizonyos koncepciója, kivéve a zsidókat. Az utóbbiak tekintetében „nem célszerű külön kiemelni a többiek közül" érv volt forgalomban. Még a vízcsapból is, ha kinyitották, ez az érv folyt. S az illetékesek ma sem tudnak választ adni arra a kérdésre, milyen a szovjet zsidóság perspektívája az országban. Még Gorbacsov is megkapja a magáét. Igaz, azóta nyilatkozott ebben a kérdésben, első ízben ismerte be, hogy a Szovjetunióban létezik antiszemitizmus. Mi az hogy létezik? Virul! A cikk azzal zárul, még várat magára a válasz, honnan kapta a sok pártfunkcionárius az utasítást az antiszemita szellem érvényesítésére.

Váltságdíj az alijáért

Természetesen a lap bő teret szentel Izraelnek, a kivándorlásnak, az ezzel kapcsolatos számos problémának. A szovjet hatóságok még ma is sok borsot törnek az alijázók orra alá. Megfosztják őket szovjet állampolgárságuktól, s a bizonylatért 500 rubelt zsebelnek be. A cikk szerzője emlékeztet arra, hogy a nácik annak idején egy miliárd márkát róttak ki a zsidókra a kristályéjszakán történt rombolásokért, amit maguk követtek el. A fejenkénti kvóta összességében évente *75 milliót* tesz ki.

Más. *Marietta Saginyan*, neves írónő már korábban megírta, hogy Lenin egy kalmük rabnő unokája. Az idevaló okiratok szerint Oroszhonban csak 1825-ben törölték a rabszolgaságot. Ekkor lett szabad sok kalmük és kirgiz. Saginyan nem kapott dicséretet felfedezéséért. Szintúgy bizonyos *Stein*, aki kiderítette, hogy Lenin anyai nagyapja kikeresztelkedett zsidó volt. A KGB ezt zokon vette, mondván, Stein foltot ejtett a proletariátus vezérén.

S végül egy hír a judaika „szakérdeklődőinek". A moszkvai Lenin Könyvtárban felbecsülhetetlen értékű héber kéziratokat őriznek. Egy nagynevű tudós, *Ginsburg David* gyűjtötte őket össze egy életen át, és végrendelete szerint (1910) a Szentföldre kellett volna a gazdag anyagot elszállítani. De közbejött a történelem. Mi lesz vajon most a sorsuk?

–oó–

P&F
Örök emlék
örök anyagban
ezüstben, aranyban
PLESS & FOX
ÉKSZERÜZLETE
különleges eljárással az Ön,
vagy szerettei fényképét a
kiválasztott fazonú medálon
gravírozással
ÉLETHŰEN
MEGÖRÖKÍTI
A legszebb ünnepi ajándék
Megrendelhető: 1137 Budapest,
XIII. Szent István körút 18.
Telefon: 112-1238

Babij Jar, 1991

Egy tóratekercset már visszaadtak

Babij Jar egy hatalmas, mély szakadék volt az ukrán főváros, Kijev egyik kerületében. 1941. szeptember 29-én a helyi rendőrparancsnok utasításai alapján összegyűltek az ott lakó zsidók és végeláthatatlan tömegben hajtották őket a szakadék felé. A zsidó temetőnél megálltak, ott levetkőztették és a szakadékba lőtték őket, több mint százezer embert, asszonyokat, gyerekeket. A tömeggyilkosság napokig tartott, a parancsnokok gondoskodtak embereikről: hogy ne fáradjanak el a gyilkolás közben, ebéd- és vacsoraszünetet is kaptak.

Az öldöklés még évekig zajlott, a szakadékba lőtték a partizánokat, az ellenállókat. Jeltelen volt sokáig a sír, majd amikor *Jevtusenko* megírta a híres versét, akkor emeltek egy emlékművet, amely általánosságban megemlékezett az áldozatokról.

Most, 50 évvel a tragédia után a helyszínen, a szakadék szélénél egy zsidó emlékművet emeltek. A Menórán lévő dombormű az ártatlanul legyilkoltak szenvedéseit ábrázolja. Ezzel egy időben több hetes nagyszabású megemlékezést tartottak az ukrán fővárosban. A külföldi zsidó küldöttségek részére fogadásokat adtak az állam vezetői, színházi bemutatók, koncertek, tudományos tanácskozások, képzőművészeti kiállítások szegélyezték az eseményt. Azért, hogy ez ne csak a kevesek emlékezése legyen, az utcákon transzparensek feszültek, és hirdették ukrán, angol és héber – igen héber nyelven, hogy „soha többé".

Kijev főutcáján többszáz méter hosszú tablósor emlékeztetett a Babij Jar-i gyilkosságokra. Láthattuk itt a város elleni német támadás és a szovjet hősi ellenállás képeit, a vereség pillanatait, a városparancsnok rendeletét, amellyel elrendelte a zsidók összegyűjtését, a kivégzéseket, a kiszolgáltatott embereket, a meztelen anyákat, akik pár napos csecsemőjüket védőn ölelik magukhoz. A feliratok tárgyszerűek és pontosak. Az egyik tudatja velünk: „nagyon sok embert élve taszítottak a szakadékba, így a kivégzések befejezése után *még napokig mozgott a föld,* az élve eltemetettek szabadulni igyekeztek". Innen nem volt menekvés. Az utolsó tablók bemutatják a nagy honvédő háborúban résztvett zsidó katonákat. A hősök fényképei több tablót töltenek meg.

Szombat délelőtt a főutcán hatalmas tömeg hömpölygött, a tablókat ezrek nézték végig. Az első pillanatban feltűnt, hogy nem nyúlt senki a tárgyakhoz, nem döntötték fel az állványokat, nem festették tele jelszavakkal, fasiszta jelképekkel azokat.

A fényképeket előttünk egy ukrán házaspár nézte könnyes szemmel. Az idős asszonnyal beszélgettünk. Elmondta: kislány volt a háború idején, és amikor megjelent a parancs, ő is elment zsidó barátnőjét messziről követve a temetőig. Látta, hogyan vetkőztették le az embereket, hallotta a lövéseket. Kijevben mindenki tudta, hogy mi történt, akkor is, és a háború után is, hiába próbálta a hivatalos propaganda feledtetni a valóságot. A gyerekek is tudták, mert bár az iskolában nem beszéltek ezekről a dolgokról, de gyermekkorában őt is koponyákkal és lábszárcsontokkal ijesztgették a fiúk, mert az iszonyú méretű tömegsírt fedetlenül hagyták. Egyszer azután körbekerítették, gépek jelentek meg, a szakadékot iszappal árasztották el, majd amikor megszáradt, gyárakat és lakóházakat építettek a szakadék fölé, hogy örökre eltüntessék a tragédia helyszínét.

Pár év múlva a föld alól víz tört fel, *elsodorta* a házakat, az utakat, a gyárakat és a felszínen megjelentek a halottak csontjai.

Beszélgetésünk közben egy férfi kis papírt ragasztott az egyik tablóra. Felháborodott emberek majdnem megverték, hiszen a címke szövege szerint a gyilkosságokat nemcsak a németek, hanem főleg az ukránok követték el.

A parázs vitában érvek és ellenérvek csatáztak, de végül is mindenki elismerte – oroszok, ukránok, baloldaliak és nacionalisták egyaránt –, hogy a kivégzéseket az *ukránok hajtották végre a németek parancsára* és felügyelete mellett.

A megemlékezés estéjén a betemetett szakadék fölött felállított szabadtéri színpadon ünnepséget tartottak, ahol a hideg ellenére türelmesen várakozó, több mint tízezer ember előtt beszédek hangzottak el. Többek között felszólalt *Leonyid Kravcsuk* ukrán elnök, aki az újrakezdésről, az ukrán és a zsidó nép új kapcsolatáról beszélt.

Az ünnepség végén Kravcsuk átadott egy *Tóratekercset* a város rabbijának, aki meghatottan ölelte azt magához. Úgy beszélik, az állami raktárakban többezer elkobzott Tórát őriznek szigorú titoktartás mellett.

Most egyet visszaadtak.

A tömeg többségét alkotó zsidók már ezt is hálás tapssal köszönték meg.

Feldmájer Péter

A Gondolat Könyvkiadó ajánlata

Gráber Margit: *Emlékezések könyve*

kb. 200,– Ft

Az idén 96. évét betöltő festőművész nagy idők tanújaként emlékszik a század legjelentősebb művészeti mozgalmaira, tanulóéveitől, férjével Perlott Csaba Vilmossal végigjárt németországi modern művészeti központokon keresztül a párizsi évekig, majd 1948-tól a szentendrei művésztelepen töltött időszakát eleveníti fel.

Singer, Isaac Bashevis: *Rövid péntek*

188,– Ft

A kötet 16 novelláját a nemrég elhunyt Nobel-díjas szerző válogatta. Sokarcú a kötet: egyik novellájában Lejb kegyetlen, hiábavaló gyilkosságáról olvashatunk; a másik egy Boccaccio- parafrázis; a lublini zsidó teológussal pedig maga a Sátán folytat disputát hitről, az emberi lét korlátairól és lehetőségeiről.

Wiesenthal, Simon: *Menekülés a sors elől*

kb. 248,– Ft

1940 márciusában Camillo Torrest és lányát származásuk miatt a náci Bécsből a megszállt Lengyelországba deportálják. Ezernyi veszély, megaláztatás, rettegés vár apára és lányára. Egyetlen kivezető út áll előttük: kitörni e világi pokolból.

Megrendelhetők:
Gondolat Kiadótól, 1073 Bpest, Erzsébet krt. 5.
Levélcím: 1368 Budapest, Pf. 25.
A postaköltséget a kiadó fizeti

B'NAI B'RITH

Félmillió tag negyvenhat országban

1843-ban New Yorkban tizenkét férfiú alapította meg a *B'nai B'rith*-et (kiejtése: bné brit), amely mára a világ legnagyobb taglétszámú zsidó szervezete lett. A név jelentése magyarul „Szövetség fiai", ahol a szövetség a Tóra egyik kulcsfogalmára, Istennek a zsidósággal kötött szövetségére utal.

148 éve a szervezet fő feladatának az akkor is már igen sokszínű New York-i zsidóság különböző csoportjai közötti megértés és tolerancia elősegítését tekintette. Ennek érdekében deklarálták a szervezet máig is változatlan alapelvét, a *zsidóság egységének* megteremtését. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a B'nai B'rith-ben találhatók ortodoxok és reformzsidók, cionisták és asszimiláltak, gálutiak és izraeliek, liberálisok és konzervatívok. Anélkül, hogy a zsidóságon belüli különbözőségeket el akarná mosni, a B'nai B'rith a fő hangsúlyt a zsidó nép évezredes összetartozás érzésére és sorsközösségére helyezi.

Az első alapelv mellé még két további társult: az emberi humánum fontosságát kifejező *testvériség* és a zsidó etikában döntő szerepet játszó *jótékonyság*.

Összekeverik a szabadkőművességgel

A B'nai B'rith tradícióiban megőrzött néhányat indulásának körülményei közül: a zárt csoportok múlt századi *páholy* elnevezését, a tagfelvétel ünnepélyes szertartását, a szervezeti szimbólumok ápolását. Néhány felszínes hasonlóság miatt ezt egyesek összekeverik a szabadkőművességgel, habár a tradíciók kialakítását nyilvánvalóan befolyásoló korszellemen kívül a két mozgalomnak semmi köze egymáshoz.

A B'nai B'rith többszintű szervezeti struktúrája az önkormányzat és a képviseleti demokrácia elvein épül fel. Alapegysége a páholy, vagy egység, ami elsősorban a személyes kapcsolatokra épül, és létszáma éppen ezért korlátozott. A világon 18 területi körzet működik. Magyarország a 19-esbe, a kontinentális európai körzetbe tartozik. A körzetek számozásánál kegyeletből kihagyták az elpuszított európai körzetek sorszámait. A körzetek delegátusai a páratlan években megválasztják a körzet vezetőségét, páros években pedig megrendezik a világ „konvenciót", ahol a szervezet elnökét és vezetőségét választják meg az egyes országok képviselői. A B'nai B'rith nemzetközi központja Washingtonban működik. A *Hillél- alapítvány* pedig a világ 400 egyetemén nyújt lehetőséget a zsidó diákok közösségi életének kialakítására.

A B'nai B'rith súlyát mutatja, hogy számos világszervezetben képviselete van: megfigyelői státusza van az ENSZ-ben, résztvesz az UNESCO munkájában és az egyházak világtanácsában, mindenütt a legáltalánosabb zsidó érdekek védelmében. Tevékenységét három fő területen fejti ki.

Felnőttképzés. A felnőttek számára a zsidó kultúra és tradíciók ápolását a zsidó tudás és identitás elmélyítését előadásokkal, vitaestekkel, publikációkkal támogatja. (Talán nem érdektelen, hogy *Freud* első tanulmányait a bécsi B'nai B'rith támogatásával jelentette meg.)

Szociális tevékenység. Testileg vagy lelkileg elesett, nehéz sorsú zsidók felkarolását és támogatását teszi a tagok személyes ügyévé. Nemzetközi segélyakciókat is szervez, például az etiópiai zsidók megsegítésére.

Az antiszemitizmus és a faji megkülönböztetés elleni fellépés. Az *Anti-Defamation League* (ADL, szó szerint: megalázás elleni liga) a világ egyik legrégebbi emberjogi szervezete, amelyet 1913-ban alapítottak, amikor még Amerikában is dúlt a nyílt antiszemitizmus. A B'nai B'rith keretében működő ADL a fő hangsúlyt a megelőzésre teszi és ezen az alapon kidolgozott oktatási, vallásközi és polgárjogi programjait világszerte használják mindenféle faji, etnikai megkülönböztetés elleni megelőző munkában. Az ADL természetesen aktívan figyeli, és szembeszáll a negatív jelenségekkel, és ehhez nemcsak tekintélyét veti latba, hanem konkrét jogi, módszertani és *public relations* segítséget is nyújt.

Izrael támogatása. A B'nai B'rith konkrét projektek megvalósításán túl politikailag is aktív tevékenységet fejt ki Izrael támogatására mind az ENSZ-ben, mind az amerikai kormánynál és a kongresszusban.

A B'nai B'rith Magyarországon

Magyarországon a B'nai B'rith az elmúlt hetven évben csak igen rövid ideig működhetett legálisan, mivel nemcsak a kommunista korszakban, hanem a Horthy-rendszerben is be volt tiltva. Tudomásunk szerint csak '45 és '48 között volt legális szervezete Magyarországon. Újjáalakulására 1990 februárjában került sor.

Az elmúlt másfél évben szervezett sok program közül csak néhányat emelünk ki: *Ehrlich* professzor (Basel) előadása az egyházi antiszemitizmusról, *Fekete László* által szervezett zenei est a Vigadóban. *Sidorsky* professzor (New York, Columbia) előadása a zsidóság és liberalizmus viszonyáról a Bölcsészkaron, az Adenauer-alapítvánnyal közösen szervezett 3 napos szeminárium a zsidó–keresztény együttélésről Magyarország és Németország összevetésében.

Több projekt is beindult: az angol kormány segítségével egy vállalkozástámogató iroda működik *B'nai B'rith Alapítvány* néven. (Gazdasági rovatunkban olvashatják interjúnkat az iroda vezetőjével. *A szerk.*) Oral history archívum létrehozása kezdődött meg, valamint helyet kapott a *Soa* túlélők rendelője. Külföldi segítséggel könyvkiadás és kiállítások szervezése is megindult.

A szervezetnek számos külföldi látogatója érkezett több mint tíz országból, a B'nai B'rith külügyi vezetőjét *Göncz Árpád* is fogadta.

Segélyszállítmányt juttattak el a romániai zsidó öregek otthonaiba és gyűjtéseket is rendeztek. A B'nai B'rith kezdeményezte az eljárást a *Hunnia* című lappal szemben, a zsidóság ellen uszító cikkei miatt.

A B'nai B'rith – reményei szerint – nemzetközi kapcsolatai révén sok területen segítségére lehet a magyar zsidóságnak.

Korányi László

Izraeli hírmozaik

Tíz éves az „Opera"

Bensőséges ünnepség színhelye volt nemrég az izraeli védelmi minisztérium Kirjában, Tel-Aviv északi városrészében. Az ünnepségen részt vett *Arensz* védelmi miniszter, a légierő parancsnokai és azok a pilóták, akik 10 évvel ezelőtt részt vettek az izraeli légierő egyik legbrilliánsabb, világszerte elismert villám-hadműveletében, az *„Opera"-akcióban.*

Az akció keretében 1981 tavaszán izraeli vadászgépek támadást intéztek a Bagdad közelében lévő francia gyártmányú iraki OSIRAK- atomreaktor ellen. Mivel Irak akkor már rendelkezett olyan helyi átalakítású szovjet *Scud-rakétákkal,* amelyek felszerelhetők lettek volna atom-robbanófejjel, Izrael vezetésének az volt a balsejtelme, hogy előbb-utóbb Irak ezt a fegyvert használni is fogja – talán éppen Izrael ellen.

A balsejtelem 1991 januárjában igazolást nyert. De – hála a tíz évvel korábbi „Opera"-akciónak – az Izraelt elárasztó Scud- rakéták inkább pszichológiai kárt okoztak.

Elképzelni is nehéz, mi lett volna az Öböl-válság végkifejlete, ha az „Opera"-akciót annak idején nem rendeli el az akkori miniszterelnök, *Menahem Begin...*

(SAAR)

Fordította: Rajki András

Elhunyt egy államalapító

A világsajtót bejárta a hír, hogy *Kalman Kahana,* Izrael Állam alapítóinak egyike, Jeruzsálemben, 81 éves korában elhunyt.

Közeli rokonság fűzte a neves máramarosszigeti Kahan-családhoz, amelynek tagjai közé tartozott, többek között néhai Kahan-Frankl Samu, a magyarországi Ortodox Iroda volt elnöke.

Kalman Kahana egyike volt Izrael Állam alapítóinak, és az utolsó izraeli vezetők egyike, aki az államalapítási okiratot 1948-ban aláírta.

Alapítója volt a *Poalei Agudat Jiszraél* vallásos ortodox pártnak, a Kneszet tagja 33 éven keresztül, és kultuszállamtitkári tisztséget töltött be 1960–62 között. Kibuctagként életművének tekintette, hogy a szigorú vallási szabályokat a pionir-munka kötelességeivel összeegyeztesse. *(New York-i Figyelő)*

Kereskedelem Kelet-Európával

Izrael kereskedelme a kelet-európai országokkal gyorsan nő, és kivitele az év első négy hónapjában meghaladta az 50 millió USA dollárt, míg a behozatal 100 millió dollárnál is több volt. 1990 folyamán a kivitel 101, a behozatal 225 millió dollárra rúgott.

Tőkebefektetés bátorítása a Területeken

Bátorítják a tőkebefektetést Judeában, Szamariában és Gázában.

A Területek kormánykoordinátora *Danny Rotschild* tábornok parancsában adókedvezményeket biztosít az új befektetőknek és a bővülő régebbi befektetéseknek. Az ilyen gazdasági tevékenységből származó jövedelem után három évig nem kell jövedelem- és vagyonadót fizetni. A cél a térség gazdasági megerősödése s közvetve az itteni munkanélküliség enyhítése.

Környezetvédelem

Az izraeli ipar részt vesz a környezet védelmében. Tizenegy nagy ipartelep az elmúlt évben összesen *110 millió dollárt* áldozott környezetvédelemre. Az összeg 70%-át víztisztító berendezések üzembeállítására fordították. A jövő év végéig ezek a cégek még 58 millió dollárt adnak más környezetvédelmi tervek kivitelezéséhez. Számos vállalat kritizálja a törvénykezést, amely csak büntetésekre orientált, s amely nem alkot olyan törvényt, amely bátorítana, segítene...

Az intifáda felfalja fiait

Adnan Damiri a palesztin „mérsékeltek" egyik ismert alakja. E cikkét az Al Fajr című lapban tette közzé.

A félelem lidérce mindenkit üldöz: írókat, fellahokat, munkásokat, papokat, értelmiségieket, öregeket, nőket és gyerekeket. Féltjük az életünket, félünk az álmainktól, amelyek lidércesek. A bálvány, amelyet alkottunk és tökéletesítettünk, és amely ma felfal bennünket – *az intifáda.* Ezt keserűséggel, de becsülettel be kell vallanom. Gyűlölöm az ismeretlentől való félelmet. Rémült emberek Nabluszban, Hebronban vagy Geninben, minden városban és faluban. Egy barátom mesélte, négyszer tartóztatták le, katonák törtek rá a házában, de ma jobban fél a maszkírozott fiataloktól, akik garázdálkodnak. Névtelenek, hontalanok, nincs színük, nincs szaguk. Mi próbáltunk okot találni, vagy logikus magyarázatot a hatóságokkal együttműködők kivégzésére, próbáltunk válaszolni a külföldi és az izraeli sajtóban feltett kérdésekre, de a félelem tovább fokozódik.

Az ördög, aki szétmarcangolja saját gyermekeit, az a palesztin forradalom. Hajmeresztő történeteket hallottam kereskedőkről, akik váltságdíjat fizettek ismeretleneknek, hogy megélhessenek, hogy élhessenek. A politikai és gazdasági élet magas régióiba is beszivárog a félelem, félelem az álarcosoktól, akik egyszer csak bekopognak az ajtón. Félelem azoktól, akik csak vádolnak és ítélnek válogatás nélkül és anélkül, hogy tudnák mit jelent az igazságosság. Ők nem arra valók, hogy egy nép reményeit kifejezésre juttassák. Megtanultam, hogy a diktatúra nemcsak egy politikai rendszer, hanem a hétköznapokban, a gyakorlatban valósággá váló eszme, a megfélemlítő akcióival az utolsó szög a mi palesztin álmaink koporsóján. Nem vagyunk képesek megszabadulni ettől a félelem vírustól, amely az agyunkat kezdi bénítani, mielőtt a nyelvünket is megbénítaná, kivéve amikor arról van szó, hogy összeveszejtse azokat, akik a békét akarják. Azok, akik nem kívánják kinyitni a szemüket, és látni ezeket a tényeket, nem akarják meghallani a nép keserveit, bajait és félelmeit, azok nem hisznek a békében és a demokráciában, vagy nem érdekük hinni abban.

Fordította: Spielmann József

(Fenti cikkeinket a budapesti Izraeli Nagykövetség információs kiadványából szemléztük.)

Slomo Avineri:

Második hazánk

A szerző a jeruzsálemi Héber Egyetem professzora. Alábbi figyelemfelkeltő írását a Jerusalem Post 1990. január 6-i száma közölte.

A Közép- és Kelet-Európában nemrég lezajlott folyamatok hatása Izraelre messze túlmutat a közvetlen politikai kontextuson, és szorosan összefügg Izraelnek saját magáról mint nemzetállamról alkotott képével.

A 19. és 20. század folyamán kibontakozó cionista mozgalom és a zsidó nemzeti reneszánsz Kelet-Európában ugyanazon a politikai, társadalmi, kulturális és szellemi áramlatokból táplálkozott, amelyek Kelet-Európa későbbi arculatát is meghatározták. S noha a cionizmus természetesen nem választható el a zsidó történelemtől, és Izrael Állam maga is a Közel-Keleten fekszik, keletkezésének körülményeit csakis a kelet- és közép-európai történelem tükrében érthetjük meg igazán. A cionista mozgalom kibontakozását jelentősen befolyásolták azok a fejlemények, amelyek – főleg Oroszországban és Lengyelországban – a zsidó közösségekre hatottak.

Rejtőző gyökerek

A héber irodalom megújhodása Kelet-Európában csakis a lengyel, orosz és német romantika tükrében érthető meg. Sőt a héber nyelv feléledése is Kelet- és Közép-Európa nagy nemzeti, nyelvi megújhodásában gyökeredzik, ahol a hosszú évszázadokig elnyomásban szenvedő nemzetek újra felfedezték, s részben újraalkották nyelvi hagyományaikat.

A cseh és magyar nacionalizmus elválaszthatatlan a nemzeti irodalom és nyelv kifejlődésétől, amely annakelőtte alig emelkedett felül a köznyelv vagy egyéb paraszti nyelvjárás szintjén. A nemzeti mozgalom szerves részét képezte a történeti, s néha mitikus hősökkel való azonosulás. Hasonlóképpen a makkabeusok vagy *Bar Kohba* addig a zsidó vallási tudatban szunnyadó alakjának nemzeti hősökké emelése is csak a történelmi tudat hasonló felizzításának körülményei között következhetett be. *Heinrich Graetz* nagyszabású művét, *A zsidó nép történetét* a saját múlt visszaperlésének hasonló igényével írt német és lengyel művek ihlették.

Izraelnek mint nemzetállamnak a megjelenése tehát voltaképp az utóbbi két évszázad Közép- és Kelet-Európán végigsöprő *nemzeti reneszánszának egyik kései példája.* Nacionalizmusnak és vallásnak az a bonyolult szövedéke – mely sok izraeli számára olyannyira nyugtalanító – szintén nemzetiség és vallás kelet-európai összefonódásából eredeztethető: a lengyel nacionalizmus sosem vált el a katolicizmus elemétől, ahogyan az orosz nacionalizmus is erőteljesen kötődött az orosz ortodoxiához, s még az igencsak szekularizálódott cseh hazafiak is *Husz Jánost* tekintették nemzeti emancipációs mozgalmuk előfutárának.

Lényegét tekintve kelet-európai maga az izraeli politikai rendszer is a maga temérdek pártjával, melyek ideológiája gyakran csak árnyalatokban különbözik. Ezért is tűnik az izraeli politikai rendszer oly titokzatosnak és érthetetlennek a merőben más, pragmatikus és tisztán instrumentalista angolszász hagyományokon nevelkedett szemlélőnek.

Amennyiben Izrael és Európa között létezik – vagy valaha is létezett – szorosabb kötelék, úgy e kötelék ehhez a hajdan volt Európához fűzi: gyökereink Varsóban és Bécsben, Prágában és Ogyesszában, Besszarábiában és Litvániában keresendők. Párizs vagy Brüszel Európája, London vagy Manhattan szellemi atmoszférája kevéssé befolyásolták vagy alakították az izraeli kultúra, politika és szemléletmód európai kötődéseit.

Szétszaggatott szálak

Az elmúlt fél évszázadban először a nácizmus, majd később a kommunizmus szaggatta szét az Izrael és Európa közötti szálakat. A nácik Kelet-Európát a zsidó nép tömegsírjává változtatták. Lengyelország megszűnt a zsidó kulturális élet fénylő központja lenni: az a hely, ahol a zsidóság szenvedései dacára fennmaradt, ahol küszködései közepette is remekműveket alkotott, utóbb már a zsidómészárlások színhelyét juttatja eszünkbe. Kelet-Európához már nem a zsidó *élet*, hanem a zsidó *halál* képzete társult, melynek Auschwitz lett a jelképe.

A második világháborút követő kommunista uralom Kelet-Európa-szerte felerősítette ezt a folyamatot. A szovjet forradalom egyúttal az autonóm zsidó élet végét jelentette Oroszországban, s a szovjet uralom kiterjesztése Kelet-Közép-Európára e szomorú vég beköszöntét jelentette a varsói, prágai, bukaresti és budapesti zsidó közösségek, illetve maradványaik számára. E rezsimek Izrael-ellenes és gyakorta nyílt antiszemita politikája végleg eltépte azokat a még meglévő érzelmi szálakat is, amelyek egy izraeli polgárt ezen országokhoz, kultúrájukhoz köthettek.

Izraelt a szó legszorosabb értelmében elvágták történelmi és kulturális gyökereitől. Hogyan is lehetett volna akár csak közvetve is azonosulni olyan országokkal, melyek a zsidóság tömeghalálának színhelyei voltak, majd ezután a kommunizmus örve alatt igyekeztek befeketíteni a zsidó népet és a zsidó államot?

Ily módon a *történelmi Izrael* – a zsidó és kelet-európai kultúra egészen különleges vegyüléke – *gyakorlatilag megsemmisült.*

Izrael lakosságának másik fő eleme a közel-keleti államokból érkezett népesség, nem tapasztalt hasonló elidegenedést: ennek jó példája a marokkói zsidók kapcsolata hajdani hazájukkal. Az a kelet-európai élményvilág azonban, amely mélyen átitatta az izraeli társadalmat és kultúrát, szinte teljességgel érthetetlen-

né vált a fiatalabb zsidó nemzedékek számára, éppen e gyökerek kíméletlen elszaggatása miatt.

Hogyan is érthetnénk *Bialikot* Kelet-Európa nélkül? Hogyan érthetnénk meg vallás és nemzetiség bonyolult izraeli szövedékét, ha egyetlen viszonyítási pontunk állam és egyház szétválasztása a 18. századi Amerikában? Mi köze lehet egy ilyen doktrínának a cionizmus gyökereihez és a zsidó állam eszméjéhez?

A tel-avivi irodalmi élet akkor vált igazán provinciálissá, amikor a héber irodalom kiszakadt abból a kulturális közegből, mely addig táplálta, s megszaporodtak a párizsi és New York-i irodalmi divatok, irányzatok majmolására irányuló kacér kísérletek. Azok a témák, melyek szervesen illeszkedtek a nyugati környezetbe, gyökértelennek és jelentéktelennek bizonyultak a mi viszonyaink között.

„Izrael hazája"

Most, hogy Közép-Kelet-Európa ismét magára talált, Izrael újra feleleventheti valós kapcsolatát a kelet-európai kultúra azon részével, melyhez sokunkat érzelmi szálak kötnek, melynek irodalmát és nyelvét sokan ismerjük és beszéljük. Bizony megértjük még nemzeti és vallási gyűlölködéseiket is, hiszen oly sokban hasonlítanak a sajátunkra: politikai pártjaink, legyenek azok szocialisták, liberálisak vagy nacionalisták, ebből a közegből sarjadtak, s kevéssé hatott rájuk a brit Konzervatív vagy Munkáspárt. Eredményeink és hibáink, jelképeink és dilemmáink javarészt kelet-európaiak, s csak kisebb mértékben közel-keletiek.

Most, hogy Kelet-Európában újjáéled a szabad és pluralista társadalmi berendezkedés – annak minden gondjával és feszültségével –, most várható *Erec Jiszráél* megújhodása is a Földközi-tenger partvidékén: egy olyan országé és kultúráé, amely az európai hagyományokhoz kapcsolódik.

E kötelék sok szempontból tragikus, de egyben élő és alkotó. Kultúrát és meggyőződéseket, feszültségeket és traumákat jelent, semmiképpen sem csupán kereskedelmet vagy vámhatárokat, mint a brüsszeli EK-hoz, vagy az amerikai szabadkereskedelmi övezethez fűződő szálaink. Ha van Izraelnek hazája, mely túlmutat a zsidó történelmen és a Közel-Keleten, akkor az itt keresendő, s nem az angolszász „kereskedő" demokráciákban.

Most, hogy a kommunista uralom megszűnt Kelet-Európában, Izrael is újra magára találhat.

Fordította: Seleanu Magdaléna

A legszebb könyvajándék

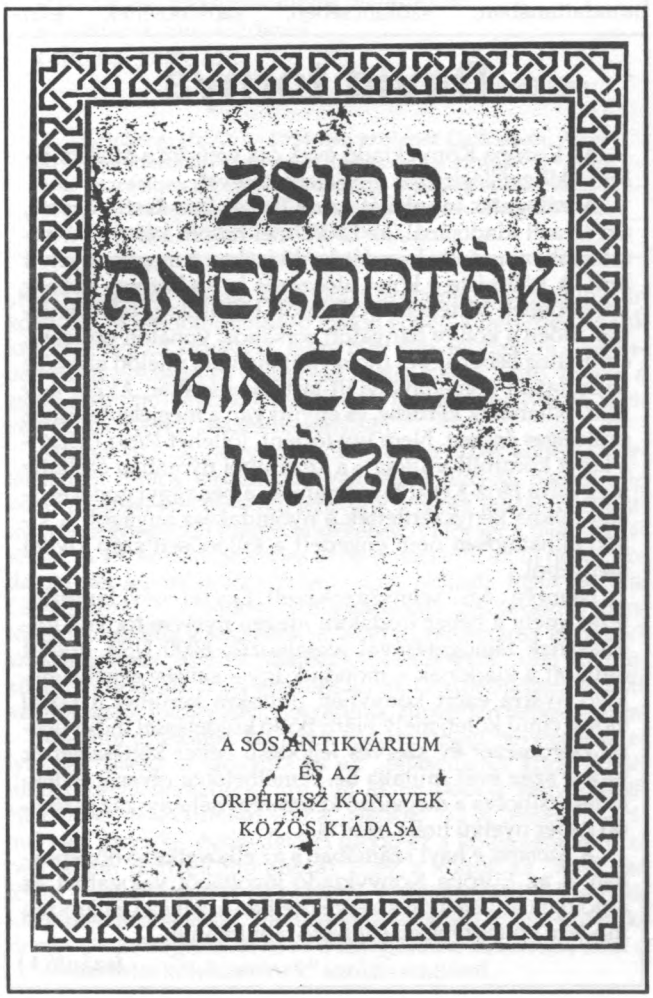
HÁNUKKÁ ünnepére a

ZSIDÓ ANEKDOTÁK KINCSESHÁZA

Az anekdoták hősei egy rég letűnt világ emberei, a századfordulós kisvárosi, vidéki zsidóság jellegzetes alakjai: gazdag kereskedők, furfangos szegények, bölcs rabbik és nehézfejű tanítványok. Egymással viaskodó, de egymásért élő apák és fiúk, apósok és vők, férjek és feleségek. Igazságosztók, akik meglepő tanácsokat adnak, cinikusok, akik a dolgok mélyebb értelmét keresik és kegyesek, akik végül is saját hazugságaik áldozatává lesznek.

A gyűjtemény az 1925-ös, Csillag Máté által összeállított kiadás magyarázatokkal és jegyzetekkel ellátott utánnyomása.

Megvásárolható a LITHEA Könyvesboltban, I., Hess A. tér 4., az Írók Boltjában, VI., Andrássy út 45. és a Magvető Könyvesboltban, XIII., Szent István krt. 26.. Ára: 245,– Ft

Itamár Jáoz-Keszt:

Az örökkévalóság tükre I.

„Kelj föl, kelj föl, Debora! Kelj föl, kelj föl, zengj éneket!" – olvassuk a Szentírásban, Debóra énekében. És lám, a héber nyelv immár háromezer éve zengi szünet nélkül ezt az éneket, amely váltakozva lebeg „égi" és „földi" között, és amely visszazeng rengeteg bajt, szenvedést, véráldozatot. Éppen ezért egy ilyen hosszú történelmi folyamatban, amilyennek szinte nincs is párja az emberiség történetében, lehetetlen megkerülni a korszakokra való bontást. Mert hiszen nehéz megérteni valamely korszakot, ha nem vesszük kiindulási pontnak alapul az előző korszakot, sőt talán a megelőző korszakok egész sorát. Pedig látszólag – költészetről lévén szó – valamilyen egyedi verset mutatunk be, olyan költeményt, amely színre független minden másiktól és amelyről úgy kell ítélnünk, mint autonóm esztétikai értékekkel bíró alkotásról – ahogyan ezt Kosztolányi tette, midőn („másodkézből") magyarra fordította *Rabbi Jehudá Hálévi* híres költeményét, az *Elégiát*.

Mármost ha egy antológia arra törekszik, hogy idegen olvasók elé vigye mintegy száz esztendő új és modern héber költészetét, a helyes megértés kedvéért tartozik legalább halvány vonalakkal megrajzolni fejlődése útjait. Itt mindjárt a kezdet kezdetén szeretném hangsúlyozni, hogy a héber anyanyelvű, művelt kortárs olvasó különösebb nyelvi nehézség nélkül olvas több száz vagy több ezer ével ezelőtt íródott héber szövegeket, annak ellenére, hogy a héber nyelv mondattanában, szókincsében, szókincsének jelentéstartalmában jórészt jelentékeny változások mentek végbe. Olyan jelenség ez, mármint a régi szövegek nehézség nélküli olvasása, amilyenre igazában nincs is példa a modern kultúra történetében.

A korszakok tagolódása

Az irodalom természetes tagolása lényegében a bibliai költészettel kezdődik, ámde hadd emlékeztessek rá, hogy még a Szentíráson belül is léteznek „igen régi" és „jóval későbbi" kifejezésmódok; erre nagy nyomatékkal hívják fel a figyelmet a modern kutatók. Igen nagy stílusbeli különbség van például a zsoltárok és ama költészet között, amely Jób könyvének sajátja. Ennek ellenére azonban, ha a dolgot a modern költészet szemszögéből nézzük, alá kell húznunk, hogy a bibliai költészet nem ismeri a szabályszerű rímtechnikát és hogy az erre a költészetre jellemző ritmika meglehetősen kötetlen, s ebben közel áll hozzá a modern héber költészet ritmikai szabadsága.

Ezt annak a ténynek tükrében emelem ki, hogy a héber költészet több mint ezer éve – a hispániai héber költészettől a huszadik század közepéig – ismeri és alkalmazza a ritmusos-rímes verselést, méghozzá igen pontosan, szabályszerűen, lényegében idegen hatásra (s itt legelsősorban az arab irodalomnak az európai irodalomra gyakorolt hatása érvényesült).

De térjünk csak vissza a korszakok tagolódására: a bibliai költészet után, ami legalább mintegy hatszáz évet ölel fel, tehát a babilóniai számkivetettségből való szentföldi hazatérésig tart, *Hággáj* (Aggeus), *Zehárjá* (Zakariás) és *Málákhí* (Malakiás) próféták koráig (lényegileg a második Jeruzsálemi Szentély kezdeti napjaiig), történelmi ismereteink igencsak hézagosak, költői szövegek csak szórványosan maradtak ránk, kutatók értékes fáradozása nyomán – így *Ben Szírá* könyve, a *Holt-tengeri tekercsek*. És az is ismeretes, hogy a legrégebbi héber imák, amik ma is részei a liturgiának, azokban az imákban gyökereznek, amelyekkel még a második Szentély korában, vagy talán még korábbi időkben fohászkodtak. Mindenesetre tény, hogy a héber költészet ókori megújhodása szoros kapcsolatban van a liturgiával, azokkal a *pijjútok*-kal* – költői szárnyalású fohászokkal –, amiket szerzőik azzal a céllal alkottak, hogy velük, általuk magasztosabbá tegyék a legrégebbi zsinagógákban a „szolgálatot" (az istentiszteletet a héber az „ávódá", azaz „szolgálat" szóval jelöli). Ilyen pijjút-költő volt például *Jánnáj*, valamint *Elázár Hákálír*, akik a második Szentély pusztulása utáni időben éltek (minden valószínűség szerint a 7. század második felében), és akiknek a költészete nagyobbrészt a Szentföldön bontakozott ki. „Szent" költészet az övék, amiben eléggé szabadon használtak fel bibliai szövegeket, gondolatokat. Ezekben a pijjútokban találkozunk először rímeléssel (ámbár rendszerességről még korántsem lehet beszélni), mégpedig úgy, hogy a rímelés technikája voltaképpen grammatikai jellegű.

A héber költészet nagy, felkészítő korszaka egybeesik a zsidók hispániai és provence-i meggyökeresedésével. *Dunás Ben Lábrát*, ez a középkor közepe táján élt költő volt az, aki az arab költészet ritmikáját átültette a héber költészetbe. Ez a korszak mintegy hatszáz évig tartott, és olyan nagyformátumú, klasszikussá vált személyiségekkel büszkélkedhet,

* A *pijjút* szót a „poeta" szóból, mások a „pietas" („kegyesség") szóból eredeztetik. *(A ford.)*

Dávid tornya

Az Európa Könyvkiadó évek óta vajúdik a *Modern héber költők antológiájának* megjelentetésével.

A válogatás munkáját az az *Itamár Jáoz-Keszt* végezte, aki izraeli kiadójánál, az EKED-nél három kétnyelvű antológiában mutatta be saját fordításában a magyar nyelvű lírát. A költő írta e kötet utószavát is – s bár egy szöveg létrejöttének története irodalmon túli dolog, talán érdekes: illően a könyv hányatott sorsához, vonaton született, eredetileg héberül. Az utolsó pillanatban, mielőtt szerzője hazautazott volna tavalyi itt-tartózkodásakor. Akkor úgy tűnt, pillanatok kérdése, és együtt van a megjelentetéshez szükséges összeg. Nem így történt. Jóllehet *Jólesz László* – a kötet kontrollfordítója – a kéziratból nyomban átültette magyarra Jáoz-Keszt tanulmányát, a pénzügyi gondok ismét fiókba kényszerítették a nyomdakész anyagot. A kiadó állhatatosan nem engedett a különösen szép kivitel igényéből.

Nemrég „égi" segítség érkezett. Egy tel-avivi kultúrintézet, mely a héber irodalom idegen nyelvre történő fordításának támogatásával foglalkozik, 6000 USA dollárt juttatott a kiadónak – mondjuk így – szülési segélyként. Jövő nyárra ezért könyvheti pultokra kerülhet a *Dávid tornya* című kötet, mely hiánypótló küldetéssel indul útjára. Háromezer év szerves fejlődésű héber költészetének utolsó száz évét mutatja be, remélhetőleg olvasói érdeklődést csiholva a megelőző kétezeregynéhányszáz esztendő héber nyelvű lírája iránt is.

A *Szombat* e havi számában s az elkövetkező hónapokban is az Európa Könyvkiadó jóvoltából válogathat az antológia anyagából, s két részletben közli az Ósújország modern költészetében eligazító tanulmányt.

(szántó t.)

mint *Ibn Gábirol* (Ibn Gvírol), *Smuél Hánággíd, Jehúda Hálévi, Ibn Ezrá* és mások. A héber költészet ebben a szakaszban ágazik kétfelé: vallási és profán költészetre – olyan jelenség ez, amelynek jelentős analógiája lesz a modern héber költészetben. Számos Spanyolországban és Provence-ban született alkotást az egyik nemzedék továbbadott a következőnek, így kerültek bele ezek a *sziddúrba*, vagyis a mindennapos imakönyvbe, és a *máhzórba*, vagyis az ünnepek különleges imakönyvébe, és ennek következtében tettek szert halhatatlanságra.

Ez a kor végérvényesen és tragikusan befejeződik a zsidóknak Spanyolországból történő kiűzetésével (1492), jóllehet kulturális hanyatlásuk már több nemzedékkel előbb megkezdődött. A korszak, amely oly gyümölcsöző volt mind a héber, mind az egyetemes kultúra számára – azzá tette a zsidó költők és gondolkodók működése –, a héber költészetet illetően mintegy háromszáz éves időtartamra elsüllyedt, megdermedt, és ez akkor is így van, ha támadnak is héberül író zsidó költők a világ más-más helyein, mint például *Sálom Sábázi*, az a jeles poéta, aki a távoli Jemen diaszpórájában írta verseit.

A megtermékenyítő felvilágosodás

Valójában a *hászkálá*, a zsidó felvilágosodás koráig nem beszélhetünk virágzó héber költészetről. Ez a mozgalom a 18. század végén bontakozott ki, s ekkor ismét tanúi vagyunk az irodalom, a héber irodalom újjászületésének, éspedig ez alkalommal Itáliában és Németországban. Fontos megjegyeznünk ezt a két országot, mivel a kutatók között vita folyik arról, hogy vajon ennek az új héber irodalomnak a kezdetét az eredetileg itáliai, utóbb Hollandiába kényszerült *Moses Hajim Luzzato* („Rámhál") fellépése jelzi-e, vagy pedig a németországi *Naftali Herz Weiselé* (Náftálí Herc Vájzel). Jellemző és árulkodó a vita gyökere: M. H. Luzzato olyan költő, drámaíró, gondolkodó, aki alkotómunkája során a hit, a vallás és a misztikum világából merít. Vele szemben N. H. Weisel egyértelműen profán író, aki kora aktuális problémáinak érzékeltetésére szívesen alkalmaz bibliai allegóriákat. Az említett problémák lényege: az európai zsidóság közelítése a felvilágosodás világához azzal a szándékkal, hogy hasznos polgárai legyenek azoknak az országoknak, amelyekben élnek, hogy beilleszkedjenek nem zsidó környezetükbe – egyébként ez volt a központi problémája *Moses Mendelssohn*nak, a nagy írónak és gondolkodónak, Lessing barátjának, a zsidó felvilágosodás központi alakjának is.

A 19. század folyamán a héber költészetnek olyan kiemelkedő személyiségei voltak, mint *Mose Levinzon, Ádám Kohén, Míhá Joszéf Lebenszon* (kezdőbetűiből alkotott rövid nevén Míhál) és *Jehúdá Léb Gordon* (őt pedig Jálág néven szokás emlegetni, ugyancsak neve kezdőbetűi alapján). Illik itt megemlítenem, hogy a magyarországi, móri születésű Mose Levinzon volt az első, aki megírta a héber költészet ars poeticáját, ez igen nagy hatással volt az új héber költészetre, és *nagyon valószínű*, hogy őrá viszont nagy hatást gyakorolt kora magyar költészete.

A hászkálá költészetére – ami a héberben jóval később jelentkezett, mint az európai nyelvekben – jellemző az „általános" témák előnyomulása, valami, ami a hispániai és a provence-i aranykor lehanyatlásától fogva teljesen eltűnt. Ennek a költészetnek, jóllehet rendelkezett fontos irodalmi folyóiratokkal – amilyen a *„Hámeásszéf"* („A betakarító"), a *„Kohvé Jichák"* („Izsák csillagai") – meglehetősen szűk volt az olvasóközönsége, s az is szétszórtan, számos országban élt. A kulturális-irodalmi tevékenység gyűjtőpontja Közép- és Kelet-Európában volt fellelhető. Ebben az összefüggésben hadd említsem meg *Bacher-Bachrach Simonnak*, annak a 19. századi magyarországi héber költőnek a nevét, aki először fordította héberre a magyar Himnuszt. Ugyancsak ő ültette át héberre Petőfi, Arany, Vörösmarty és más kortárs magyar költők verseit.

Ezt a kort mintegy szimbolizálja Jálág híres költeménye, a „Kiért fáradok?". Jálág, a hászkálá irodalmának ez az igazán központi és legdominánsabb alakja ebben a versében annak az érzésének ad kifejezést, hogy már alig-alig találni a héberben jártas olvasóra és talán ő az utolsó héber költő, hiszen a zsidó alkotóművészek színe-java az európai nyelveket, illetve a jiddis nyelvet részesíti előnyben.

Ma már tudjuk, hogy ez a költemény a héber költészet történetének fontos mozzanata, valóságos útjelző, hiszen alig két évtizeddel később tanúi lehetünk a héber irodalom Szentírás óta legnagyobb megerősödésének, valóságos újjászületésének. A 19. század hetvenes éveiben születik az új héber irodalom két kiemelkedő költője: *Hájim Náhmán Biálik* és *Sául Csernihovszki*, mindketten oroszországiak. Velük döntő jelentőségű korszakhoz érkezünk el, amit a „reneszánsz korának" szokás nevezni. Általuk, Biálik és Csernihovszki által kivirágzik az a gondolat, hogy a zsidóságnak *Erec Jiszráélban*, vagyis az ősök szent földjén kell megújulnia, független néppé válnia.

Magától értetődik, fel lehet sorolni olyan neveket, amelyeknek viselői a hászkálá és az „újjászületés kora" közti időben tevékenykedtek, így *Cvi Máne Dolicki* vagy *Náftálí Herc Imber* nevét (utóbbi volt a *„Hátikvá"* – „A remény" – című vers szerzője, évtizedekkel utóbb ez a költemény lett Izrael Állam nemzeti himnusza). Ezek a költők az „apák ősi földje" utáni konkrét és objektív vágyakozásuknak adnak kifejezést. Értékelésük, jelentőségük feltárása még a kutatókra vár. Ők kétségtelenül abba a kategóriába tartoznak, amit a „Cion-szeretet költészetének" szokás említeni.

Uri Cvi Grinberg*:

Nem aranyat ásni jöttünk

Nem keressük kigúvadt szemekkel
a sárga homokban rejtőző aranyat,
mert nem aranyat ásni jöttünk,
csákányunk itt sziklákat hasogat!
A szivünkből fellövellt kék fényű lángok
rozsdás föld- páncélt nyaldosnak szüntelen,
kezünk a föld duzzadt emelőjét simítja
és a zsenge kalászt, amely majd itt terem;
mert új nemzedékek vonulnak, vonulnak,
beteg a szivük és hitük reménytelen.
Távoli országok földjéről jöttek el,
s szüntelen vonulnak, vonulnak szüntelen...
Lengyelhon síkjáról,
nagy orosz mezőkről,
Jemen homokjáról,
balkáni hegyekből
s a Kaukázusból...
Riadt szemükben szellemtáncot jár a rémület,
s a föld cirógatását sóvárogja arcuk;
mi pedig,
akárha rozzant tornyokban alkimisták:
a halál halmát az élet dombjává bűvöljük át –
kidőlt vérünkkel öntözzük a kopár Gálíl rozsdás
ugarát,
hogy mint az anyaszív alól kibúvó magzat
a szivek vér-melegétől életre dobbanjon
az utánunk következőknek
Gálílnak földje itt...

Garai Gábor fordítása

* Grinberg, Urí Cvi – 1894-ben született Galíciában. Az első világháborúban az osztrák hadseregben szolgált. 1924-től Erec Jiszráélben élt, ahol először egy munkatáborban dolgozott. Egyik alapító tagja a Dávár nevű lapnak. Verseskötetei: *Házőrző kutya* (1929) és *Folyóutak* (1951).

Biálik, a nemzeti költő

Meg kell azonban állapítanunk, hogy azoknak az időknek irodalmi központjai Oroszországban és Lengyelországban, közelebbről Odesszában és Varsóban, s bizonyos mértékben Berlinben bontakoztak ki. És bizony Jálág panaszszavai után, amikben magát az utolsó héber költőnek ítélte, a hébert pedig a halálán levő nyelvnek, Biálik feltűnése az irodalomban szinte valóságos csodának hat, mindenesetre nagyon reális csodának. Biálik ifjú zseniként tűnik fel, és a kritka, de nemcsak a kritika, hanem a meglevő héber körök is csakugyan tárt karokkal fogadják. Mindenki érzi, hogy valami igen nagy dolog történt az irodalom, de egyáltalán a zsidóság világában. Biálik költészete konkrét, de egyszersmind emelkedett is. Tud a lírai költészet egyéni nyelvén szólni, amellett csodálatosan fejezi ki a kollektív érzelmeket is. Van benne epika és líra, erkölcsi feddés és népköltészeti hangulat. A szélesebb olvasóközönség megérezte: a zsidó népnek ismét támadt egy olyan héberül éneklő költője, aki a legegyénibb élményei segítségével fejezi ki a mélységekből fölemelkedni vágyó zsidóságot (ezt a zsidóságot Biálik idejében az oroszországi, galíciai és lengyelországi zsidó tömegek alkották). És lévén Biálik olyan költő, aki magától értetődő természetességgel foglal állást nemzete mellett, kézenfekvő, hogy párhuzamba állítsuk Petőfivel. És csakugyan Biálik állandó jelzője: „a nemzeti költő". Ami költészete jellgét illeti, az inkább Aranyra emlékeztet, semmint Petőfire, nemzedéki szempontból pedig többékevésbé *Kiss Józseffel* hozható egy sorba. Biálik vezetésre termett alkat volt, aki képesnek bizonyult „zászló alá szólítani" a többi héber költőt, akik csidálatos gyorsan bukkantak fel, egyik a másik után.

És feltűnt Biálik irodalmi „párja" is. Amíg Biálik tragikus és komor költő, olyan, aki két világ, a hagyományok és a haszkálá, a felvilágosodás világa között őrlődik, a tradíció és a modernség között, addig a másik költő, Sául Csernihovszki csupa életöröm, teli van az élet hedonista-pogány szeretetével. Szemben Biálikkal, aki *„A talmudista"* című epikus költeményében annak a zsidó ifjúnak az alakját ábrázolja, aki szüntelen a jesivák szent világában buzgólkodik, Csernihovszki az *„Apolló szobra előtt"* című költeményében a szépséget, az élet imádatát magasztalja, hirdeti a menekülést az ősök agg istene elől, akit a zsidók imaszíjukkal megbéklyóztak. Csernihovszki, ellentétben Biálikkal, hozzásimul, alkalmazkodik Európa kultúrájához. Műveli az epikát – idilleket ír – és a lírát, s egyaránt fordít idegen nyelvekből (egyebek közt lefordítja héberre az Iliászt és az Odüsszeiát, nemkülönben a finnek nemzeti eposzát, a Kalevalát). Nem véletlen, hogy a húszas években, miután kivándorolt Izrael földjére, ő, a materiálisnak, a szépségnek a hirdetője lesz az ottani ifjúság bálványa, ő, nem pedig Biálik, a melankolikus, a gyötrődő, a szenvedő poéta, noha a többség azt vallja, hogy Biálik nagyobb mélységekig hatol, mint valamivel fiatalabb költőtársa.

Közismert, hogy költők csoportosan, csoportosulásokban szoktak feltűnni. Így volt ez ebben a korszakban is. A két „vezető" költő mellett egy sokszínű költői galériát találunk – nevezzük meg például *Zálmán Snéurt* – azt a költőt, akit hosszú ideig együtt emlegettek Biálikkal és Csernihovszkival, ámde az utóbbi években az irodalmi közvélemény náluk alacsonyabb szintre helyezi – (emlékeztet ez arra, ami a magyar költészetben történt *Tompa Mihály* alakjával, akit valaha olyan költőkhöz hasonlítottak, mint Petőfi és Arany). További jeles költői az újjászületés korának: *Jákov Stájnberg, Jákov Káhán* és *Jákov Fihmán*. (Ámbár – tegyük hozzá – az irodalmi börzén részvényeik ára hol emelkedik, hol meg süllyed.)

A héber költészet nagy fordulata akkor következett be, amikor „központja", ami korábban Odesszában és Varsóban volt, a 19. század második felében, az első *hálúci* – pionír – bevándorlások keretében átkerült a Szentföldre. Igaz, a héber költészet két nagy alakja, Biálik és Csernihovszki is Izrael földjére tette át működésének színterét, mégsem ők voltak azok, akik az ország hálúci költészetének alapjait lerakták.

Biálik világa a Szentföldre történt bevándorlása után is a *gálút* – a diaszpóra –, az a föld, ahol gyermekkorának éveit töltötte. Csernihovszki, kétségtelen, gyökeret tudott verni az új valóságban, szellemileg akklimatizálódott és számos, a Szentföldön született és népszerűvé vált költeménynek ő volt a poétája, mindazonáltal a fiatal pionír nemzedék új valóságának kifejezéséhez szükséges eszközök kimunkálása, tökéletesítése másoknak lett a feladata.

Szükségesnek tartom itt megjegyezni, hogy a héber központ áttelepülése Európából a Szentföldre egyben határmezsgye is, már ami a költemények ritmikai fundamentumát illeti. Az a héber nyelv ugyanis, amely Európában volt használatos és amit *askenázi* kiejtésűnek szokás nevezni, azzal a sajátossággal bírt – és bír –, hogy a szavak hangsúlya az utolsó előtti szótagra esik. A Szentföldön az úgynevezett *szefárd* kiejtés honosodott meg, ez viszont főképpen az utolsó szótagot hangsúlyozza, s ennek a kiejtésnek a letéteményesei elsősorban az orientális zsidók voltak. (Egyébként Izrael Államban is ezzel a kiejtéssel beszélik a héber nyelvet.) Ez a változás – érthetően – nagymértékben károsította az európai származású-neveltetésű héber költők verseinek természetes muzsikáját, hiszen ők alkotásaikat askenázi tonalitásban írták.

Fordította: Jólesz László

Jehuda Amiháj*:

Fák nélkül

Fák nélkül vándorolnak
a levelek,
test nélkül bolyong a vér
távol a vérerektől
s alvad meg minden útján.
És a szavak pedig elbitangolnak
a szájtól,
új szájra sóvárogva.
Meg kell végre gyógyítani a földet
a történelemtől
és a köveknek pihenniük kell,
még annak az egynek is,
amely Góliát életét
kioltotta.

A lelkem
pajta volt,
templommá szentelték,
majd ismét elnéptelenedett,

De jómagam, mint földmérő,
fekete és fehér karóként
kihegyezett reményeket verek a földbe,
az előttem elterülő,
magányos síkságon.

Csoóri Sándor fordítása

* Amiháj, Jehuda – 1924-ben született a németországi Würzburgban, 1936-ban ment Erec Jiszráélbe. A második világháború alatt a brit hadseregben harcolt, majd az 1947–49-es függetlenségi háború idején az izraeli hadseregben. A jeruzsálemi Héber Egyetemen végezte tanulmányait, jelenleg gimnáziumi tanár. Az ötvenes években jelentek meg első versei – ma pedig már ő a legtöbbet fordított kortárs izraeli költő. Prózát is ír, és műfordítóként is tevékeny. Megkapta az Izrael-díjat. Jeruzsálemben él. Verseskötetei: *Most és hajdan* (1955), *Az idő* (1977).

Velünk nem kötelező!
Velünk érdemes.

gan EURÓPA BIZTOSÍTÓ RT.

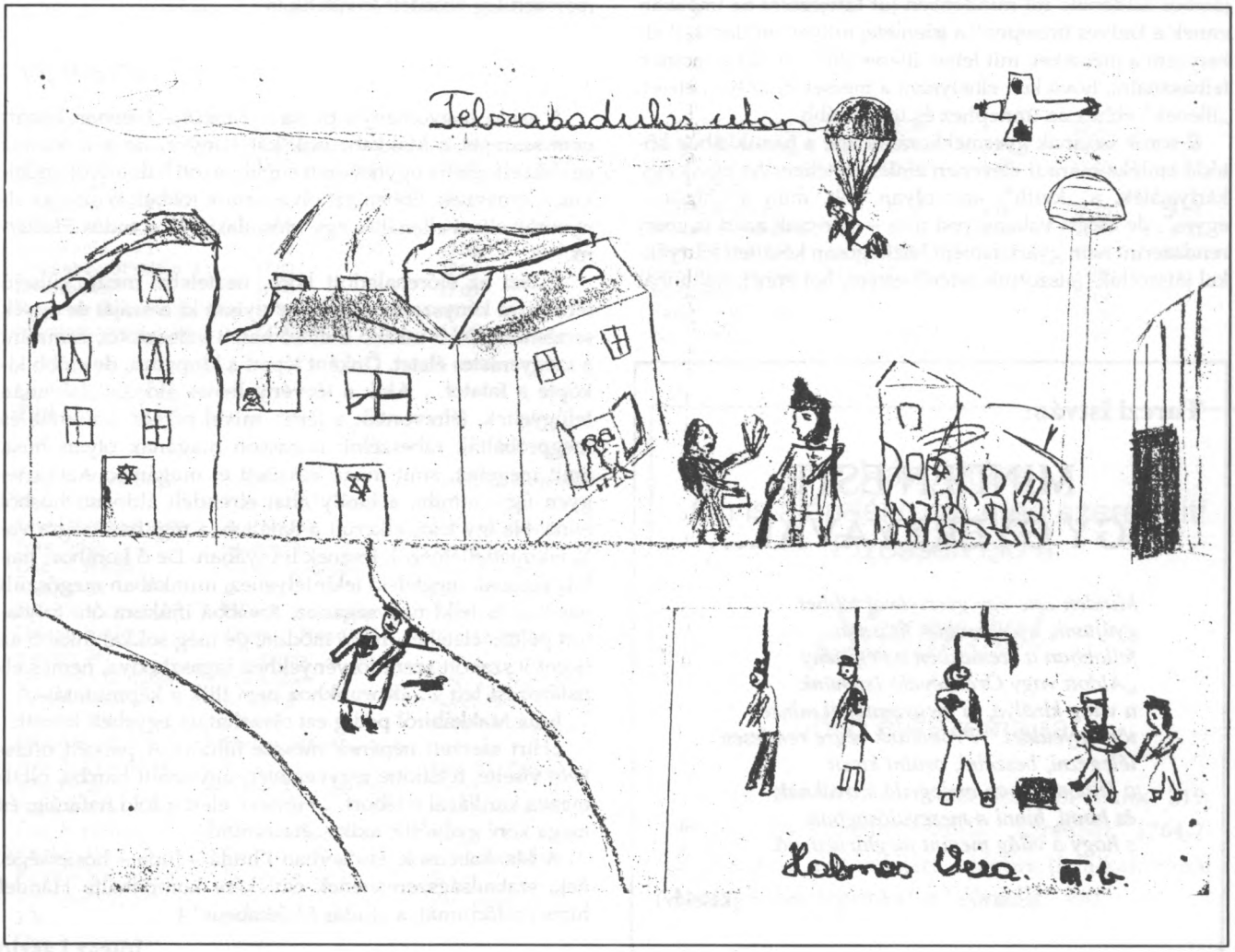
Érdemes megismerkedni az EURÓPA Biztosító kínálatával: élet-, baleset-, vagyon-, egyedi és speciális biztosítások.

A LÉNYEG A RÉSZLETEKBEN VAN!

EURÓPA BIZTOSÍTÓ RT.

Az emblémában olvasható „gan" jelzi, hogy a 17 országban működő, csupán Franciaországban 18 milliárd frank díjbevételt produkáló „Group des Assurances Nationales" csoporthoz tartozunk.

1149 Budapest, Angol u. 22.
Levélcím: 1443 Bp. 70. Pf. 137.
Telefon: 251-3644 Fax: 252-8967.

FÉNYÜNNEP

Kiszlév hónap 24. napjának estéjén gyújtjuk meg *hánukká* ünnepének első lángocskáját, hogy aztán nyolc estén át mindig egy-egy gyertya vagy olajmécs lángjával többet gyújtsunk meg – eképpen emlékezve arra a szabadságharcra, amit a zsidó nép vívott a görög-szír elnyomók, a *Szeleukida* uralom ellen. A hánukká – askenázi-jiddis kiejtéssel „hánüké" – egy történelmi dátumhoz kapcsolódik: az i. e. 164. év decemberében – a zsidó kalendárium szerinti kiszlév havában – a zsidó felkelés vezére, *J'údá Mákkábi* csapata élén visszafoglalta Jeruzsálemet. A hagyomány szerint a pogány szírek–görögök megszentségtelenítették a Szentélyt, a zsidó vallásnak és népnek ezt a központi létesítményét meg kellett tehát tisztítani, újra föl kellett avatni – a „hánukká" szó „avatást" jelent –, csakhogy mindössze egyetlen érintetlen, a főpap pecsétjével lezárt olajkorsóra bukkantak. Szent célokra ez csupán egyetlen napra lett volna elegendő. Isteni csoda révén azonban a korsó tartalma kitartott nyolc napon át – ez alatt az idő alatt pedig ismét préselhettek és megszentelhettek kellő mennyiségű olajat.

A csoda nyolc napját ünnepli most már több mint kétezer éve a zsidóság, s énekli az ünnep estéin a „Máóz Cúr" – „Móauz Cúr", Móajz Cür" – ismert dallamát és szövegét.

A liturgia és a ritus számos imarendbeli utasítást ad a jámbor zsidónak: mi mindenben jut kifejezésre az imákban ennek a kedves ünnepnek a jelenléte; milyen módon kell elhelyezni a mécseket, mit lehet, illetve illik hánukkámécsnek felhasználni, hová kell elhelyezni a mécseket, milyen ételek „illenek" ehhez az ünnephez és így tovább.

E sorok írójának gyermekkorából két, a hánukkához kötődő emléke maradt elevenen emlékezetében. Az egyik egy kártyajáték, a „kvitli", ami olyan volt, mint a „huszonegyes", de mégis valamelyest más – már csak azért is, mert rendszerint nem gyári, hanem házilagosan készített kártyákkal játszották- játszottuk estéről-estére, hol ennél, hol annál a családnál. Előfordult, hogy „pénzre", ment a játék, de mehetett dióra, más effélére.

A másik emléket a pörgettyű jelentette, hivatalos, de inkább bevett nevén: „trendeli" vagy „trenderli". A falunkban *Reb Hers Neuman* – egy személyben metsző, kántor és iskolamester – nagy műgonddal ólomból öntötte ki ezeket a kedves, forgó eszközöket, amiknek a négy oldalán négy héber betű állt: nun – vagyis n –; gimel – vagyis g –; hé – vagyis h és sin – vagyis s. Ezek a betűk minálunk még annyit jelentettek: „nist", „gánc", „hálb" és „stel-ájn". Ami jiddisül annyit jelentett – az előbbi sorrendben –: nist – „semmi", tehát aki megforgatta volt a trendelit, nem kapott a banktól semmit, de nem is kellett betennie semmit: gánc: az egész bankot megnyerte: hálb: a szerencsés nyertes megkapta a bank felét; stel-ájn – „tégy be", „fizess a banknak".

Ma már tudom, hogy a betűknek nem jiddis, hanem héber értelmük volt–van: *Nész gádol hájá sám*, azaz: *Nagy csoda volt ott*, azaz a Szentföldön, a Makkabeusok korában. És ilyenképpen Izraelben a negyedik betű nem a sin, hanem a „pé", s ennek megfelelően a kiolvasandó szöveg: Nész gádol hájá *pó*. Nagy csoda esett *itt*.

Az említett ólomtrendelinek volt kisebb és nagyobb változata, de még az én időmben eljutottak a falunkba a fából, iparszerűleg készített trendelik is.

*

A zsidó hagyományú Biblia – *Tánákh* – könyvei között nem szerepel a Makkabeusok két könyve, de a katolikus egyház elfogadta úgynevezett sugalmazott – deuterokanonikus – könyvnek. Ebben azt olvashatjuk többek között az elnyomók elleni ellenállás egy idős alakjáról, a tudós *Eleázár*ról:

„...ezt az előrehaladott korú, tiszteletre méltó külsejű férfit arra kényszerítették, hogy nyissa ki a száját és egyék sertéshúst. De ő inkább a dicső halált választotta, semmint a szégyenletes életet. Önként lépett a kínpadra, de előbb kiköpte a falatot... Akik a törvényellenes áldozati lakomán felügyeltek, félrevonták a férfit, mivel régóta ismerték, és megpróbálták rábeszélni: hozasson magának olyan húst, amit megehet, amit maga készített el magának. Aztán tegyen úgy, mintha a király által elrendelt áldozati húsból enne. Ha így tesz, elkerüli a halált és a régi barátságra való tekintettel elnézők lesznek irányában. De ő korához, hajlott korának megfelelő tekintélyéhez, munkában megőszült hajához és lelki nagyságához, továbbá ifjúkora óta folytatott példás életéhez méltó módon, de még sokkal inkább az Istentől szabott szent törvényekhez ragaszkodva, nemes elhatározást tett ... »Korunkhoz nem illik a képmutatás«."

Judá Makkábiról pedig ezt olvashatjuk egyebek között:

„Hírt szerzett népének messze földön. A páncélt óriásként viselte, felöltötte fegyverzetét, úgy szállt harcba, oltalmazva kardjával a tábort... Hírneve elért a föld határáig, és maga köré gyűjtötte, akik szétszórattak."

A Makkabeusok, elsősorban J'hudá – Juda – hősiességének, szabadságszeretetének emlékére komponálta Händel híres oratóriumát, a „Judás Makkabeus"-t.

Jólesz László

Turczi István:

MINDEN ESTE EGY GYERTYÁVAL...

Minden este egy gyertyával többet
gyújtunk, nyolc napon át ismét
fellobban a szemekben a régi fény.
„Áldott vagy Örökkévaló Istenünk,
a világ királya, ki megszenteltél minket
törvényeiddel." Próbálunk végre rendesen
lélegezni, beszélni, örülni kicsit
a félhomályban melegedő szavaknak,
és hinni, hinni a mesevalóságban,
s hogy a világ megint meghirdethető.

(kiszlév)

LUÁH

Imaidők

BUDAPESTEN

Templomok	December 6–7. Péntek este	Szombat reggel	December 13–14. Péntek este	Szombat reggel
Hősök (Wesselényi u. 7.)	18.00	9.00	18.00	9.00
Frankel L. u. 49.	17.30	10.30	17.30	10.30
Hegedűs Gy. u. 3.	15.45	9.30	15.45	9.30
Vasvári P. u. 5.	18.00	9.00	18.00	9.00
Thököly út 83	17.30	9.00	17.30	9.00
Hunyadi tér 3.	18.00	9.00	18.00	9.00
Bethlen tér 2.	17.00	9.30	17.00	9.30
Nagyfuvaros u. 4.	18.00	8.00	18.00	8.00
Rabbiképző, József krt. 27.	18.00	8.45	18.00	8.45
Kazinczy u. 27.	15.45	8.00	15.45	8.00
Alma u. 2.		8.00		8.00
Kórház, Amerikai u. 53.	15.45	7.30	15.45	7.30
Páva u. 39.	18.00	9.00	18.00	9.00
Dózsa Gy. út 55	18.00	9.30	18.00	9.30
Berzeviczy u. 8.	17.30	9.30	17.30	9.30
Károli G. tér 5.	16.30	10.00	16.30	10.00
Kispest, Báthory u. 34.	17.30		17.30	
Visegrádi u. 3.	15.45	8.30	15.45	8.30
Dessewffy u. 23.	15.45	8.00	15.45	8.00
Teleki tér 22. (szefárd)		8.00		8.00

Templomok	December 20–21. Péntek este	Szombat reggel	December 27–28. Péntek este	Szombat reggel
Hősök (Wesselényi u. 7.)	18.00	9.00	18.00	9.00
Frankel L. u. 49.	17.30	10.30	17.30	10.30
Hegedűs Gy. u. 3.	15.45	9.30	15.45	9.30
Vasvári P. u. 5.	18.00	9.00	18.00	9.00
Thököly út 83	17.30	9.00	17.30	9.00
Hunyadi tér 3.	18.00	9.00	18.00	9.00
Bethlen tér 2.	17.00	9.30	17.00	9.30
Nagyfuvaros u. 4.	18.00	8.00	18.00	8.00
Rabbiképző, József krt. 27.	18.00	8.45	18.00	8.45
Kazinczy u. 27.	15.45	8.00	15.50	8.00
Alma u. 2.		8.00		8.00
Kórház, Amerikai u. 53.	15.45	7.30	15.50	7.30
Páva u. 39.	18.00	9.00	18.00	9.00
Dózsa Gy. út 55	18.00	9.30	18.00	9.30
Berzeviczy u. 8.	17.30	9.30	17.30	9.30
Károli G. tér 5.	16.30	10.00	16.30	10.00
Kispest, Báthory u. 34.	17.30		17.30	
Visegrádi u. 3.	15.45	8.30	15.50	8.30
Dessewffy u. 23.	15.45	8.00	15.50	8.00
Teleki tér 22. (szefárd)		8.00		8.00

A Rumbach utcai templom hívei a Hősök imatermében imádkoznak.

VIDÉKEN

Győr (Köztársaság tér 3.)	16.30		16.30	
Szeged (Gutenberg u.20.)	17.00	9.00	17.00	9.00
Debrecen (Pásti u. 4.)	15.35	8.00	15.35	8.00
Nyíregyháza (Mártírok tere 6.)	15.35	8.00	15.35	8.00
Miskolc (Kazinczy u. 7.)	18.00	8.00	18.00	8.00
Pécs (Fürdő u. 1.)	17.30	10.30	17.30	10.30
Kiskunhalas (Petőfi u. 1.)	17.00		17.00	
Szombathely	17.00		17.00	
Kaposvár (Berzseny u. 14.)	17.30		17.30	
Nagykanizsa (Fő u. 6.)	17.00		17.00	

Győr (Köztársaság tér 3.)	16.30		16.30	
Szeged (Gutenberg u. 20.)	17.00	9.00	17.00	9.00
Debrecen (Pásti u. 4.)	15.35	8.00	15.40	8.00
Nyíregyháza (Mártírok tere 6.)	15.35	8.00	15.40	8.00
Miskolc (Kazinczy u. 7.)	18.00	8.00	18.00	8.00
Pécs (Fürdő u. 1.)	17.30	10.30	17.30	10.30
Kiskunhalas (Petőfi u. 1.)	17.00		17.00	
Szombathely	17.00		17.00	
Kaposvár (Berzseny u. 14.)	17.30		17.30	
Nagykanizsa (Fő u. 6.)	17.00		17.00	

NAPTÁR

Dec. 1. Vasárnap
Kiszlév 24.
Este Hánukká gyertyagyújtás
Dec. 2. Hétfő
Kiszlév 25.
Hánukká I. napja
Dec. 3. Kedd
Kiszlév 26.
Hánukká II. napja
Dec. 4. Szerda
Kiszlév 27.
Hánukká III. napja
Dec. 5. Csütörtök
Kiszlév 28.
Hánukká IV. napja
Dec. 6. Péntek
Kiszlév 29.
Hánukká V. napja
Gyertyagyújtás: 3.36
Dec. 7. Szombat
Kiszlév 30.
Hánukká VI. napja
Ros hodes szombatja
Szombat kimenetele: 4.45
Dec. 8. Vasárnap
Tevet 1. Hánukká VII. napja
Ros hodes II. napja
Újhold
Dec. 9. Hétfő
Tevet 2.
Hánukká VIII. napja
Dec. 13. Péntek
Tevet 6.
Gyertyagyújtás: 3.36
Dec. 14. Szombat
Tevet 7.
Szombat kimenetele: 4.45
Dec. 17. Kedd
Tevet 10.
Ászóró b'tevet. Böjt
Dec. 20. Péntek
Tevet 13.
Gyertyagyújtás: 3.36
Dec. 21. Szombat
Tevet 14.
Szombat kimenetele: 4.47
Dec. 27. Péntek
Tevet 20.
Gyertyagyújtás: 3.40
Dec. 28. Szombat
Tevet 21. Szombat kimenetele: 4.52.

Hánukkára
Ön is ajándékozza meg szeretteit!
Fizessen elő a

Szombat

jövő évi számaira!

Csak 580 forintot fizet az Ybl Bank 219-98904/1264-7 számú számla, „Szombat" 1264-7-5036 számú alszámlájára s jövőre tíz alkalommal kapja kézhez lapunkat: a *Szombat* -ot!

Konferencia a „magasban"

Színe és fonákja

Nagyszabású konferencia helyszíne volt Budapest október végén. Míg a város az 56-os forradalomra emlékezett, a szeminárium résztvevői másfél évszázad rejtélyét igyekeztek megfejteni. Két tudósítónk – szerencsésen eltérő szemszögből és hangvétellel idézi meg itt az eseményt.

Egy konferencia hordaléka

Magyar-zsidó együttélés és annak közép-európai háttere (1848–1991) címmel rendezett konferenciát Budapesten 1991. október 21–23. között a Batthyány Társaság. *A jelentős eseményt a négyoldalas programfüzet első oldalát teljesen betöltő, igen nemes patrónus-névsorhoz méltó körülmények között rendezték meg. A kormány Szabadság-hegyi vendégházában – a városból csak autóval megközelíthető helyen, ahová egyszerű földi halandónak lehetetlen volt bejutni – a korlátozott számban kibocsátott meghívók miatt –, kormányfőnek kijáró vendéglátásban részesültek a konferencia előadói s hallgatói. A plenáris ülések helyszínéül – kegyeletsértés ne essék – vélhetőleg a (volt)* Varsói Szerződés *konferenciaterme szolgált. (A terem egy kicsit huzatos, a feltálalt szendvicsek meglehetősen szárazok, a székek kényelmetlenek voltak. Mondják, nincs sikeres magyar külpolitika.)*

A hely természetesen tökéletesen alkalmatlan tudományos konferencia megrendezésére, hiszen – már amennyiben az építő disputa a felmerült kérdésekről fontos – egy a Biztonsági Tanács TV-Híradóban látható üléstermével hasonló, hűvös helyiségben ugyan kinek van kedve akadémikus vitát folytatni olyan minor *kérdésekről, mint, hogy* Lueger *–valaha volt bécsi antiszemita polgármester – valóban mondott-e olyat, hogy „a tudomány az volna, amit egyik zsidó átvesz egy másiktól", vagy sem? Ennek ellenére néha beszélgetés is kialakult.*

A konferenci majd teljes első napját feleméstő megnyitók – megadandó a császárnak, mi őt megilleti – nem kevés tanulsággal szolgáltak. Annak ellenére, hogy a hosszú védnök névsorban a kormány nevesítve nem szerepelt – persze a színhelyből azért valami sejthető volt –, két miniszter is beszédet mondott a jeles esemény alkalmából. Surján László *tisztelgő megszólalása után a kormány érdekes személyisége:* Horváth Balázs *feladatnélküli miniszter egyetlen mondatban összefoglalta a kormány vélekedését a szóban forgó kérdésről:* „Mind a kormány, mind az MDF – támogatva a zsidóság törekvéseit – minden segítséget megad ahhoz, hogy a zsidóság magát akár vallási, akár etnikai alapokon határozza meg." *(Az idézet jegyzetek alapján készült, így szóhűség tekintetében pontatlan lehet.) Vagyis az együttélés alapjai – így és csak így – adottak.* Ezután *szabad a tánc.*

Bár a konferencia tárgyköre szinte provokatív volt – történelmi oknyomozás három jól meghatározott korszakban, két társadalmi csoport kapcsolatában – e célt a program összeállítói csupán a konferencia címében s a három nap–három korszak elvben igyekeztek betartani. A szekciók – tematika hiányában – ugyanúgy egymásra

A magyar-zsidó együttélés három napja

Az elmúlt másfél év során Budapest immáron harmadszor adott otthont zsidó tárgyú tudományos konferenciának. E szokatlan gyakoriság jelezheti a téma iránti fokozott érdeklődést, valamint az országban végbemenő szellemi rendszerváltást is. Egy terhes ballaszttól, az úgynevezett zsidókérdés tabujától való felszabadulás jegyében s óhajával gyűlt össze mindháromszor néhány tucatnyi előadó s valamivel több érdeklődő, hogy az elhallgatás korábbi gyakorlata helyett a ki- és végigbeszélés megkísérlésével segítsék a kétségkívül kölcsönösen meglévő, bár más és más eredetű görcsök feloldását.

Elsőként 1990 februárjában a *Széchenyi István szakkollégium*, a *Társadalomtudományi Klub* valamint az *MTA Judaisztikai Kutatócsoportja* szervezésében került megrendezésre a *„Zsidóság a magyar történelemben* (XIX–XX. század)" című előadássorozat. Egy évvel később a *Zsidó Diákok Magyarországi Szövetsége „Zsidóság és kommunizmus"* témakörben tartott kollokviumot.

Az idei tudományos tanácskozás főszervezője a *Batthyány Társaság* volt az *American Jewish Congress* és a *European Foundation for Sciences, Arts and Culture* közreműködésével. A plenáris, illetve szekció ülése több mint harminc előadást s ennél jóval több hozzászólást, kérdést hallhatott a közönség.

Illusztris előadói névsor

Az illusztris névsorban a történettudomány, szociológia, pszichológia irodalomtörténet jeles hazai és külföldi képviselői szerepeltek, Jeruzsálemtől – Budapesten át – New Yorkig bezárólag. Sajnálatos viszont, hogy a magyarországi zsidó szellemi – illetve közélet meghívott előadóinak „csak" egy kissé balul elsült kerekasztal beszélgetés jutott.

Minthogy a három nap alatt a kronológia elve érvényesült, elsőként az 1848–1918 közötti időszakot tárgyaló előadások hangzottak el. Az ülésszakot a zsidó történetírás doyenje, a magyarországi zsármazású *Jakov Katz* (Jeruzsálem) referátuma nyitotta – volna – meg, egészségi állapota azonban nem engedte meg, hogy eljöjjön Budapestre, így előadását *Michael Silber* tolmácsolta. Ennek témája a XIX.

nemigen reflektáló előadások sorozatai voltak, mint a plenáris ülések, azzal a különbséggel, hogy az érdeklődők az előadások kezdetekor azért frusztrálódtak, mert le kellett mondaniuk a párhuzamos előadásról, *míg az előadás végén rohanhattak, hogy elcsípjék a következő előadást a másik szekcióban. Az előadásokra reagálni keveseknek volt idejük, ha azonban mégis lett volna véleményük, a szekciók elnökei – az* időhiány *okán – gyorsan elejét vették a vitáknak. Az egész konferenciát jellemezte a rendezvény harmadik napján lezajlott,* kerekasztal-beszélgetésnek *hirdetett esemény, melyen nem volt kerekasztal, nem volt beszélgetés, s szegény meghívottak nem tudták: előadást várnak tőlük, vagy reakciókat fel nem tett kérdésekre.*

Viszonylag kevés volt az olyan előadás, mely – amennyiben komolyan vesszük a zárt kört – a témával komolyan foglalkozók számára valódi újdonságot, érdekességet, problémát kínált. Alig volt olyan előadás, mely új kutatási eredménnyel szolgált, még meg nem jelent írások, gondolatok bemutatásával. Kedvenc professzorom első éves előadás bevezető mondatai jutottak eszembe: „Kérem, hogy a jegyzeteket, a témáról eddig megjelent írásaimat a vizsgára olvassák el, mivel amit egyszer leírtam, arról már nem fogok beszélni."

Ugyanakkor kétségtelen, hogy maga a műfaj is számos problémát vet fel. Kérdés – ahogyan azt Karády Viktor *egy folyosói beszélgetésben megfogalmazta –, hogy lehetséges-e egyáltalán 25–30 percben, a befogadás esetlegességét is figyelembe véve ilyen szélsőséges érzelmeket kiváltó témáról komoly gondolatokat elmondani, s azokra értő reakciót remélni. Könnyű menekvés lenne azt mondanunk, keveseknek sikerült. Voltak természetesen kivételek – nem az én tisztem az előadásokat minősíteni – olvasva őket alkalmunk lesz arra is. (Magyar, angol és héber nyelven lát majd könyvformában napvilágot a konferencia anyaga.* A szerk.*) Igazán érdekes helyzetek akkor alakultak ki, mikor olyan kérdések merültek fel, melyek szakavatott ismerői közül többen is jelen voltak. Karády Viktor,* Michael Silber *s* Yehuda Don *érdekes vitát folytatott demográfiai kérdésekről, ahogyan izgalmas párbeszéd zajlott a dualizmuskori ausztriai antiszemitizmusról* Robert Wistrich *és* Gerhard Botz *között.*

A fentiek ellenére s Komoróczy Géza *utolsó napon tartott előadásának számos gondolatával maradéktalanul egyetértve – amennyiben e konferencia, egy a* politikai antiszemitizmus *számos jelét mutató* kurzus kormányának *a külföld felé tett mentegetőző – image javító – gesztusa, ahogyan az előadó fogalmazott:* „mutatva angazsáltságát zsidó ügyekben" *– azt kell mondanunk, hasznos, jó dolog volt. Merthogy a* Simon Róbert *által szerkesztett, utóbb bezúzott Fejlődéstanulmányok sorozat* Zsidókérdés Közép- és Kelet Európában *antológia, s a Mikes Kelemen kör amszterdami konferenciájának külföldön megjelent anyagán kívül, magyar nyelven a témával foglalkozó kutatók munkái nem hozzáférhetők. Fontos, hiszen a zsidósággal foglalkozó kutatók ismét találkozhattak, ezúttal Magyarországon, s ha a konferenciateremben nem is, a folyósokon számos olyan gondolat hangzott el, melyből új eredmények születhetnek. A konferencia azt is megmutatta, hogy ilyen jellegű rendezvényekre szükség van, s más intézmények is – a Batthyány Társaság tiszteletreméltó kezdeményezéséhez hasonlóan – bátorkodhatnak hasonlót rendezni. Az anyagi források egy része vélhetően a továbbiakban is rendelkezésre áll. Lényeges volt azért is, mert – lévén a kormány „angazsálta" magát – a sajtó, sőt a Híradó is foglalkozott az eseménnyel. Sokan – talán olyanok is, akik kerülnék – találkoztak így a problémával. A szimpozium azt is megmutatta – tudtuk persze eddig is –, e kérdéssel elmélyülten, szakavatott módszerekkel érdemes foglalkozni, érzelmeinket gondolataink szolgálatába állítva, vitatkozva, érvelve – beszélgetve.*

Braun Róbert

századi magyarországi zsidóságon belül végbement, a maga nemében egyedülálló szakadás vizsgálata volt. Arra a kérdésre kereste a választ, miért és milyen körülmények között ment végbe az *ortodoxia és neológia szétválása,* mely végső formájában az 1868/69-es kongresszuson következett be.

Slomo Shoham (Tel-Aviv) előadásában három nagy kultúridőszakot és központot különböztetett meg: az ókori görög kultúrát, a reneszánszot s a századforduló monarchiabeli Bécs–Prága–Budapest triangulumát. Hangsúlyozta ugyanakkor a zsidó ethosz európai és a görög ethosztól való különbözőségét is. Ennek egyik elemeként hangzott el az *önfeláldozó ethosz,* nevezetesen Izsák feláldozásának motívuma, mely – igaz, fordított előjellel – megjelenik Jézus személyében is. Egyik további gondolatmenetében Mahler, Hoffmannstahl, Schönberg és Freud zsidó szellemi gyökereinek feltárására vállalkozott.

Yehuda Don (Ramat Gan) a múlt század közepétől a Holocaustig terjedő időszak hazai zsidó demográfiai változásait elemezte. Rámutatott arra, hogy a XIX. század végéig a magyarországi zsidóság létszáma nagyobb arányban növekedett, mint az európai átlagé. Ennek oka túl a népszaporulaton a bevándorlásban keresendő, bár ennek arányát a század utolsó évtizedeitől meghaladja a kivándorlás aránya. Az I. világháborút követő lélekszámbeli visszaesés okai közt az emigráción túl már előkelő helyen szerepelnek a kitérések és a vegyes házasságok is.

Robert Wistrich (Jeruzsálem) az 1918 előtti ausztriai és magyarországi antiszemitizmust hasonlította össze. A dualizmus idején az antiszemitizmus Ausztriában jelentősebb mértékben jelentkezett, mint Magyarországon. Ezt illusztrálta Bécs helyzetével, ahol az osztrák zsidóság közel 90%-a élt, a bécsi összlakosság 8–9%-át kitéve, viszont bizonyos területeken – példaként az orvostudományi egyetem hangzott el – *a zsidó tanárok és diákok aránya 40–50% körül mozgott.* A korabeli Budapesten az összlakosság 22–23%-a volt zsidó. Ez az ország zsidó népességének mintegy 25%-át jelentette egyben.

Ortodox–neológ ellentét

Délután a szekció ülések következtek. *Nathaniel Katzburg* (Ramat Gan) a magyarországi *ortodox – neológ ellentétet* vizsgálta. Addig, amíg az ortodoxia vezetői konzervativizmusuk folytán elégedettek voltak a dualista korszakot megelőző magyar politikai berendezkedéssel, s elleneztek minden integrációt és konformizmust, a kialakuló neológia hangadói készek voltak az előzőek teljesítésére. A neológia az emancipációt s az 1868/69-es kongresszust követően egészen az 1930-as évek végéig követte – amíg csak erre lehetősége volt – a fenti politikát.

Zeke Gyula a három részre szakadt (neológ, ortodox és status quo) magyar zsidóság *statisztikáját* vetette egybe. Az adatsorok nyomán arra a következtetésre jutott, hogy – szemben a korabeli neológia állításaival – az ortodoxia számbeli túlsúlyt mutat, nem számítva ide a két világháború közti évtizedeket.

(Folytatás a 32. oldalon.)

David Vital (Tel-Aviv) a politikai cionizmus megjelenésének időszakát taglalta. Kimutatta *Theodor Herzl* és *Max Nordau* tipikusan közép-európai zsidó gyökereit, valamint azt a tényt, hogy nem véletlen a cionizmus térnyerése épp ezeken a területeken.

A másik szekció ülésen a korabeli zsidóság integrációs, modernizációs problémáit, a magyar liberalizmus és a zsidók kapcsolatrendszerét tekintették át e témák előadói; *Litván György, M. Silber* és *Gerő András*.

Az asszimiláció az antiszemitizmus „unokatestvére"?

A második nap az 1919–1844 közti időszakot ölelte át. Meglepetésszerű volt *Joszéf Burg*, egykori izraeli vallásügyi miniszter megjelenése. Előadásában az emancipáció – asszimiláció – antiszemitizmus dialektikáját vizsgálta. Némi vitát váltott ki azon megállapítása, miszerint az *asszimiláció az emancipáció „gyermeke", és az antiszemitizmus „unokatestvére"*.

William McCagg (New York) a diszkriminációs jelenségek zsidó reakcióinak sajátos megnyilvánulási formáját, az úgynevezett *nem zsidó zsidó* reakcióját választotta kutatási témájául. Négy egymástól gyökeresen eltérő személyiség; négy teljesen más életút került e témánál mégis összefüggésbe: *Jászi Oszkár, Lukács György, Teller Ede és Erdély Miklós nevei fémjelzik e magatartást*.

Juhász Gyula két nagy hatású személyiség, *Szekfű Gyula* és *Szabó Dezső* zsidókérdésben kialakított nézeteit, illetve azok változását ábrázolta, beleágyazva a zsidótörvények korának magyar társadalmába. A náci előretöréssel párhuzamosan mindkét gondolkodó – noha más és más megfontolások alapján – rádöbbent arra, hogy a *hitlerizmus komolyabb veszélyt jelent a zsidókérdésnél*.

Gerhard Botz (Salzburg) a két világháború közti osztrák antiszemitizmust jellemezte. Utalt az osztrák katolikus egyház szerepére etekintetben. Sajátos volt az egyébként jelentős zsidó reprezentáltságú szociáldemokrata párt hozzállása, mert alábecsülve az antiszemitizmus és a zsidókérdés jelentőségét, abban csak *osztálykérdést* látott. Számos momentumot emelt ki az ausztrofasizmus, illetve a náci propaganda osztrák antiszemitizmust növelő hatásáról.

A kommunizmus „új vallása"

Az ebédszünet után kezdődő szekcióülésen *Borsányi György* a zsidók munkásmozgalomban való részvételéről tájékoztatta hallgatóságát. Külön tárgyalta a kommunista és szociáldemokrata pártokban való részvételüket. A kommunizmus mint a huszadik század nagy utópiája *„új vallást"* adott híveinek. A messianisztikus idea vihetett sok hitét vesztett fiatalt e mozgalom felé. Ugyanakkor a kommunista mozgalomhoz való tartozás erősebb köteléket jelentett a zsidósághoz való kötődésnél, s ez teljes szakítást jelentett a korábbi közösségtől.

Görgey Gábor saját életéből merítve állapította meg, hogy *„osztályidegen"* lévén *„nem zsidó létére zsidó lehetett"*. Erre a felismerésre akkor jutott, amikor saját bőrén tapasztalta először 1945 végén, hogy a hatalomra jutó új rendszernek szintén szüksége van bűnbakokra. Felolvasását az alábbi gondolattal zárta: Auschwitz után nem lehet többé zsidózni. Ha másért nem, a názáréti miatt, mert ő van a sor elején!

Gárdos Károly (Tel-Aviv) egy 1925-ben, Angliában megjelent kötetről beszélt. A mű szerzője egy anglikán pap volt, ki a 20-as évek elején két esztendőt töltött Magyarországon. A könyvben élményeit, tapasztalatait foglalta össze. Nem hiányoznak a zsidóságra vonatkozó felületes és elfogult megállapítások sem. *G. Birmingham* a zsidók *opera és színházbarátságát* tartja számon egyetlen pozitív tulajdonságukként.

A másik szekció ülésen *Stephen Roth* (London) – egyben a konferencia programjának egyik összeállítója – az egyházak és a zsidóság kapcsolatának alakulását vázolta.

Vezér Erzsébet Ady Endre ambivalens viszonyulását vizsgálta a századelő zsidókérdéséhez. *Szabolcsi Miklós* szellemes előadása – szándékoltan – egy sor kérdést hagyott nyitva: mi a kultúra? mi a magyar? mi a zsidó? mi volt a magyar zsidók hozzájárulása a magyar kultúrához? Csupán egy kiragadott felvetés az előadásból: Valóban a kállói rebbe volt az első, aki híres *„Szól a kakas már"* dalával elsőként volt hatással a magyar kultúrára?í *Lackó Miklós* a népi – urbánus vita európai (völkisch, narodnyik), s atlanti gyökereinek vizsgálatának szükségességével indította előadását, majd a hazai eszmetörténeti mozzanatokat tárta fel, bőséges irodalmi illusztrációkkal.

A harmadik délelőtt a szekció ülések jegyében telt el. Az elsőn a pszichológia, a szociológia és a szociálpszichológia iránt érdeklők csemegézhettek. *Karády Viktor* (Párizs), *Kovács András* és *Erős Ferenc* a II. világháború óta eltelt évtizedekben a zsidó egyénben és közösségekben végbemenő identifikációs változásokról beszéltek. Karády a zsidó öntudat *Soa* utáni problémáiról beszélt. Kiemelte, hogy az identitást számos elem alkotja s számos tényező befolyásolja. Három tipikus háború utáni alternatívát tárt fel: *a cionizmust*, a *kommunizmust* s a régi típusú *asszimiláció* továbbélését.

Erős Ferenc a totalitárius rendszerek zsidó identitásra gyakorolt hatását vizsgálta. Ennek jegyében az identitás bizonyos elemeit a perifériára szorították, mondván az nem is fontos. Ez érvényes volt természetesen más csoportok identitására is. Empirikus vizsgálatok során nagy mértékben mutatható ki az úgynevezett túlélési, illetve másodgenerációs szindróma – utalt a kutatásokra Erős.

Kovács András egy 1983–88. között végzett 117 családot felölelő vizsgálat részben már publikus eredményeit ismertette. Jól ismertek a *„Hogyan tudtam meg, hogy zsidó vagyok?"* – kutatás eredményei. Mi a zsidó családok stratégiája a másodgeneráció nemzedékével szemben? A válaszok viszonylag sokszínűek, kezdve az elutasítástól a közösség vállalásának pozitív megnyilvánulásáig. A mai időszak új tendenciájaként a pozitív identitás, az *etnicitás* kialakulását tartja. Nem tudni pontosan, vajon a cionizmust, avagy a nemzetiségi identitást érti Kovács ez alatt?

Propagandisztikus rendezvény szépséghibákkal

A másik szekció ülésen a politikai témák kerültek előtérbe. *George Garai* (London) a zsidó kommunista vezetők zsidósággal való konfliktusairól értekezett; *Varga László* a zsidókérdés 1945–56 közti alakulásáról tartott előadást. *Karsai László* a Holocaust magyar reakcióját, míg *Kertész Imre* a Holocaust szépirodalmi vetületét vizsgálta.

Igazi meglepetést a délután adhatott volna. Erre *Komoróczy Géza* majd egy órás előadása szolgált alapul. A jelenlegi magyarországi zsidó közösségek és intézmények ismertetését követően rátért a szinte valamennyi előadást átszövő gondolat, a mai antiszemitizmus elemzésére. Kifejtette, hogy

a hétköznapi életet kétségkívül jellemzik utcai antiszemita jelenségek, bár ennél jóval nagyobb veszedelmet jelenthetne, ha szervezett politikai erő állna mögöttük. *Ennek veszélye ma nem fenyeget*. Továbbiakban a *kormány Janus – arcúságát* vette kritika alá. Nem elég – mondta –, ha a kormányzat csak a külföld kedvéért utasítja el a zsidóellenességet, ugyanis erélyesen fel kellett volna lépnie – belföldön – a Csurka- és Csoóri-jelenségek ellen is. További aggodalmának adott kifejezést amikor magát a *konferenciát is propagandisztikus jelentőségűnek* minősítette. Igazi veszélynek azonban a fajmagyarság, az idegengyűlölet, a magyar nemzeti etnocentrizmus feléledését tételezte.

Az ülést levezető elnök ahelyett, hogy – miként az számos korábbi esetben történt –, vitára bocsátotta volna Komoróczy Géza vitára jócskán buzdító előadását, a soron következő kerekasztal beszélgetést vezette elő s csak annak végeztével helyezte kilátásba az együttes vitát. A szervezés egyik hiányossága, hogy e beszélgetést nem készítették elő, így a *süketek párbeszédének* klasszikus esete állt elő. Hogy ez mégsem történt meg, az a beszélgetés résztvevői – *Endreffy Zoltán, Kiss Gy. Csaba, Kovács Mária, Szabó Miklós, Engländer Tibor* és *Schweitzer József* – helytállásának, néhány irányított kérdésnek és egy közbeiktatott előadásnak (*Henry Siegmann* a demokráciabeli zsidók öntudatáról) volt köszönhető. Így végül is sok tisztességes és hasznos gondolatot kapott búcsúzóul, aki türelmesen és fáradhatatlanul végigülte a délutáni ülésszakot, pezsgő vitát azonban nem.

Schweitzer Gábor

AMI TOURS
IDEGENFORGALMI KFT.
TRAVEL AGENCY LTD.
REISEBÜRO GMBH.
H–1051 BUDAPEST
Nádor (Münnich F.) utca 14.
Tel.: (36-1) 131-7167, 131-7312
Fax: (36-1) 111-7209
Telex: 22-3381

PR
PROVIDENCIA
OSZTRÁK–MAGYAR BIZTOSÍTÓ RT.

az alábbi szolgáltatásokkal áll tisztelt ügyfelei rendelkezésére:
• életbiztosítás • CASCO biztosítás • felelősségbiztosítás •
• kereskedelmi és ipari vállalkozások általános vagyonbiztosítása •
• háztartási biztosítás • szállítmánybiztosítás •
• nagyvállalatok és üzemek egyedi biztosítása egyedi feltételekkel •
• baleset-és betegségbiztosítás • építés és szerelésbiztosítás •
• gépbiztosítás • elektromos berendezések biztosítása •

NEM KELL AGGÓDNIA, SEGÍT A PROVIDENCIA!

H–1146 Budapest, Hungária krt. 178–186 Fax: (361) 122-9220
H–1051 Budapest, Nádor u. 32. Telefon: 153-3218

Dybuk-történelem

Igazi csemegében részesülhetnek a színház-kedvelők az idei évad kezdetén. A *Független Színpad Shalom Án-Ski: Dybuk* című darabját tűzte műsorára, három képben – két részben. A héber kalbalista legenda szerzője polgári nevén *Slómó Zanwil Rappaport*, 1863-ban született Vityebszkben, gyermekéveit is ott töltötte szüleinek házában. A *héderen* kívül soha, semmiféle iskolába nem járt. Már serdülő korában csatlakozott az orosz forradalmi mozgalomhoz, megtanulta az orosz nyelvet – addig a jiddisen és héberen kívül semmi más nyelvet nem értett –, és csakhamar lelkes agitátora lett a cárizmus elleni küzdelemnek. Hamarosan menekülnie kellett Oroszországból, Párizsba került, ahol már írt és publikált, de csak orosz nyelven. 1906-ban visszatért Oroszországba. Itt An-Ski egyre inkább szembesült a zsidó problémákkal, hamarosan fölhagyott orosz nyelvű irodalmi tevékenységével és rövid idő alatt egyike lett a legnépszerűbb jiddis íróknak. A háború alatt és után beutazta Kelet-Európa zsidólakta területeit (Kárpátalját, Galíciát, Litvániát és Bukovinát), és tapasztalatairól egy megrázó könyvet írt: *„Der jiddise hurbán in Pojlin, Galicien un der Bukovine"*. Összegyűjtött műveit halála után, tizenhárom kötetben adták ki, ezek között a legjelentősebbek a már említett munkán kívül a „Zikrojnojsz", (Memoárok), továbbá egy novellagyűjtemény, amely több kötetre terjed. Költői alkotásának csúcspontját a „Dybuk" képviseli, amelyben megkapó erővel mutatja be a haszid életet. Jellemző, hogy a Dybukot eredetileg orosz nyelven írta a petrográdi Művész Színház számára és csak később fordította ő maga jiddis, majd héber nyelvre.

A Dybukot a híres vilnai jiddis színtársulat vitte világsikerre, de a Dybuk költője ezt már nem érhette meg. Alig néhány nappal a bemutató előadás előtt, 1920. novemberében hirtelen meghalt. Végrendeletében, műveinek jövedelmét a jeruzsálemi Héber Egyetemre hagyta.

Színháztörténetileg a legizgalmasabb Dybuk-előadás minden bizonnyal az 1922-es moszkvai Vahtangov-rendezte előadás volt. A híres – akkor még a Lengyelországhoz tartozó – vilnai (jiddis nyelvű) zsidó színház előadása mellett Vahtangov moszkvai előadásának rövid történetét érdemes felidézni, már csak azért is, mert ez már héber nyelven folyt. Vahtangov a nagy színháztudós Sztanyiszlavszkij javaslatára lett a héber színtársulat – a későbbi híres Habima elődje – rendezője. Bár nem tudott héberül, erőteljes húzásokkal a hangsúlyt a vizuális elemekre, a ritusokra és táncokra helyezte, s így elemi erejű élményt nyújtott a nézők azon többségének is, amely nem értette a héber nyelvet. A *Dybuk*, a Turandot mellett, Vahtangov legnagyobb rendezése volt.

Részlet az előadásból: Juhász Károly és Olasz Ági jelenete

A szó hászidok között elterjedt fogalmat jelöl. Olyan halott lelket értik rajta, aki halála után szellemként vándorol, nem találja nyugodalmát, mert életében nem tudta sorsát beteljesíteni.

Magyar színpadon is van hagyománya a darabnak. A magyarországi ősbemutató az Új Színházban volt 1928-ban, *Bársony István* rendezésében, *Harsányi Zsolt* fordításában. Rabbi Aszriel, a miropoli csodarabbi szerepét *Somlai Arthur* játszotta.

1941. március 15-én az OMIK— támogatásával, ismét eljátszották a Dybukot zsidó színészek – már nem valódi színházban, hanem a Goldmark-teremben. Ezt az előadást *Gellért Lajos* rendezte, aki az 1928-as előadásban a *mesulah* szerepét játszotta.

Róbert Péter

Királypuccs, 1921

Megtalálták a bűnöst!

Hetven éve, 1921. őszén zajlott IV. Károly, az utolsó magyar király visszatérési kísérlete, az úgynevezett királypuccs. Az arisztokrácia és a klérus jelentős része támogatta a király trónigényét Horthyval szemben. Sok történelmi név viselője utazott vele azon a különvonaton, amelyet a budaőrsi csatában a kormányhű csapatok megállítottak, és a királyt elfogva Tatára, Tihanyba, majd Bajára vitték. Itt vette fel egy kisebb angol hadihajó, egy monitor, amely őt számüzetése és halála helyére, Madeira szigetére vitte.

Az újkori történelemben szokatlan módon a trónfoglalási kísérlet résztvevői nem részesültek büntetésben. Persze voltak kivételek, a korabeli sajtó beszámolt arról, hogy azért példát statuáltak. Találtak egy személyt, aki nélkül az exkirály nem jutott volna Budaőrsig. El is nyerte büntetését, a setétlelkű. Megdorgálták és idő előtt nyugdíjba küldték *Reisz Sándor* mozdonyvezetőt, aki a király különvonatát vezette. A volt frontkatona egyike volt a MÁV kevés zsidó alkalmazottjának és az egyetlen izraelita azon a bizonyos vonaton.

Mint nyilatkozataiban panaszolta, ő csak – mint kiváló szakember – felettesei utasítására cselekedett. Nagy megtiszteltetésnek vette, hogy a király a vezetőfülkében a szénre leülve barátságosan elbeszélgetett vele.

Többször rá is lőttek a vonatra. Amikor Károly megkérdezte, hogy nem fél-e, azt válaszolta, hogy mint zsidó, mindenképpen meg akarja tartani a királynak tett katonai esküjét.

A keresztény kurzus légkörében jellemző módon kipécézték „bűnösségét". Fellebezései dacára 1922. március 21-ével végképp megfosztották állásától, csekély fizetéssel nyugdíjazták.

-bert

„Szenvedés és hátránylicitjáték"

*(Válasz Diósi Ágnesnek)**

Úgy vélem, Diósi Ágnes – köz- és szakmai életünkben példamutatóan mértéktartó hangnemben megfogalmazott bírálata tanúsága szerint – félreértette tanulmányomat. Ha valaki kritikáját összeveti a Régió című folyóirat 1991/1. számában közölt tanulmányommal, azonnal fölfedezheti, hogy olyasmiket bírál, ami inkriminált írásomban nem szerepel. Nem írtam azt, hogy „Magyarországon sosem volt cigányüldözés". A Régióban közölt tanulmányom kandidátusi disszertációm utolsó fejezetét tartalmazza, azzal a különbséggel, hogy néhány bevezető sorban utalnom kellett a folyóirat olvasói számára a cigány-holocaust történelmi előzményeire is.

Nem tudom, Diósi Ágnes hol olvasta munkámban, hogy én a „mindössze" (sic!) szócskával minősítettem volna a magyarországi cigány-holocaust áldozatainak számát. Ha jelen volt 1991. április 13-án a Közgazdaságtudományi Egyetemen rendezett cigány-konferencián, akkor emlékeznie kell arra, hogy én ott is azt hangsúlyoztam: egyetlen egy ember megölését is megbocsáthatatlan bűnnek tartom. Tanulmányomban részletesen és tételesen fölsorolom, hogy cigány-voltuk miatt, tehát faji alapon kiválogatva, munkaszolgálatra hurcolva, internálva és deportálva, tömegsírokba lőve hol és hány magyar cigány pusztult el 1944–1945-ben Magyarországon.

Diósi Ágnes és hozzá hasonlóan több cigányszármazású értelmiségi úgy véli, hogy a cigányokat Magyarországon, mint „emberszámba sem vett kisebbséget" nem tartották számon, nem vették nyilvántartásba, ezért fordulhatott elő, hogy 1944–1945-ben nagy létszámú közösségek „nyomtalanul tűnhettek el".

A levéltári források, a publikált statisztikai adatok, dokumentumok nem támasztják alá ezt a vélekedést. Magyarországon a hatóságok mindig is nagy figyelemmel kísérték a cigányokat. Rendeletekkel, törvényekkel, szép szóval és hatósági erőszakkal próbálták őket letelepíteni, kóborlásukat megakadályozni. A falvak, járások, városok és megyék már a XIX. század második felétől igen részletes adatokkal rendelkeztek a területükön élő cigányokról. Figyelték, adminisztrálták őket a körorvosok és a csendőrök, jelentéseket írtak róluk a tanítók és a bábák is.

1944–1945-ben nem lehetett nagy létszámú közösségeket „nyomtalanul" eltüntetni. A bürokrácia működött, a rendőrök, csendőrök, szolgabírák tevékenységüket pecsétes, hivatalos papírokkal igazolták. Ahonnan 1944–1945-ben valóban elvitték a cigányokat, ott én ezt dokumentálni is tudtam. 1944. tavaszán–nyarán, de még az ősz egy részében is a magyar hatóságok minden energiáját lekötötte a zsidókérdés „végső megoldása". A cigányokkal a németek sem törődtek Magyarországon. 1944. szeptembere előtt *nincs nyoma* annak, hogy a rohamosasn zsugorodó területű Magyarországon bárhol bárkit azért, mert cigány, üldöztek volna. Hogy mi történt 1944. szeptembere után, azt próbáltam elmondani a Hadtörténelmi Közlemények 1991. júniusi számában megjelent tanulmányomban, amely a cigány katonai munkaszázadokról szól, valamint a Régió-béli tanulmányomban. 1945. február–márciusban a nyilas hatóságok megpróbálták a még uralmuk alatt lévő nyugat-dunántúli megyékben internáltatni a cigányokat. Vas- és Zala megye alsóbbfokú hatóságai ezt a rendelkezést nem hajtották végre. A főszolgabírák jelentéseikben arra hivatkoztak, hogy járásukban csupa rendes, dolgos cigány él (*él*, tehát még mindig ott éltek ezidőtájt!), internálásuk nem indokolt és a hadihelyzet miatt végre sem hajtható.

1957–1972 között összesen körülbelül nyolcvanezer ember nyújtott be a *Nácizmus Üldözötteinek Bizottságához* úgynevezett kártérítést igénylő adatlapot. A dossziékat az *Állami Értékforgalmi Bank Rt.* páncélszekrényeiben őrzik, módomban állt ebben a hatalmas anyagban kutatásokat folytatni. A cigányok által benyújtott adatlapok száma nem éri el a háromszázat sem. Minden faluból, városból, ahonnan valóban elvittek cigányokat, nyújtottak be ilyen adatlapot, míg a Tisztántúlról, a Duna–Tisza közéről szinte egyet sem.

Egyik cigány ismerősöm, amikor „bevallottam" neki, hogy nyolc évi országjárás, levéltári kutatómunka eredményeképpen arra a következtetésre jutottam, hogy a cigányüldözések Magyarországon körülbelül ötezer embert érintettek, boldogan kiáltott föl: „Hát ez nagyszerű, micsoda szerencse, hogy a náciknak és a nyilasoknak már nem volt idejük több cigány honfitársunkat meggyilkolni!" Vele örültem én is.

Karsai László

* Diósi Ágnes írása a Szombat szeptemberi számában jelent meg.

„Gyerekarcokat markolok vissza Izraelnek”

Mezei András különös hangulatú tényversei a közeljövőben Izraelben is megjelennek – héberül. A költő erre az alkalomra írta az alábbiakat:

Nálunk nem mítosz és nem kitalálás: saját hamvaiból született meg Izrael. A Főnix-hasonlat nálunk nem hasonlat, hanem a zsidó létezés alapképlete, mert otthagytuk hamvainkat a piramisok mellett, hogy a sivatagban szülessünk újjá, és otthagytuk hamvainkat a pusztában, hogy föltámadjunk a honfoglalásban. Izrael elhurcolt törzseinek hamvai épültek bele élő sejtekként Júdeába, hogy a zsidó állami lét holocaustjának szétszórt hamvaiból keletkezzék a kétezer esztendős gáluti létben a megmaradás és az újjáéledés, a térben és időben rendszeresen bekövetkező pogromok spiráljain keresztül, egészen a nagy holocaustig, melynek hamvaiból támadt föl az új zsidó államiság. Ha van nép, amely elmondhatja, hogy szenvedéseinek *értelme* volt, az a zsidó nép. Bőrünkön érezzük, csontjainkban hordozzuk az időt. Génjeink emlékezetében halljuk a sófár-kürt hang-rianását. Idegsejtjeinkben is benne van a kiszolgáltatottságok érzet-emlékezete; a zsidó nép nem-gyáva halálainak hamvaiból született hősiesség a római kereszten, az inkvizíció máglyáin, a kozákok lándzsáival átszúrt mellekkel, baltáktól hasított fejjel a lepecsételt marhavagonokig, az auschwitzi gázkamrákig. Nem mítosz, nem kitalálás, hogy Izrael a saját hamvaiból született újjá. Mert, ha nemzedékről-nemzedékre mindig úgy vesszük, hogy *mi* álltunk ott a Szináj hegyének lábánál, *mi* mondtunk igent a Törvényre, mielőtt még meghallottuk volna annak értelmét, hogyne volnánk azonosak a Nílusra kitett zsidó csecsemőtől a sivatag halottjain keresztül halálainkkal is. Isten agyagból gyúrta Ádámot, de az új zsidó államot népének hamvaiból teremtette. Az Auschwitz felé csattogó vonatok megérkeztek Jeruzsálembe. Ti vagytok azok, akik MEGÉRKEZTETEK! Metafizikából és a huszadik századi lét világvalóságából születtetek újjá. S ha csak egy pillanatig is megéreztétek a Scud-rakéták alatt a tehetetlenségre kényszerült kiszolgáltatottságot, megsejthettétek azt is, hogy miből származik Izrael bátorsága.

Izraelben nincs „ismeretlen katona” – minden hősi halottnak külön arca van. A hatmillió nem massza. Nem „szappan”. Nem hamutömeg. Minden halottban engem öltek meg. Én haltam meg. Az auschwitzi szemüveghalom minden egyes dioptriás üvegén keresztül én nézek ki a világra, én illesztem vissza a levágott hajhegyek hajcsomóit a koponyákra. A gyerekcipők százezreinek lábacskáit én illesztem vissza a megöregedett bőr üregeibe. A rongybabák, mackók halmai fölött gyerekarcokat markolok vissza Izraelnek, hogy lányaink kihordják őket. Hogy megszülessenek. Ez az értelme az én munkámnak itt a HELYSZÍNEN. Magyarországon.

Mezei András:

Szelektáláson

Kesztyűs kezével vállam megérintette
Mengele. Szétválasztott. Anyám ott pusztult,
de a balvállamat azóta úgy cipelem,
mint hogy ha más test része volna
e világon, melynek Istenét nem ismerem.

Béla

Most a bal lábát előre rúgja,
mintha díszlépést vágna ki.
A jobb térde összecsuklik.
A vállai előre buknak.
Barátomat én cipelem.
A lábai lemaradnak.
A negyedik nap reggelén
a hosszan elnyúló menet végén
az utolsó méterek: EZEK.

Günskirchen

Előttem

megannyi fű-zöld párolgó posztó:
hát, háton-hát, megannyi katona-kabát.
A láger őrei futnak a szállásuk fele
a fagyott hullákon át, s felborult
üres kondérok között, a szabadulás
páni félelmében angyalodik,
a tömeggyilkosok belépnek egy-egy
vastag fatörzsbe – hátuk moha.
Bent a barakkban kis csoportokban, ahogy
a foglyok összeverődnek úgy csap össze már
megannyi hálaima.

A 20179-es

Száradjon el a jobbom,
ha elfelejtem tetovált balkezem.

A zsidó próféta utolsó intése

„Aztán, nehogy valami hülyeséget
kövessetek el ismét –,
amíg én halott leszek!”

(Herzl)

Kortárs képzőművészet Izraelben

Alig száradt meg a tinta a magyar–izraeli kulturális egyezményen, máris létrejött az első nagyszabású művészeti tranzakció, a *Joseph Hackmey gyűjtemény* bemutatkozása Budapesten. A Várpalota impozáns, diadalívnek is beillő kapuin áthaladva elénk tárul az — épület ezüstös színekben ragyogó, eklektikus udvara. Az évszázadok távolából letekintő ablaksorok közül alábukó kék-fehér, Dávid-csillagos lobogó jelzi, hogy ezen a helyen, ahol megannyi nagy művész és kultúra megmérettetett az elmúlt években, most az izraeli képzőművészet jelentkezik. Egy olyan ország művészei mutatkoznak be, ahol a művészet közügy, ahol minden kiállítás esemény, szinte népünneoély, és ahol minden házigazda büszkén mutogatja saját kis gyűjteményét. Talán a pontozatlan héber írás vizuális kényszere, talán az izraeli táj, vagy a szétszóratás országaiból érkező „törzsek" legkönnyebben megtanulható közös képi nyelve teszi, hogy a z izraeli társadalom azon kevesek közé tartozik, ahol a szín és forma visszanyerte ősi rangját. Az izraeli képzőművészetből kiragadott keskeny szelet, a Joseph Hackmey gyűjtemény, korunk legerőteljesebb áramlatának – az avantgardnak – izraeli művelőit mutatja be, illetve azoknak is csak egy kis részét. A friss, dinamikus, méreteiben is „megrázó" képek láttán azt hihetnénk, hogy ifjú titánok forgatják az ecsetet. Pedig többségükben túl vannak azon az életkoron, melyet középnemzedéknek szoktunk nevezni. A legfiatalabb az 1947-ben Tunéziában született *Ofer Lellouche*, akinek feketére mázolt 4 méteres vászna alatt nyitotta meg a kiállítást *Dávid Katalin* művészettörténész és *David Kraus* izraeli nagykövet. A kép címe: Jeruzsálem. Aki ismeri a jeruzsálemi művészeti iskolát, magát a fény városát, az megdöbben. Polgárpukkasztás ez a javából. Tagadása a nemzeti értékeknek, mindannak amit az „alija", a Jeruzsálembe való felmenetel jelent. Ki tudja? Talán arra sarkal, hogy felülvizsgáljuk a közhelyszámba menő fogalmakat, miközben maga is közhely, pimaszul idegesítő banalitás.

A csapat legidősebb tagjának, az 1920-ban született Michéel Grossnak a bejárattal szemben elhelyezett diptichonja fogadja a látogatókat. Sárgái az ország színeit idézik – mondhatnánk egy kis belemagyarázással, de erre most semmi szükség. Bármely ország színeit felidézhetik ezek a képek. Kirekesztenek mindent ami „izraeli motívum", ami zsidóság.

Az 1936-ban született és a tel-avivi Avni Intézetben tanult *Moshe Gersuni* képein meg-megcsillan valami ebből. Az absztrakt expresszionizmus stílusában készült robosztus, „földszagú" képeken a szertelenül odahajígált színfoltok úgy épülnek egymásra, mint egy hegyomlás ködfoltjai. Az izraeliséget jelképezik, az egyenrangúvá válást a föld népeivel. A hatalmas méretű papírlapokra vegyes technikával készült munkáknak bibliai címeket ad. A „Kelj fel! Ébredj szenderségedből.", vagy az „Azon a napon felemelem Dávid ledőlt sátrát." cím az államalapításra utal. Az 1989-ben 62 évesen elhunyt *Aviva Uri* „Cím nélkül" aposztrofált képei tág teret engednek a képi gondolkodásnak. Tisztán, szavak nélkül fejezik ki azt, amit talán nem is lehet másképp. Ecsetje alól tömbök szakadnak ki, mint a tengerpart faláből kitépett sziklák.

Cím nélkül jelzi polifónikus zenei akkordokat idéző vásznait az 1926-ban Lengyelországban született *Moshe Kupferman* is. Tömörség és elegancia. Képpel szól, szavak nélkül, még azt az egy-két szavas kisegítőt is mellőzi, amit a képcímek jelentenek.

A kiállításon járkálva elgondolkodunk azon, hogy bár mellőzik a hagyományos zsidó jelképrendszert, mégis egy különleges módon asszimilálódott nép üzenetei ezek a képek. Olyan embereket képviselnek, akik identitásuk folytonos bizonygatását nem érzik szükségesnek.

Mohse Gershuni: Katona! Katona! 1981

Ori Reisman világában az ember és környezete központi helyet foglal el. Körüljárja a posztavantgard határait és át-átkacsint egy másik világba. Tájképei időtlenek, mint a Galil hegy-völgyei, s hogy a tájon nyomot hagyó kéz emberé-e, vagy Istené, nem lehet tudni. Az övével ellentétes világ *Raffi Lavié*. Tüzes színű kompozíciói ismeretlen tárgyakat lövelnek a magasba, mint a fortyogó vulkán. Alkotásai monumentalisak, de mentesek a méretkultusztól. Szinte aprónak tűnnek a két-három méteres vásznak árnyékában.

A Joseph Hackmey gyűjtemény nemcsak egy ország művészi ízlését képviseli, hanem egy gyűjtőét is. Hackmey azok közé a kevesek közé tartozik, akik felismerték az értékét és megvásárolták az avantgard művészek különböző csoportjainak alkotásait, megalapozva ezzel olyan kollekciókat, amelyek megállják a helyüket a világ bármely múzeumában.

Hackmey művészei „szelíd" avantgardok, akik a klasszikus hagyományokon nevelkedtek és annak alaptörvényeit sohasem tévesztették szem elől. Az egyre vadabb és formabontóbb törekvések megjelenésével a nemrég még sokkoló alkotások megszelídülnek. De az a szabadságérzet, mely a nézőt ezen a kiállításon elfogja, nem veszített és a jövőben sem fog veszíteni erejéből.

(Joseph Hackmey gyűjteménye a Budapesti Történeti Múzeumban)

Magén István

Chagall-galéria

Add vissza a gyerekkoromat...

Ha kinézek az utcára, előttem az iskola kapuja. Látom a gyerekeket, többen autóval jönnek. A szülők munkába menet teszik le gyermekeiket, és nyilván ugyanúgy búcsúznak tőlük, mint ahogy búcsúztatták valamikor a régi szülők a régi gyerekeket: Légy jó, kisfiam! Figyelj szépen, dolgozz szépen!

Sok-sok iskolakezdésen túl, egy pedagógus életútja ez. Elmosódnak az évek, az iskolák, de *az* az iskolakezdés égve él bennem, kitörölhetetlen.

Mindannyian sérültek, begyógyulatlan, kiheverhetetlen sebekkel: tanárok, gyerekek. Talán túlságosan is korán fogtunk hozzá, hogy valahogy elkezdjük az életre szoktatni ezeket a felsebzett lelkeket: magunkat és a többieket is. *Zsidó gimnázium 1945.*

*

A gyerekek szeméből is kitörölhetetlen a történelem, mely kitépte őket az iskolából, kitépte belőlük gyermekkorukat. Emlékeik félelmetesek. Az ő élet-iskolájuk megtanította őket hazudni, hazudni nevet, vallást, megtagadni önmagukat.

A Mauzi, ahogy otthon nevezték. Őt a családjával a Dunába... A másik meg közel ment a gettó falához.

És a Steiner Cica? Vele a Svéd Konzulátuson találkoztam 44-ben. Kis batyújával állt és várt valamit. A házbelieket a határig terelték, a felnőtteket továbbvitték, a gyerekeket otthagyták. Két kislány, úgy tízévesek voltak, jöttek haza(?). hazafelé. Mennyi hazugság és mennyi emberséges segítség kellett ahhoz, hogy visszajussanak. Úgy tudom Cicát valami gyerekbetegség vitte el.

*

Az osztályomban tizenkét kislány ült 45 tavaszán. Mindegyik szép volt. Igazi gyerekeknek látszottak. Közülük kettőnek voltak csak meg a szülei. Március volt. A legrövidebb iskolaév, amire emlékszem. Magda, aki akkor a tizenkét kislány között ült az iskolapadban, határozottan emlékszik, rájuk bíztam: rajzoljanak, amit akarnak! Azt sem tudom, honnan szereztünk papírt, ceruzát. De ők rajzoltak. Rajzolták, ami bennük volt. A múltat, a jelent.

*

A lányok, akiknek a rajzai a kezemben vannak, szanaszét szóródtak a világban. Ma tisztes nagymamák ők, akiknek az unokái nyilván nem kíváncsiak a nagymama őskori emlékeire, amiről *annyira nem jó* beszélni.

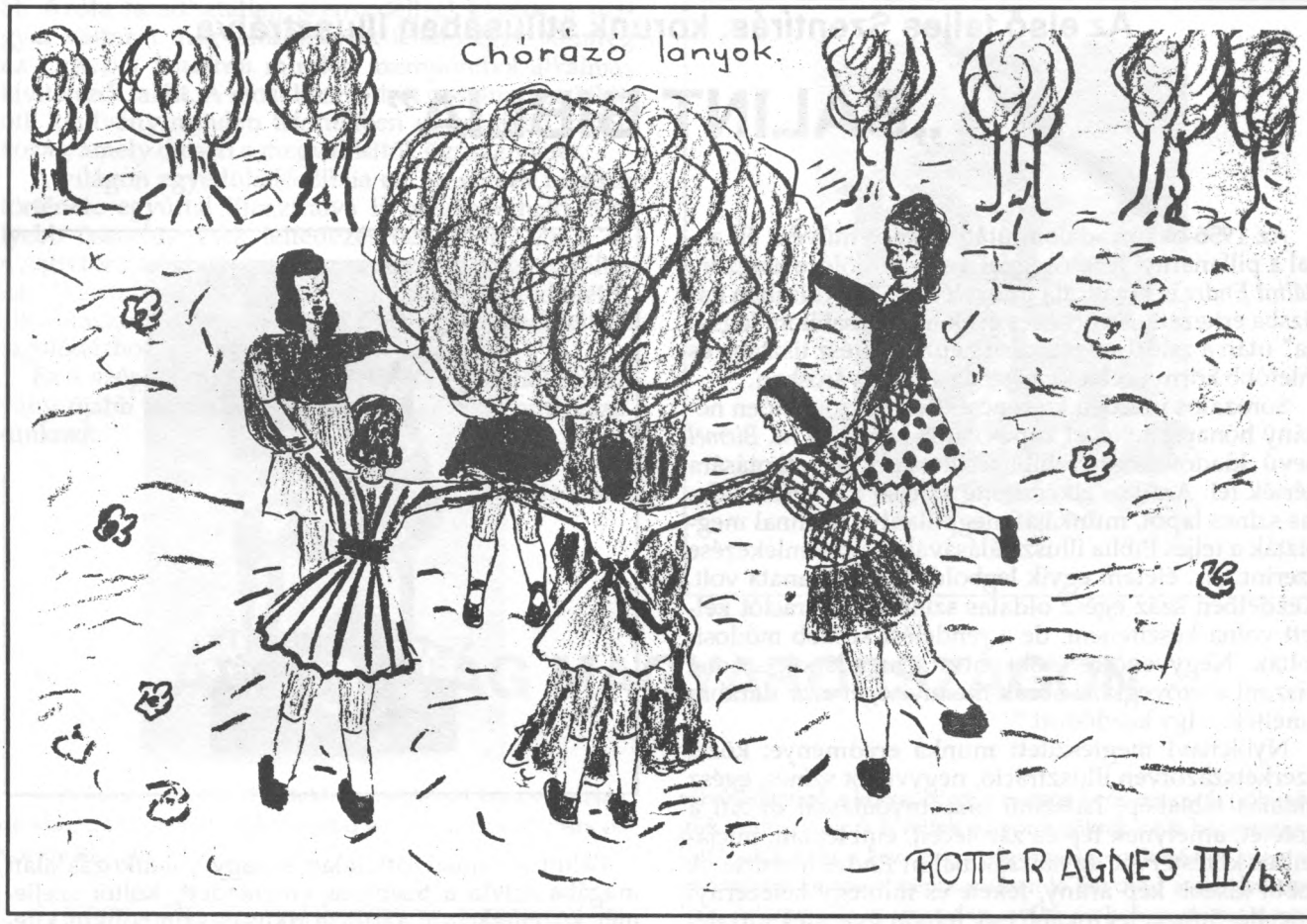
Én mégis nekik ajánlanám ezeket a rajzokat. A tizenkét kislány, 1945-ben készített és mindmáig megőrzött rajzait, melyeket a Chagall Galéria (Garay u. 48.) állít ki november 17-től december 13-ig.

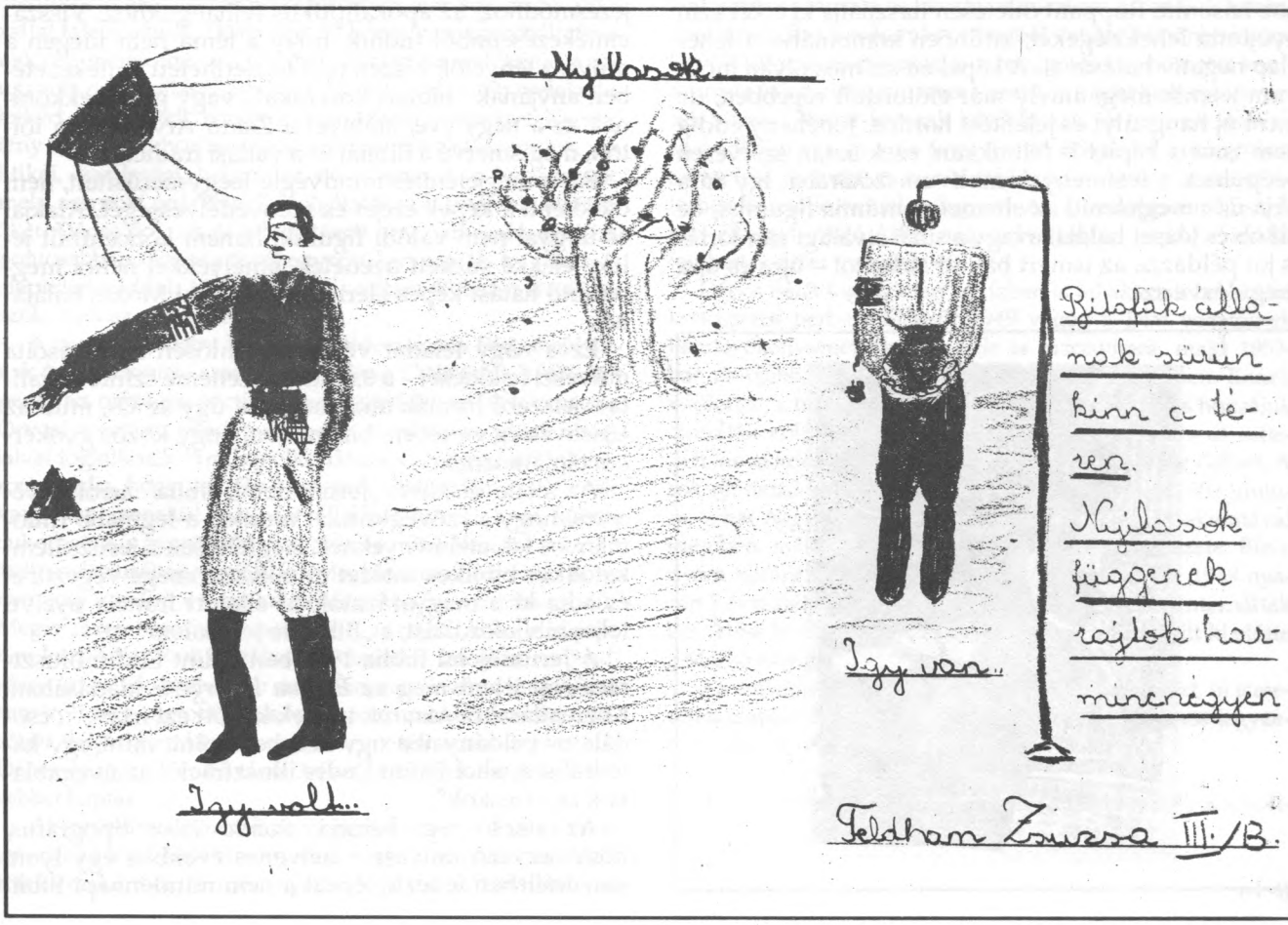
Kertai Klára

*

A Szombat e havi számát a gyermekrajz kiállítás anyaga illusztrálja.

CONCERTO
H·A·N·G·L·E·M·E·Z·B·O·L·T
1074 Budapest, Dob utca 33. ☎ 121-64-32
KOMOLYZENEI LEMEZEK VÉTELE — ELADÁSA
Nyitvatartás:
hétfőtől péntekig 12–19 óráig
vasárnap 12–16 óráig

Chórázó lányok.
ROTTER AGNES III/b

Nyilasok
Így volt...
Így van...
Bitófák állanak sűrün kint a téren.
Nyilasok függenek rajtok harmincegyen
Feldhan Zsuzsa III./B.

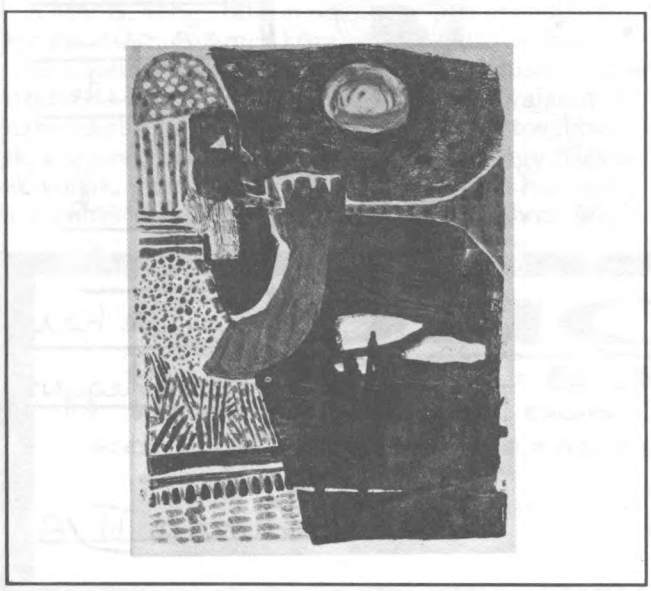
Az első teljes Szentírás, korunk stílusában illusztrálva

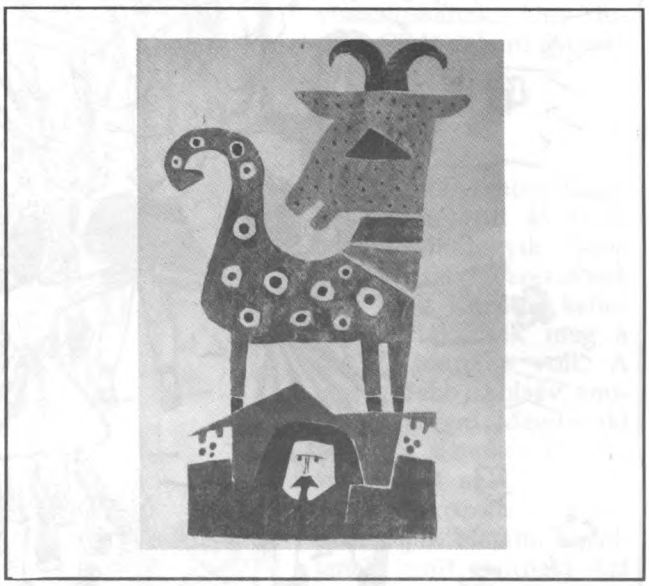
„BÁLINT BIBLIA"

Az 1956-os forradalom után számos művész élt azzal a pillanatnyi lehetőséggel, hogy külföldre utazzon. *Bálint Endre* is kiváltotta útlevelét. 1957 áprilisában Párizsba érkezett. Az ötvenes évek hazai „babiloni fogsága" után a zsidó származású képzőművész tisztább és ihletőbb környezetet keresett az áhított városban.

Sorozatos véletlen szerencséknek köszönhetően néhány hónap elteltével kapcsolatba került az *M. Biemel* nevű kiadóval, ahol bibliai illusztrációk alkotására kérték fel. Amikor elkészítette az első hat egész oldalas színes lapot, munkáját megpillantva azonnal megbízták a teljes Biblia illusztrálásával. Visszaemlékezése szerint: „... életem egyik legboldogabb pillanata volt. Kezdetben száz egész oldalas színes illusztrációt kellett volna készítenem, de a rendelést később módosították. Negyvenötre csökkent a színes lapok száma, viszont a szövegközi ábrák mennyiségét ezer darabra emelték... Így kezdődött."

Nyolchavi megfeszített munka eredménye: közel ezerkétszázötven illusztráció, negyvenöt színes, egész oldalas táblakép, hatszínű ofszetnyomással díszíti a kötetet, amelynek fej- és záróléceit, emblémáit, iniciáléit és kötéstervét ugyancsak Bálint Endre tervezte. A többi kisebb kép arany, fekete és mintegy kétezernyi iniciálé. Stílusa leginkább egy felnőtt gyermek rajzaihoz hasonlít. Roppant ötletesen használja ki a két szín nyújtotta lehetőségeket, kitűnően kombinálva a fehér alap negatív hatásával. A képeken számos olyan motívum jelenik meg, amely már előfordult régebben, de most új hangsúlyt és jelentést hordoz. Jónéhány eddig nem ismert képlet is felbukkan, ezek aztán szervesen beépülnek a festmények motívumszótárába. Így Sára sírja újra megjeleníti az eltemetett múmia figuráját, de Jákob és József halála, avagy a sinai sivatagi vándorlás is jól példázza az ismert bálinti sírboltot – újra és újra megidézve azt.

Bálint szemmel láthatóan e nagy vállalkozás alatt magába szívta a Szentírás emelkedett, költői szellemét, közelférkőzött az allegórikus és szimbólikus kifejezésmódhoz, az apokaliptikus felhangokhoz. Visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a téma nem idegen a művész lényétől, hiszen újra feléledhetett emlékezetében anyjának „bibliás korszaka", vagy gyermekkorának az a négy éve, amelyet a Zsidó Árvaházban töltött, megismerve a Bibliát és a vallási tradíciót.

Bár a megjelenítés mindvégig leegyszerűsített, nem csökkenti a képek erejét és szenvedélyességét. Alakjai és tárgyai nem valódi figurák, hanem koncentrált jelek, jelekké sűrített üzenetek, amelyekkel néhol megrendítő hatást képes elérni, így például Mózes halálánál.

Ez a nagy feladat végülis jelentősen befolyásolta művészi fejlődését – a Szentírás szelleme szinte sugallta a jelszerű formák alkalmazását, úgy az Ó-, mint az Újszövetség esetében, bizonyítva, hogy közös gyökérből táplálkoznak.

Az általa díszített „Jeruzsálemi Biblia" arról nevezetes, hogy a szövegkritikai munkát a legújabb tudományos követelményeknek megfelelően a jeruzsálemi katolikus biblikus intézet munkaközössége végezte el és adta ki a magyarázatokkal ellátott francia nyelvű teljes bibliafordítást, a „Bible de Jerusalem"-et.

A Jeruzsálemi Biblia 1959-ben Bálint Endre illusztrációival jelent meg az *Édition Labergerie* kiadásában. Közreadásakor *Mauriac* többek között ezt írta: „... csodálatos példányaiba úgy kell behatolni, mint egy katedrálisba, ahol Bálint Endre illusztrációi az üvegablakok és a freskók".

Az alkotó régi barátja, *Szántó Tibor* tipográfus, könyvtervező művész a hetvenes években egy lyoni katedrálisban fedezte fel ezt a nem mindennapi Bibli-

át. Azóta fáradhatatlan szenvedéllyel kereste a magyar változat megvalósításának lehetőségét. Nemrég az *Egyetemi Kiadóban* minden szempontból alkalmas kivitelezőt talált. A most közreadott posztumusz bibliofil kiadvány minden tekintetben egyedülálló vállalkozás, amely dicséri a megvalósítók ügyszeretetét.

A világon egyedülálló Biblia ez, amelynek minden története egyúttal illusztrálva is megismerhető. Mélyebb összefüggések felfedezésében *Nyíri Tamás* lényegretörő előszava segíti az olvasót. A magyar változat illusztrációinak száma különbözik az eredetiétől, alkalmazkodva több helyen a fordításból eredő eltérő tagolódáshoz.

Ez a szép és minden tekintetben egyedülálló kiadvány újabb mérföldkövét jelzi hazai könyvművészetünknek.

Babits Antal

ÁVÓS VILÁG MAGYARORSZÁGON

– olvasható az elmúlt hetekben megjelent könyv fedelén, de számunkra ennél többet mond az alcím: Egy cionista orvos emlékiratai.

A háború utáni törvénytelenségekről megjelent dokumentumokban, visszaemlékezésekben már sok zsidó áldozattal találkoztunk, *Dénes Béla* 57 hónapos megpróbáltatásának oka mégis eltér a többi memoárban szereplőkétől. Azok ugyanis nem vallásukért, nemzeti öntudatból tett cselekedeteikért szenvedtek, hanem el nem követett tettekért. Keresztény sorstársaikhoz hasonlóan, vezető közéleti szerepük, politikai, gazdasági helyzetük szúrt szemet a hatalomnak, mely zsarnoki érdekeinek szolgálatában bíróság elé állította őket. Dénes doktort és kilenc társát azonban zsidóságukért, pontosabban cionista tevékenységükért fogták le, s nem is alaptalan váddal. 1949 tavaszán valóban többszáz fiatalt kiszöktettek az országból.

A szerző diákként lett a Szociáldemokrata Párt, majd annak önálló cionista szervezete, a *Poalei Cijón* tagja, 1945 után pedig az országos pártként bejegyzett *Ihud Mápáj* vezetője. Orvosi hivatását feladva csak szervezetével és annak újságjaival foglalkozik. Amikor elkezdődik a sztálinisták nyílt terrorja, tudja, hogy veszély fenyegeti, s bár érvényes útlevele van, nem menekül. Áldozatvállalását növeli, hogy súlyos cukorbeteg, s gyermekkori paralizise mankókra kényszeríti. 1949 márciusában fogják le. Megkínzatásához elég, hogy nem kap inzulint s a puskatus béna lábaira is rá-rácsapodik. Mégis „szerencsésnek" mondható, mert azokban a napokban kezdődött *Rajk Lászlónak* és társainak lefogása, az Andrássy úti cellák értékesebb zsákmányra várnak, a bíróságnak sem volt még metodikája a koncepciós perekhez, ezért a későbbi ítéletekhez képest enyhe büntetést szabtak ki rájuk: Dénes és másodrendű társa 3 évet, a többiek ennél is kevesebbet kaptak.

Az emlékirat nemcsak azért egyedi, mert a fogság zsidó szívvel és fejjel átélt élményeiben fogant, hanem mert alkotója orvosként betekintést nyert a fogvatartás mechanizmusába. Jellemző a korra, hogy a rangos ávós orvosok (többségük zsidó), maguk is féltek a nyomozóktól, saját beosztottjaiktól, akik még a kezelést, gyógyszerszolgáltatást is megtagadhatták. Persze ebben a műben is felvonul a rabtársadalom: arisztokrata és újgazdag, nyilas és kommunista, a malenkij robot áldozata és Horthy minisztere. Hozzájuk hasonlóan a zsidókat is más-más otthonból vetette börtönbe a sors. Együtt ült gyáros és szélhámos, emigrációból hazatért kommunista és szociáldemokrata vezető, korábbi koncepciós perek bírája a Kádár-korszak későbbi szürke eminenciásával, szabadkőműves és volt ávós. Hadd bővítsem a könyvben szereplők névsorát. A szerző többször említ egy, a megőrüléshez közelálló névtelen foglyot. Az a nemrégiben Miskolcon elhunyt *Máté Iván*, nagyműveltségű, a jiddis irodalomban is jártas újságíró volt.

Dénes Bélát fogságában két ízben is fel akarták használni koncepciós perben. Először 1949 végén a *Joint* vezetőinek kémtevékenységét akarták vele is bizonyítani, majd 1953-ban az újabb, úgynevezett második cionista perben. Ennek vádlottjai, a hitközség asszimiláns vezetői voltak, s hozzájuk csatolták volna az Államvédelmi Hatóság éveken át rettegett, de akkor már szintén lebukott vezetőjét, *Péter Gábort*. A sok rémisztő tény között is megdöbbentő, hogy 1953 júniusa, tehát *Nagy Imre* kormányra kerülése után is, akaratával szemben, még működött a törvénytelenség gépezete. Bizonyára feltűnt e recenzió olvasóinak, hogy Dénest 1949 nyarán 3 évre ítélték, mégsem volt szabad 1953-ban. Internáltak büntetése letöltése után, és csak 1954 tavaszán nyílt ki előtte a Markó kapuja.

Az emlékirat 1958-ban készült Izraelben. Így azt, új ismeretek alapján Schmidt Mária egészítette ki hasznos jegyzetekkel, és írt hozzá elő- és utószót.

(Dénes Béla: Ávós világ Magyarországon. Kossuth Könyvkiadó)

(-i -l)

„sodrában a szörnyű malomnak"

„...a felleg alatt sodrában a szörnyű malomnak" – e Babits idézet részlete a mottója és egyben a címe is *Szilárd Gyula* nemrég megjelent könyvének. Misztifikált utalás ez a sors kifürkészhetetlen rendjére, illetve rendetlenségére, mely tízmilliók halálát okozta. *„A Titkok Könyve ez* – írja *Mezei András* az előszóban – *mitől marad életben, akinek hetvenhétszer is el kellene pusztulnia."* A könyv fordulatos, bár Szilárd Gyulának esze ágában sincs izgalmas fordulókat kanyarítani. A történelem az izgalmas. Szilárd férfias önmegtartóztatással „emberpróbáló időknek" nevezi azokat az éveket, melyeket a történelemkutatás a legszélsőségesebb jelzőkkel illet. Próba volt valóban, de nem annak szánták. Akik a próbatételt elszenvedték, nem voltak sem vagányak, sem kalandorok, hanem egyszerű zsidó emberek voltak, mint bármelyikünk.

„Nem vagyok író..." – jelenti ki Szilárd, ezzel lerombol bizonyos belső határokat, melyek gúzsbakötnék, hogy újabbakat, tágasabbakat építsen ki magának, a dokumentumregényét. Valóban nem író, de nem azért, mert nem volna hozzá tehetsége. Sokkal inkább azért, mert a kor, melyben életét leélte, nem adott lehetőséget azoknak az egykönyves íróembereknek, akik nem voltak hajlandók mások szájaíze szerint papírra vetni gondolataikat. Mint műbútorasztalos kereste a kenyerét, elfojtva magában a művészi ambíciókat, melyek nyugdíjas éveire a felszínre törtek. Kiválóan rajzol – a könyv címlapját a saját megdöbbentően szép illusztrációja díszíti –, sajátos, utánozhatatlan famunkáit már a Nemzeti Galériában is bemutatták.

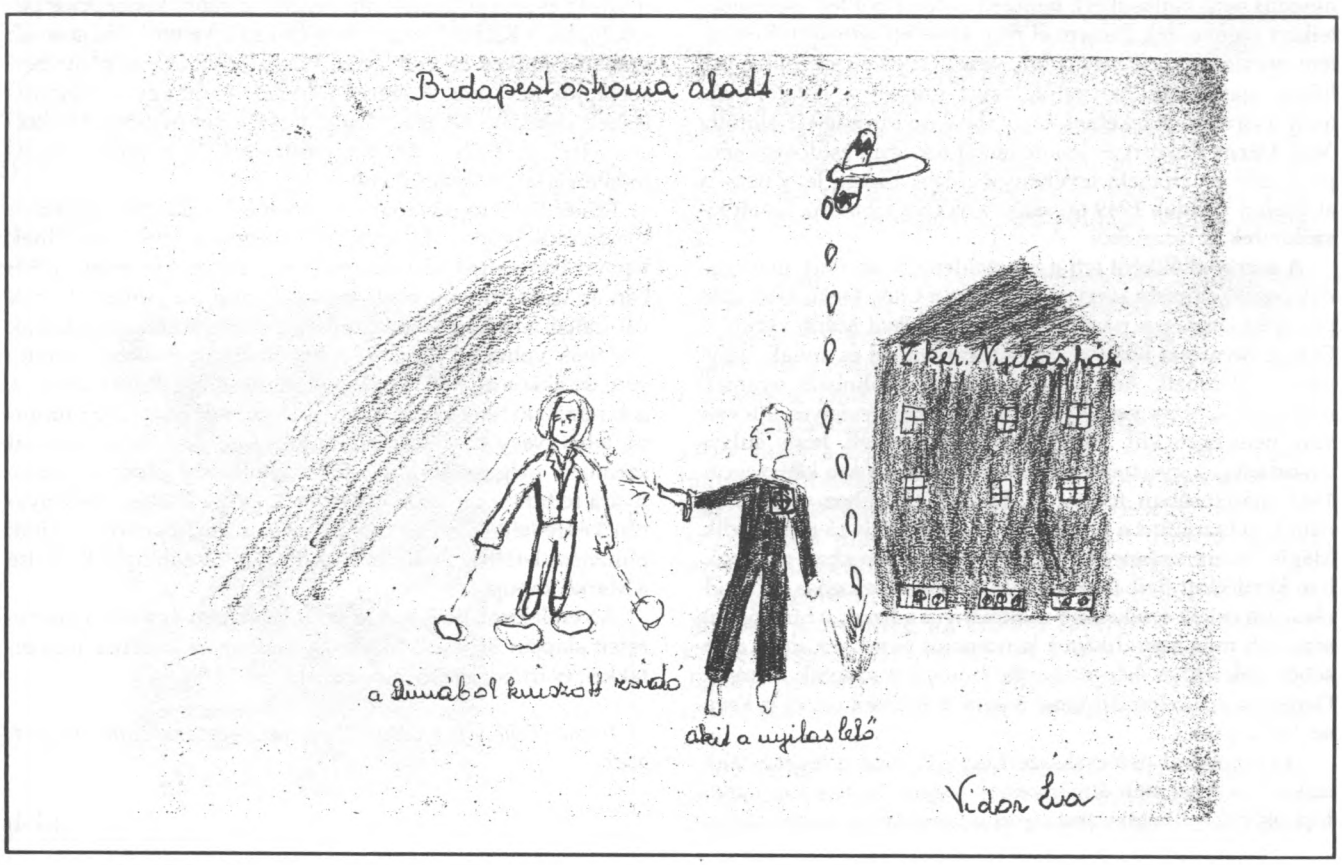
Először kéziratban olvastam a könyvet, valamikor az elmúlt esztendőben, gyűrött szélű, ronggyá olvasott lapokon, ahogy kézről-kézre járt ismerősei körében.

Többnyire jelen időben, egyes szám első személyben ír, kissé szögletes mondatai harapófogóként zárják körül az olvasót. Nincs hová menekülni ebben a reménytelenségben. Csak előre, mindig csak előre a biztos halálba *Mauthausen-be.* Emléket állít az ismeretlen munkaszolgálatosnak, aki vissza mert ütni. Megismerhetjük a magyar hadsereg brutális módszereit, a kiszolgáltatottakkal szadista játékokat űző katonákat, de azt a keveset is, aki megpróbált segíteni.

Néha profi írókat megszégyenítő erővel tömöríti gondolatait. *„Közben lassan beesteledik... Néha egy-egy honvéd vagy tisztes is felbukkan, majd távolodó alakjuk eltűnik a kisváros sötétjében."* Egyetlen, villanásnyi, Krúdy világát idéző kisvárosi hangulat. Ezek a sötétben el-eltűnő katonák talán a kedvesükhöz mennek, vagy talán beülnek vacsorázni egy kiskocsmába. Egy olyan világba tartanak, amely bezárult a Szilárd Gyula-félék előtt. Mindazok előtt, akiket később elsodort a szörnyű malom, vagy akik valamilyen csoda folytán életben maradtak, de nem írtak könyvet. Pedig bármelyikük, bármelyik oldalon folytathatná az írást a maga történetével...

(Szilárd Gyula: „...sodrában a szörnyű malomnak" A szerző magánkiadása. Megvásárolható a MZSKE Garay utcai helységében.)

(magén)

A Jeruzsálem Duó

A tradicionális dallamoktól a kortárs zenéig

Az évről évre megrendezésre kerülő őszi *„Korunk zenéje"* sorozat minden alkalommal tartogat meglepetést az érdeklődők számára. Az idei kortárs zenei fesztivál október 7-i hangversenye minden szempontból ebbe a kategóriába sorolható. Talán nem túlzás azt állítanom, hogy a hazai közönség számára teljesen ismeretlen zenei világot interpretált két izraeli művész a *Zeneakadémia* pódiumán. Előadásukban tudatosan megszerkesztett programot hallhatunk, amelyben *keresztmetszetét adták a kortárs izraeli zenei életnek.*

Az avatottak számára ismerősnek mondható a két előadóművész, hiszen néhány évvel ezelőtt már nagysikerű koncertet adtak a Goldmark teremben.

A budapesti koncertjüket megelőző beszélgetésen többek között elmondták, hogy az 1967-es jom kippuri háború késztette őket szolidaritásból az Izraelben való letelepedésre.

Rendszeresen tizenöt éve dolgoznak együtt, és elsősorban a kortárs kompozíciók bemutatására vállalkoznak.

Megkérdeztem tőlük, az izraeli zeneszerzőkre mennyire jellemző a hagyományos dallamok feldolgozása?

Válaszuk így hangzott: „Mindkét esetre számos példát mondhatnánk, például *Joseph Tal* „Keleti szél" című művében nyomát sem találhatjuk a tradicionális elemeknek, ugyanakkor *Max Stern* „Szefárd fantázia" című darabja kifejezetten a hagyományra épül. *Műsorunk összeállításánál határozottan törekedtünk a mai Izrael sokszínű zenei világát bemutatni, hogy keresztmetszetét adjuk zenéjének.* Az est folyamán többször hallható lesz *a térség mediterrán zenei vetületének* felhasználása is, reprezentálva a kultúrák egymásrahatását."

A koncert *Paul Ben-Hajim* „Három dal szöveg nélkül" című romantikus, lágy kompozíciójával vette kezdetét. Ezután két szóló darab következett fuvolára és zongorára, amelyekben ugyan felsorakoztatták a szerzők a modern zene eszköztárának szinte valamennyi szokatlan megoldását, az előadók expresszív interpretációja sem tudta azonban a művészi élmény rangjára emelni a kísérleti hangarzenálnak minősíthető „műveket". Itt kell megjegyeznem, hogy szerkesztési szempontból nem túl szerencsés megoldás egymás után két szóló darabot előadni.

Igazi meglepetésnek, zenei ajándéknak számított Jacob *Gilboa „Virágok a sivatagban"* című darabja, amely kifejezetten a fesztivál számára íródott. Változatos, invenciózus kamaraművet szólaltattak meg.

A szünet után az egykori Kodály-tanítvány, *Pártos Ödön* „Prelüd" című darabja hangzott el, amely tömörségével, lényegre törő mondanivalójával kvinteszenciáját adta a művész zenei világának.

Feltétlen említést érdemel Max *Stern* „Szefárd fantáziá"-ja, mely megítélésem szerint az est igazi csemegéjének számított. A szerző kifejezetten Wendy Eisler-Kashy számára komponálta a darabot. Olyan *szefárd vallási énekek* (Pijjútim) *képezik az alapját*, amelyeket a „Sabbat-asztal"-nál énekelnek évszázadok óta a keleti zsidók. Legismertebb szövegét *Ábrahám Ibn Ezra* középkori szövegmagyarázó írta. Jellegzetes, közel-keleti, melizmatikus díszítésekkel ékesített melódiáit az improvizatív tolmácsolás tette az est fénypontjává. A mű voltaképpen a tradicionális dallamok és a modern világ közti összeütközés feletti ironikus tűnődés zenei megfogalmazása.

A kiadott program záródarabjaként *Aharon Harlap* „Jeruzsálemi képek" című művét hallhattuk, amely leginkább *Igor Stravinszki* szerzői stílusjegyeit idézte fel bennem.

A nagysikerű előadást újabb és újabb ráadás-számok követték a klezmermuzsika és a haszid dallamok világát megelevenítve.

A Magyar Rádió hangfelvételeket készített, így remélhetőleg hamarosan a nagyközönség is megismerheti a Jeruzsálem Duó egyedülálló munkásságát.

Babits Antal

Eszti és Beni oldala

Találd ki!

A válaszok *kezdőbetűit helyes sorrendbe* rakva megtudod, mivel foglalkozunk ez alkalommal a gyerekrovatban.

1. Mi a neve a darab macesznek, amit eldugnak Pészakhor?
2. Melyik héber betű található a *mezuzán*, kívül?
3. Mi a héber neve a bevándorlásnak Izraelbe?
4. Melyik a zsidó év első hónapja?
5. Ki a modern héber nyelv atyja?

Tudod-e, hogy...

... az ókori rómaiak azt hitték, hogy a zsidók böjtölnek szombaton, mert kéményeik nem füstöltek.

... az ősi rabbinikus hagyomány szerint a szellemek, kísértetek – legyenek akár jók, akár rosszak – testetlen létezésüket a Sabatnak köszönhetik. Péntek késő délután teremttettek, és mielőtt teremtésük befejeződött volna, bejött a Sabat. Így befejezetlenek maradtak – test nélküliek.

... a Sabat megtartására vonatkozó parancsolat tizenkétszer ismétlődik Mózes öt könyvében. *Rabbi Jákob*, akit Baal ha-Turimnak neveztek, rámutat, hogy a Sabat-parancsolat a hét *hetedik* napjával foglalkozik, a Tízparancsolat *hetedik* szakaszánál kezdődik, az alefbét *hetedik* betűjével kezdődik, és a teremtmények *hét* kategóriája számára rendel el pihenést.

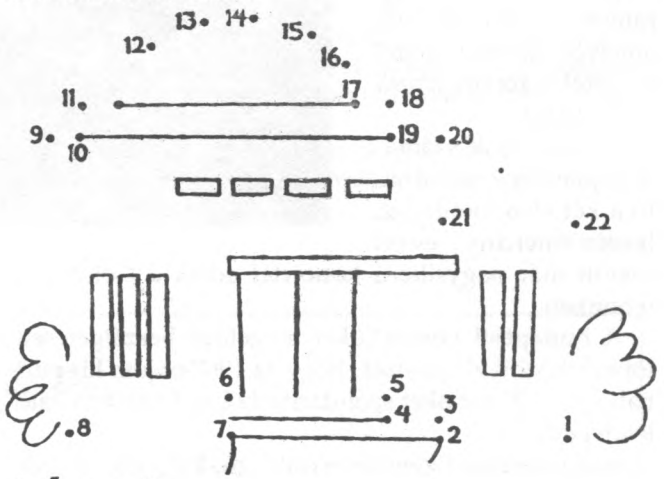
Elrejtett szavak

Keress öt, a Szombattal kapcsolatos szót az alábbi ábrában és karikázd be őket!

B T O K A L Á C S F
G L Y I V I R O M A
Y E D D S Z T Y L O
E C X U H S I A O V
R H L S Z I D U R M
T C N O O V P R T Z
Y S B P A F K I J N
A P T H H P S D U M

Hová, Hová?

Ha összekötöd a pontokat, meglátod, hova mennek az emberek Sabatkor!

Két történet

A Sabati lakoma titka

A császár gyakori vendég volt *Rabbi Jehosua* otthonában. Ilyenkor mindig nagyon dicsérte az ételt, amivel megkínálták. Egyik nap, amikor Rabbi Jehosua meghívta Őfenségét, hogy vegyen részt a következő Sabati vacsorán, az uralkodó megkérdezte vendéglátóját: – Drága barátom, áruld el miért sokkal jobb a Sabati vacsora íze, mint a hétköznapokon készített ételé?

A rabbi gondolkodott egy ideig, majd azt mondta: – Uram, Császárom, megmondom Neked az igazat. Van nekünk egy Sabat nevezetű *gyökerünk*, amivel megízesítjük az ételünket. Azt hiszem ettől válik az oly ízletessé. Ekkor a császár boldogan felkiáltott: – Nagyszerű! Adj hát egy keveset abból a gyökérből! A szakácsaim majd beleteszik a vacsorámba, s az ugyanolyan finom lesz mint a tied.

Rabbi Jehosua erre azt mondta: – Uram! Még, ha adnék is Neked a Sabat gyökérből, az sem változtatna az ételed ízén. Mert csak az érzi a gyökér ízét, aki megtartja Sabat napját a parancsolatnak megfelelően. A császár lehajtotta fejét, és halkan azt mondta: – Értem, Rabbi Jehosua.

Három kópé

Három fiatal zsidó titokban cigarettázott egy Szombat délután. Egyik szomszédjuk, egy vallásos öregember rajtakapta őket:

– Fiaim! – mondta, mély sértettséggel a hangjában. – Hát elfelejtettétek, hogy ma Sabat van?

– Igen – felelte az első – én elfelejtettem, hogy ma Sabat van.

– És te? – kérdezte az öregember a másodikat. – Te is elfelejtetted?

– Nem – felelte –, azt tudom, hogy ma Sabat van, azt felejtettem el, hogy nem lehet dohányozni Sabatkor.

– És mi van veled? – kérdezte a harmadikat. – Te mit felejtettél el?

– *Elhúzni a sötétítőfüggönyt...*

Az oldalt összeállította:
Fritz Zsuzsa